

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

51. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XV BIND 2. ÅRGANG

1957

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1957

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

51. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XV BIND 2. ÅRGANG

1957

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1957

INDHOLD

<i>Tøffel-„tyven“</i> , En 100 år gammel justitssag fra Løve Herred, af cand. mag. Tage Kaarsted	5
<i>Slægten Winstrup 1804—1880</i> af Axel Johansen	16
<i>Asminderup jagtgård</i> af Børge Green-Larsen	20
<i>Løvenborg slotshave og dens gartnere, J. G. Scherg og søn, gen- nem 65 år, 1753—1818</i> , af Jens Østergaard	24
<i>Lidt om Grundtvigs mødrene slægt</i> af provst Chr. Mikkelsen	36
<i>Kristjan Pedersen 1857—1957, gårdejer - folketingsmand - land- brugsminister</i> af Bent Rasmussen	63
<i>Nykøbings stadsmusikanter og Odsherreds gamle spillemænd samt datidens danse- og dansestuer</i> af Sophus Jensen	81
<i>Trille påskeæg i Ordrup skov</i> af A. Strange Nielsen	94
<i>„Manden med skægget“ Jens Schmidt Bjerrum. Lærer i Lunderød v. Tølløse. 1862—1890.</i> Af Victor Andersen	97
<i>„Hr. Lars“</i> . En Tølløsepræst for ca. 200 år siden ved Victor An- dersen	105
<i>Historisk Samfund 1956</i>	107
<i>Historisk Samfunds styrelse og tillidsmænd</i>	108
<i>Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab</i>	109

Tøffel-,tyven“

En 100 år gammel justitssag fra Løve Herred

Af cand. mag. Tage Kaarsted

Den justitssag, der i det følgende skal berettes om, tjener til at illustrere forrige århundredes opfattelse af tyveri, selv af næsten værdiløse ting, som en yderst alvorlig og strafværdig forseelse, og det skønt tyveriet blev begået under formildende omstændigheder og af en mindreårig som i dette tilfælde.

Hovedpersonen i det tragi-komiske drama var en ganske almindelig bondeknøs ved navn *Jens Christian Hansen Kjær*. Han var født den 15. marts 1835 i Axelholm i Holmstrup sogn som søn af vævemester Hans Christian Kjær og hustru Marthe Marie Bager. Jens var den yngste af fire børn. Da faderen den 12. marts 1839 omkom ved en ildebrand, blev moderen sammen med de tre ældste boende i Holmstrup, hvor hun levede af en mindre landbrugsbedrift, som hun drev ved hjælp af tjenestefolk.

Den 4-årige Jens blev derimod sat i pleje hos sin morfar, Rasmus Bager i Asmindrup ved Værslev. Bager, der indtil 1831 havde været arvefæster på den 11 tdr. hartkorn store Asmin-drupgård under godset Lerchenborg, boede nu på aftægt i et hus ved gården, og to ugifte døtre holdt hus for ham. Her boede Jens Kjær i to år, indtil hans mor giftede sig med boelsmand i Axelholm, Mads Jochum Madsen; han blev da optaget i dette hjem.

Om Jens Kjærs barndom foreligger der intet, men den har utvivlsomt formet sig, som den formede sig for de fleste andre

børn fra landalmuen på den tid, d. v. s. med sparsom skolegang og meget arbejde. Da han i påsken 1849 konfirmeredes, skrev sognepræsten, J. A. Bache, i hans skudsmålsbog, at han havde vist god kundskab i sin kristendom, og at hans opførelse havde været meget god.

Fra november 1849 til november 1850 tjente Jens Kjær som gårdsdreng hos møller Joh. Sliptorff i Øresø mølle, hvorpå han opholdt sig i sit hjem, indtil han den 1. juni 1851 blev sat i lære hos smedemester Michael Nielsen i Buerup. Af skudsmålsbogen, som fulgte datidens tyende overalt, fremgår det, at der hidtil intet havde været at udsætte på hans forhold.

Men under opholdet hos smeden i Buerup blev Jens Kjær rykket ud af de begivenhedsløse hverdage og hvirvlet ind i en justitssag, som den skikkelige dreng næppe havde drømt om, endsige ønsket.

Den 2. september 1851 indfandt smed Michael Nielsens kone, Else Marie Nielsdatter, sig nemlig på Løve herredskontor på godset Selchausdal og anmeldte til politifuldmægtig Rasmussen, at hendes mands lærling, Jens Kjær, den foregående dag ved middagstid, da smeden var borte, uden nogen grund var bortgået af sin tjeneste, samt at han desuden havde tilvendt sig et par nye umage trætofler og et par sko. Smedens kone havde efterspurgt ham og bragt i erfarings, at han opholdt sig hos sin plejefar, boelsmand Mads Madsen i Axelholm.

Retsmaskineriet blev omgående sat i gang. Jens Kjær blev anholdt hos forældrene og ført til tinghuset i Høng, hvor han den 4. september blev fremstillet i retten til undersøgelsesforhør. Dommersædet beklædtes af herredsfogden, kancelliråd S. C. F. Hjorth; tingsvidnerne var krigsråd Beck og gårdmand Hans Rasmussen. Forinden delinkventen selv kom for, afhørtes forskellige vidner. Den første var smeden, som i retten demonstrerede de stjalne umage trætofler, der var indleveret til beslåning, og som han taxerede til en værdi af tre mark. Skoene vurderede han til to mark. Smeden erklærede, at han efter dette ikke længere ville beholde Jens Kjær i sit brød. Derimod

Eneste kendte billede af tøffel-
tyven, Jens Christian Kjær

gjorde han ikke erstatningskrav gældende, da han havde fået de stjålne effekter uskadt tilbage.

Smed Michael Nielsens kone forklarede, at hun, mens hun sad og malkede, havde set Jens komme ud af smedien med noget i sit skødeskind, og da hun holdt øje med ham, så hun ham pakke noget sammen uden for haven, hvorpå han fjernede sig. Hun råbte da til ham, hvor han ville hen, hvortil han svarede: „Hvad kommer det dig ved!“. Da hun nu i smedien savnede et par nye trætofler, løb hun hastigt efter ham og sagde, at han havde stjålet dem. Jens erklærede, at „det var løgn“. Og da hun nærmede sig ham, kastede han begge sine bylter, tog en tøjrekølle, der stod på marken, og hævede den mod hende med ordene: „Nu skal jeg nok kurere dig!“.

Drengen fik dog ikke lejlighed til at kurere nogen, for på

hendes høje råb om hjælp kom skolelærer Theodor Mathiesen, tømmersmand Vaith fra Halleby og husmand Jens Pedersen til.

Disse tre blev nu afhørt som vidner og erklærede samstemmende, at de den 1. ved middagstid havde stået og talt sammen på vejen uden for Buerup, da de hørte smedens kone råbe om hjælp samtidig med, at hun i ilsomt tempo havde forfulgt Jens hen over markerne. De havde optaget forfølgelsen og var kommet til stede, just som drengen havde løftet den fatale tøjrekølle. Jens Pedersen havde endog hørt Michael Nielsens kone sige til drengen: „Du slår mig da ikke!“, ved hvilken lejlighed Jens havde kastet køllen fra sig.

Da smedens kone havde sagt, at hun savnede noget tøj, havde lærer Mathiesen forlangt, at Jens Kjær skulle åbne bylterne, hvilket han også havde gjort. Ud af hans buxer faldt nu de umage trætøfler. Og da han derpå med mistænkelig omhyggelighed lagde sine støvler til side, havde Jens Pedersen rystet dem, og et par af smedens sko faldt da ud af skafterne. — Tømmersmand Vaith føjede hertil til, at Jens Kjær forresten havde været „dygtig uartig og stortalende“.

Så gik turen tilbage til Buerup. Men Jens har åbenbart ikke været rådvild. Da man havde gået et stykke, bad han om lov til at søge efter en pistol, som han foregav at have frataget sin far, og som han nu hævdede at have tabt af sit tøj. — Han fik lov til at lede efter våbnet; noget pistol-drama udspillede dog ikke. Eftersøgningen var nemlig kun et påskud til at stikke af. Flugten lykkedes denne gang — i al fald indtil videre, idet han naturligvis havde måttet lade trætøflerne i stikken.

Men hvorfor prøvede Jens Kjær nu at stikke af medtagende et par *u*-mage tøfler? Herpå giver forhøret udmærket oplysning.

Nu fremstod nemlig „løs og fri anholdte Jens Christian Hansen Kjær, 16 år gammel“, som forklarede, at han den 1. ikke fandt lyst til at være længer hos Michael. Da han imidlertid mente at have 7½ mark til gode hos smeden, havde han spurgt, om han kunne få dem. Hertil havde husbonden svaret, at han ingen penge havde. Jens Kjær havde derfor besluttet sig til at

tage de umage træøfler og skoene for i besiddelse af disse at være mere sikker på at få sit tilgodehavende.

På herredsfogdens spørgsmål erklærede Jens dog, at Michael Nielsen ikke havde nægtet at ville betale ham pengene. Når han anså sig berettiget til at gå bort fra sin læreplads, var det, fordi han mente, at han kun var ansat en kort tid på prøve, da han ikke vidste, hvorvidt han var skikket til professionen.

Hertil erklærede Michael Nielsen, som nu atter kom for, at han havde fæstet anholdte på tre år mod en årlig løn af 8 rigsdaler, ligesom han kun kunne erkende at skyldte ham omtrent 5 mark for ekstraarbejde. Men det stod altså fast, at han virkelig skyldte Jens Kjær penge. —

Da herredsfogden nu foreholdt anholdte, at han havde taget en tøjrekølle, idet Michael Niensens kone løb efter ham, svarede drengen, at han ikke var sig bevidst, hvorfor han havde snappet køllen, ej heller, hvortil han ville bruge den. Det var sket „i en slags fortvivlelse“, og det havde ikke været hans agt at slå fra sig med den. Når han ikke var vendt tilbage, da madmoderen løb efter ham, var det af frygt for „at ville blive ulykkelig, når han nu kom tilbage til smedens efter at have forsøgt på at gå hjem“.

Hertil replicerede herredsfogden, at Jens Kjær altså havde bevidsthed om at være fæstet til smeden i længere tid. Dette benægtede Jens Kjær, idet han tilføjede, at han vel derfor ikke just havde lov til at gå, når han ville. Han erklærede udtrykkeligt, at Michael Nielsen aldrig havde slået ham eller været streng imod ham.

Til slut fremstod anholdtes stedfar, som lovede at være ansvarlig for drengens tilstedeværelse i retten, indtil sagen var afgjort. Derpå løslodes Jens Kjær.

Efter at der var indhentet straffeattest fra Arts og Skippinge Herred, hvor Jens Kjær havde boet, før han kom til Buerup, var forundersøgelsen tilendebragt.

I henhold til datidens retspleje var det nu amtmanden, som skulle afgøre, om der burde rejses tiltale. Alle sagens akter og

forhøret blev derfor i afskrift meddelt amtmanden over Holbæk Amt, kammerherre C. Pløyen, som den 16. oktober — eller halvanden måned efter anmeldelsen — resolverede, at smedelærling Jens Christian Kjær af Buerup ville være at sætte „under justitiens tiltale for at have gjort sig skyldig i tyveri“. Derimod rejstes der ikke tiltale for ulovlig bortgang af lære, vel sagtens fordi påstand her stod mod påstand. I øvrigt kunne dette punkt formentlig være blevet opklaret, såfremt herredsfogden havde afæsket Jens Kjærs værge, Mads Madsens, forklaring herom. Episoden med tøjrekøllen gav heller ikke anledning til tiltale for forsøg på vold. Amtmanden har her taget Jens Kjærs forklaring til følge.

Til „actor justitialiter“ beskikkede amtmanden forvalter M. Fog på Selchausdal — der var dengang ingen offentlig anklagemyndighed — og til forsvarer prokurator Christinus Rangel i Slagelse. Sagens akter blev derpå tilstillet anklageren, som den 20. oktober sendte retten sit aktorat. — Det hæftede sig naturligvis ved, at Jens Kjær uden ejernes vidende og vilje havde taget tøflerne og skoene; men også selve bortgangen og tøjrekøllen drog anklageren med ind i sit anklageskrift som skærpende omstændigheder, ligesom han fremholdt, at „tiltalte ikke er givet den mindste anledning til sit forhold, og at han har bestjålet den, hos hvem han stod i lære, og som han følgelig skyldte særdeles troskab“.

Anklageren krævede drengen straffet efter §§ 1 og 29 i forordningen af 11. april 1840. § 1 i denne forordning omhandler førstegangstyveri, der straffes med fængsel på vand og brød fra 2 gange 5 til 6 gange 5 dage og i alvorligere tilfælde med strafarbejde indtil 4 år. Men i § 29 modificeres § 1 således, at unge mennesker mellem 15 og 18 år, hvor den almindelige straf ville være fængsel på vand og brød, i stedet kan anses med mellem 10 og 25 slag af en rotting. I henhold hertil nedlagde forvalter Fog påstand om, at straffen ansattes til 25 rottingslag, samt om at Jens Kjær tilpligtedes at „udrede alle af aktionen, hans arrest og straffens fuldbyrdelse flydende omkostninger“, — herunder et passende salær til anklageren.

Tiltalte og hans forsvarer sattes nu stævne til at møde i retten den 28. oktober på tingstedet i Høng. Jens Kjær og hans plejefar kom godt nok til stede, men på grund af sendrægtighed hos sognefogden i Holmstrup var stævningen ikke kommet tilbage til herredskontoret. Inden retten skulle sættes, var man således der uvidende om, hvorvidt stævningen var blevet forkyndt, ligesom man ej heller havde kunnet underrette prokurator Rangel om retsmødet.

Jens Kjær fik forelagt anklageskriftet, som han intet havde at bemærke til, før han havde erfaret, hvad hans forsvarer ville sige. På yderligere spørgsmål fra herredsfogden erklærede tiltalte, at det havde været hans hensigt at begive sig hjem til Holmstrup den 1. september, og at han kun ville beholde de stjalne genstande som erstatning for sit tilgodehavende. — Når herredsfoged Hjorth ønskede dette sidste oplyst, skyldtes det utvivlsomt, at aktoratet overhovedet ikke omtalte denne omstændighed, der talte til Jens Kjærs fordel.

Sagen udsattes derpå til 4. november, og prokurator Rangel fik nu sagens dokumenter tilstillet, således at han kunne udarbejde sit defensorat. Han lagde i sit indlæg vægt på, at det stod klart, at Jens Kjær havde penge til gode, som han havde skellig grund til at antage „ikke ville være erholdelige uden alt for store vidtløftigheder, når han ikke selv satte sig i besiddelse af nogle effekter, Michael Nielsen tilhørende, for derved at få et tvangsmiddel til at få sit tilgodehavende“. — Yderst logisk pegede prokurator Rangel videre på, at denne forklaring afgjort måtte være den rigtige, eftersom det jo var et par *umage* tøfler, Jens Kjær havde taget. Havde han villet berige sig, ville han have taget et par mage! Forsvareren gjorde endelig opmærksom på, at tiltalte kun var 16 år gammel. Der var derfor grund til at antage, at uvidenhed havde været årsag til, at han overtrådte loven.

Prokurator Rangel konkluderede, at denne lovovertrædelse kun kunne anses for selvtægt at afgøre med en pengebod i medfør af § 39 i forordningen af 11. april 1840. Forsvareren sluttede sit defensorat: „Som følge af det anførte bliver min ærbødige

påstand, at tiltalte smedelærling Jens Christian Kjær idømmes en mulkt af 20 rdl., og at han idømmes at betale alle af aktionen flydende omkostninger, hvoriblandt et passende salær til mig“. Det sidste ikke at forglemme.

Den 4. november måtte Jens og hans plejefar så for tredje gang begive sig de 18 kilometer til tingstedet i Høng, hvor nu både anklager og forsvarer var til stede. Efter datidens retspleje var den mundtlige del af en sådan sag yderst summarisk. Man henholdt sig til de skriftlige indlæg. Det var også tilfældet her, og sagen blev hurtigt optaget til dom.

Dommen blev dog først afsagt den 11. november. Som dommer fungerede politifuldmægtig Rasmussen på grund af herredsfoged Hjorths bortrejse. I præmisserne gøres der indledningsvis opmærksom på, at Jens Kjær „uden grund og uberettiget“ var gået af lære. „Skønt tiltalte som grund for den skete borttagelse har angivet, at sådant kun skete i den hensigt da lettere at få betalt, hvad han hos mesteren forment at have til gode, kan dette ikke diskulperer (d. v. s. frikende) handlingen fra at betragtes som tyveri“. Jens Kjær vil derfor være at dømme efter § 29 i forordningen. — „Thi kendes for ret. Tiltalte smedelærling Jens Christian Hansen Kjær i Holmstrup bør at straffes med 10 slag rotting under fogdens opsigts så og udrede alle af aktionen og straffens exekution lovlig flydende omkostninger, hvorunder salær til aktor, forvalter Fog, og defensor, prokurator Rangel, 3 rigsdaler til hver, foruden diæter efter øvrighedens resolution.“

Den 17. november 1851 forkyndtes dommen for tiltalte, som erklærede sig tilfreds. Men den 3. december måtte de to stævningsmænd i Holmstrup, Peter Birch og Jens Christensen, ud igen. Da Jens Kjær var mindreårig, skulle dommen nemlig også forkyndes for værgen, boelsmand Mads Madsen. Da det var sket, kunne herredsfogden omsider i afskrift afsende alle sagens dokumenter til amtmand Pløyen. Denne meddelte den 11. december, at dommen approberedes, hvorfor herredsfogden anmodedes om at lade den eksekvere og derpå indberette til amtet derom.

En trist jul gik. Men den 13. januar 1852 kunne Jens da endelig — for fjerde gang — gå den tunge vej til Høng for at modtage straffen. Den rotting, der anvendtes, var på 1 meters længde og 4 cm i omkreds, og slagene gaves uden på vest og skjorte; „men er ikke desto mindre“, skriver rigsadvokat A. Goll, „en meget følelig straf“.

Den var ikke alene følelig, den var også farlig. Derfor krævedes lægeattest om delinkventens sundhedstilstand. Efter at denne var afleveret, modtog Jens Kjær da i overværelse af herredsfoged Hjorth de 10 rottingslag.

Han betalte derpå 6 rigsdaler i salærer, 3 rigsdaler i diæter og 6 rigsdaler i omkostninger — herunder betaling til arrestforvareren, som havde svunget rottingen. Efter således i alt at have erlagt 15 rigsdaler, kunne Jens Kjær begive sig de 18 kilometer tilbage til Holmstrup. Sagen var forbi.

Takket være de nøjagtige og detaljerede referater i politi- og justitsprotokollerne ser man klart alle hændelserne for sig: Knøsen, der stikker af, men opdages af smedens kone. Tydeligt står for én, hvordan hun råbende piler efter ham hen over markerne, hvordan han derpå truer hende med tøjrekøllen, til de tre mænd kommer til undsætning. Og man kan levende sætte sig ind i den slukørede drengs tanker, da han bliver eskorteret tilbage, indtil han ser sit snit til at absentere sig til sine vogteres vrede. — Anmeldelse, anholdelse, forhør, procedure samt domfældelse og eksekution — alt fremtræder klart belyst.

Men efterhånden, som man arbejder sig igennem sagens mange akter, er man næsten ved at overse dens realiteter: En 16 års dreng vil, da han forlader sin læreplads, sikre sig sit tilgodehavende og tager derfor et par umage trætofler og et par sko til en værdi af 5 mark. Det kostede ham 10 rotting og 15 rigsdaler. Da han kort efter fæstedes som tjenestekarl fik han 22 rigsdaler for et halvt år, det var altså godt 4 måneders løn, han måtte af med. Hertil kom de lange ture til tingstedet, ja, tæller man sammen, hvor meget alle de i sagen implicerede personer har kørt eller gået, kommer man op på 700 kilometer. Heller

ikke må man glemme det formidable skriverseri, der var, for herredsfoged, amtmand, anklager og forsvarer, sognefogder og stævningssmænd.

Og hele dette maskineri blev sat i gang på grund af et par umage tøfler og et par sko! Man fristes til at spørge, om ikke den rethaveriske smed og hans kone kunne have forsøgt at opnå en mindelig ordning med Jens Kjærs forældre. Ganske vist var der otte kilometer fra Buerup til Axelholm, hvor han boede — og kun 1½ kilometer til Selchausdal, hvor herredskontoret lå, men smedens kone havde jo været i Axelholm og efterspurgt den bortløbne.

Men datiden så uhyre strengt på tyveri. En anden sag fra Løve Herred beretter om en gammel kone, som tog nogle tørvestumper. Hun blev omgående meldt til politiet, men da man i retten skulle vurdere det stjalne, kom man til det resultat, at det var mindre værd end én øre. Da der dog ikke kunne rejses tiltale for noget, der ikke havde øres værdi, blev sagen hævet. At man overhovedet kunne finde på at gå til myndighederne med noget sådant, vidner om datidens indstilling til tyveri.

Men efter at Jens Kjær var kommet i justitiens hænder, kunne udfaldet dog godt være blevet et andet. Vurderet selv efter datidens forudsætninger havde det ikke været urimeligt, om dommeren havde fulgt forsvarerens påstand og idømt en mulkt for selvtægt, thi det fremgik jo klart, at der ikke var tale om en berigelsesforbrydelse.

Det ønskede dommeren ikke. Han fulgte anklageren, idet han dog nedsatte straffen fra 25 til 10 rottingslag..... 10 slag rotting for et par umage tøfler og et par sko i året 1851! Der var endnu et og andet at rette selv efter Juni-Grundlovens vedtagelse. Men først i 1911 forsvandt rottingstraffen i den almindelige strafferet, og ikke førend 1930 afskaffedes den som disciplinærstraf i fængslerne.

Og hvad blev der af Jens Christian Kjær, da han kuet og ydmyget gik bort fra C. F. Hansens smukke tinghus i Høng hin

januardag i 1852? Ja, man kunne måske vente, at han nu var bragt ind på skråplanet. Det skete imidlertid ikke. I de næste 10 år havde han forskellige pladser som tjenestekarl, og af hans skudsmålsbog fremgår det, at han var både „tro og skikkelig“, og at han „med lyst og iver har røgtet sin gerning“. I 1862 giftede han sig med sin medtjenende på Flinterupgården i Fuglede, Ane Marie Pedersdatter (1837—1924), og overtog nu det husmandssted i Svallerup, som svigerfaderen hidtil havde haft i arvefæste under kommunitetet. Han drev stedet til 1904, og i 1917 døde han agtet og respekteret i Gørlev, 82 år gammel.

Myndighederne kom han ikke siden i konflikt med. Affæren med de umage tøfler og de 10 slag rotting blev kun en episode — omend en dyster episode — i hans liv.

Tage Kaarsted.

KILDER

- Ministerialbogen for Holmstrup sogn. L. A.
 Folketællingen for Vørslev sogn 1840. R. A.
 do. for Buerup sogn 1850. R. A.
 do. for Holmstrup sogn 1840, 45 og 50. R. A.
 Jens Christian Kjærs skudsmålsbog. I privateje.
 Løve Herreds politiprotokol. 1851. fol. 496 ff. og 534. L. A.
 do. justitsprotokol. 1851. fol. 13 f. L. A.
 do. justitsager 1847—55. Extraretssagen no. 8/1851. L. A.
 do. domprotokol 1851, fol. 149. L. A.
 do. journalsager 1851. N. 51/51.
 Holbæk Amts journalsager 1558 a/53.
- Kongelige Forordninger og Aabne Breve v. Kolderup-Rosenvinge. 1840.
 A. Goll i Salmonsens lexikon. 1926.
 Hof- og Statskalender 1851.

R. A. = Rigsarkivet. L. A. = Landsarkivet f. Sjælland.

Slægten Winstrup

1804—1880

Af Axel Johansen

En gardist, som var ikke så lidt ud over det almindelige, blev i 1804 grundlægger af en slægt Winstrup. Hans navn var Ole Johansen. Kun to mænd kom til at bære slægtsnavnet, far og søn. Og da den sidste døde barnløs 1880, har denne slægt ingen forbindelse med dem, som nu hedder Winstrup. På spindesiden fortsættes dog under andre navne.

Men begge to udrettede så meget, at deres navne bør bevares, også i Holbækegnens historie, da de stammer derfra.

Ole blev soldat i 1804 og fik i tjenesten tilnavnet Winstrup efter sin fødeby Vinstrup ved Holbæk, hvor han blev født 12. august 1782 som søn af husmand Johan Hansen, også kaldet tusindkunstneren, fordi han kunne lidt af alt. Foruden landmand var han også smed, hjulmand, snedker, tømrer og spillemand.

Ved det nordvestlige hjørne i vejkrydset i Vinstrup ligger et husmandssted, som for et par år siden blev købt af Svend Jensen. Indtil 1949 har der på stedet tillige været smedje, så der er næppe tvivl om, at her er stedet, hvor Ole blev født.

En yngre søn, Jacob, født 1799 blev min mors farfar. Begge mine forældre er født Johansen.

Begge sønnerne blev uddannet som møllere, men Ole nøjedes ikke med det. Som dreng havde han hjulpet i landbruget, og som ung fik han uddannelse som tømrer, møllebygger, urmager og gørtler.

Hans virksomhed gav sig udslag i soldatertjenesten, som på

grund af krigen med England varede 6½ år. Han opfandt en slags kajaker, med hvilke han bragte depecher gennem den engelske blokade af København 1807—1808, og han havde ideen til en slags undervandsbåde, som han tilbød at bygge og sejle ud i og ødelægge engelske krigsskibe. Men Frederik VI, som da var kronprins og regent, forbød ham at gøre forsøget. Og det var vel godt nok det. En langt senere tid har vist, at det ikke er så lige til at bygge pålidelige undervandsbåde.

Efter soldatertjenesten fik han lejlighed til at vise sin mekaniske sans og gøre en indsats i dansk industri. 1811 købte han ejendommen Mariaslyst på Frederiksberg og byggede der mekaniske værksteder og i 1833 en mølle, Winstrup Mølle, som brændte 1857. Her blev min moder født 1855. Den lå på bagpladsen af nuværende Henrik Ibsens Vej nr. 56 og 58 ved hjørnet af Vesterbrogade. Førstnævnte vej hed før Winstrups Vej, et navn den burde have beholdt.

Winstrups Mølle må ikke forveksles med Amerikamøllen, som Ole Winstrup også har været ejer af en tid (1834—1842). Den lå for enden af Amerikavej og er på ældre kort kaldt „Ny Winstrup Mølle“. Den var bygget af ham selv i 1814.

På et kendt litografi efter maleri af Vilhelm Petersen ca. 1850 „Kjøbenhavn set fra Valby Bakke“ ses Winstrup Mølle længst tilvenstre i baggrunden og Amerikamøllen i forgrunden.

På værkstederne syslede Ole Winstrup særligt med landbrugsredskaber, og han blev opfinder af en gennem mange år brugt plovtype „Den Winstrupske plov“, hvoraf tegning haves på Landbrugsmuseet i Lyngby, men ploven, mener man der, findes ikke noget sted mere.

I nogle år opholdt Ole Winstrup sig i Tyskland, og efter at have set adskilligt drev han selv et maskinværksted der, mens hans kone drev virksomheden hjemme. Der byggede han en dampmaskine i 1826 og var den første dansker, som byggede en sådan. Den blev leveret sammen med et valseværk til et bryggeri i København, i hvilken by der i forvejen kun var tre dampmaskiner foruden 4 dampskibe. I de følgende år byggede han tre dampmaskiner hjemme.

Ole Winstrup blev gift 1813 med Ane Margrethe Hanberg. De fik to børn: Peter Joseph, født 27.6.1814 og Oline, født 1820, til sin tid gift med den kendte handelsgartner F. Julius Koch, hvorefter Kochsvej er opkaldt, og gennem hvem slægten er fortsat på spindesiden.

Peter Joseph havde også en udpræget mekanisk sans, men medens faderen mest var eksperimentator, havde sønnens virke bund i en dygtigt tilegnet teknisk viden.

I skolen tegnede det dog ikke så godt. Mest tid tilbragte han i faderens værksteder og efter skoletiden i hans mølle.

Men i 1835 gik han på Polyteknisk Lærestanstalt, og her blev det alvor med hans læsning. Man kunne da vælge mellem to studiegrene: mekanik eller anvendt naturvidenskab. Fire år efter havde Peter taget begge eksaminer. Indtil 1880 var der kun tre andre, der havde gjort det.

Han imponerede ikke sine lærere ved sit udseende, påklædning eller væsen, men gjorde sig hurtigt gældende ved sin dygtighed både i teori og praksis. Professor H. C. Ørsted var hans lærer i mekanik, og det fortælles, at da Ørsted en dag havde tegnet en maskine på tavlen, lagde han kridtet og sagde: „Nu går den“, men i det samme tilføjede Winstrup fra sin plads: „Næ, den går inte“. Og han havde ret, for Ørsted havde glemt en vigtig maskindiel.

Efter sin eksamen tog han til udlandet, først en kort tid til Hamborg, derefter 2 år til England, hvor han satte sig ind i mølleri og dampskibsbyggeri. Han levede meget nøjsomt, kun eet sparede han ikke på: køb af gode tekniske bøger.

I 1842 kom han tilbage og var 1843—1845 ansat ved Frederiksværk Jernstøberi, hvor han blev mester ved den store smedje.

Derefter kom han til Københavns vandvæsen og blev konstitueret som 2. vandinspektør. Han foreslog, der skulle bygges et helt nyt vandværk, men det ville man ikke gå med til. De lærte stredes blot om, om der skulle lægges træør eller jernør ved det gamle. Så tabte han tålmodigheden og søgte anden beskæftigelse. 10 år efter blev vandværket bygget efter hans plan.

Københavns største maskinværksted og jernstøberi var på det tidspunkt, 1846, i forlegenhed for nye ledere, nemlig etablerementet H. Gamst & H. C. Lund. Det lå i Vestervoldgade nær Studiestræde. Winstrup overtog ledelsen af dets mekaniske afdeling, og kort efter blev ingeniør V. C. C. Gamel, som han havde arbejdet sammen med i Frederiksværk, ansat som leder af dets støberi.

I 1854 overtog de begge etablerementet, som udførte mange forskellige og betydelige arbejder såsom agerdyrkningsredskaber, varmeanlæg, brandsprøjter, kirkeklokker, fyrtårnsapparater, artilleriprojektiler og dampmaskiner.

Peder Winstrups sære væsen gjorde, at han tit kom på kant med arbejderne, men det jævnedes altid, fordi de respekterede hans praktiske dygtighed og blev behandlet godt. Han passede sin gerning og afslog at modtage offentlige hverv. Dog kunne han ikke sige nej til at være med i ledelsen af Industriforeningen og Landhusholdningsselskabet, hvor han forstod at gøre sig gældende ved at sige sin mening på en kort og bestemt måde. Han hadede lange, ørkesløse diskussioner.

Omkring 1870 begyndte hans helbred at vakle, og da det samme var tilfældet med hans kompagnon, solgte de virksomheden i 1872.

Winstrup kunne nu nyde sit otium uden økonomiske bekymringer. Hidtil havde han boet i et par kvistværelser over forretningen, nu byggede han en villa i Rahbechsalle med små værksteder, bibliotek og selskabslokaler og samlede sig en omgangskreds assisteret af en husbestyrerinde. Han dyrkede her mange interesser også ud over de faglige, f. eks. nationalpolitik, Københavns historie og runer, indtil han døde i 1880.

KILDER:

C. Nyrop: Ole Johansen Winstrup og Peter Joseph Winstrup, et stykke industrihistorie. Industriforeningens månedsskrift 1880 — samt egne slægtsoptegnelser.

Asminderup jagtgård

Af Børge Green-Larsen

Det er en gammel tradition inden for kongehuset, at kongen har en jagtgård. Jagtgården i Trend har derfor mange forgængere. I gamle dage, hvor kongen havde udstrakte jagtterræner, og hvor befordingen foregik med hestevogn, var behovet større. Christian IV overtog 22 jagtgårde efter sin fader, 6 i Jylland og 16 på Sjælland. Medens 5 af de jyske lå i egnen omkring Silkeborg, lå de sjællandske spredt over hele øen. De fleste af gårdene forsvandt i svenskekrigen, og der er kun få efterretninger om dem.

Ifølge Trap Danmark lå der ved Svinninge ved den nu udtørrede Hovsø en større gård, Jagtgården eller Jægerhuset. Tilsyneladende findes der ingen trykte kilder om stedet. Der opløjes af og til murbrokker, men ellers ved man ikke noget. Dragsholm lensregnskaber indeholder dog nogle oplysninger, som man fristes til at drage frem.

Asminderup jagtgård bestod af 3 huse, som uden tvivl var bygget i Frederik II's tid. Til gården hørte desuden et slagtehus og et kornhus, hvor bønderne kunne aflevere deres landgilde. For de bønder, som boede på Odden og ad Rørvig til, var det en praktisk ordning. Lensmanden, som ofte opholdt sig på disse egne i embedsmedfør, havde derfor et logement i jagtgården. Der blev ofte foretaget reparationer på stedet, og det er disse regnskabsbilag, som danner grundlaget for følgende:

Nordre længe, som var et muret bindingsværkshus på 19 fag, indeholdt de kongelige gemakker. Kongen og prinsen havde hver en stor stue (sal) med tilhørende sengekammer; desuden

nævnes sølvpopens kammer og en stor stue, hvor hofjunkerne spiste, samt et kammer, hvor de sov tilligemed sekretæren. Kongens længe lå mod vest og havde plads til 18 heste. Søndre længe indeholdt jagtgårdsmandens logement, som bl. a. bestod af en stor stue, hvor han „holdt hus“, samt et gæstekammer og tre mindre kamre. I køkkenet, som tillige indeholdt spisekammer og et køkkenkammer, stod en stor saltolde, hvor kongens olden- og landgildeflæsk blev saltet. Bageovnen var dækket af et halvtag. På kongens befaling var der sat skodder for samtlige vinduer i jagtgården. Der var forøvrigt låst forsvarligt overalt i kongestuelængen, som kun blev benyttet, når der var jagt.

Fra det store kornhus, der lå for sig selv, førte en stenbro ind til gården, som var omgivet af et plankeværk. Kornmåleren havde sit logement i kornhuset og fik kosten i jagtgården. Han klagede idelig over, at kornet faldt igennem loftet ved siderne. Der faldt også korn ned i hans seng, men det var der råd for. Snedkeren satte en himmel over den. Ved samme lejlighed fik han en ny skive (bord) til at stå ved, når han afskrev bøndernes landgilde.

Der var sjældent fyrstelige gæster i jagtgården. Måske lå den for afsides. Ifølge kancelliets brevbøger var Christian IV på jagt i Asminderup i 1601 fra 5. til 8. august. Under opholdet udstedte han ikke mindre end 11 breve. I kongens skrivekalender fra 1621 omtaler han selv et besøg med følgende ord: „9. august gav jeg en skytte 4½ dl. for nogle ørne, han havde skudt“. Pigerne i jagtgården, hvor kongen blev i to dage, fik 3 rosenobler og „Een, som legte“ 2 rosenobler. I 1625, hvor kongen var engageret i Kejserkrigen, opholdt prins Christian sig på gården i et par dage. Fra dette besøg er bevaret tre breve, som er dat. „Asminderup på jagten, den 29. oktober“. Oluf Andersen på Kolflåt i Romsdalen fik bl. a. fredsbrev i en drabssag. Claus Daa på Dragsholm blev fritaget for værgemålet for Hans Lykes børn. I det tredje brev, der var til Mogens Kaas, hedder det bl. a.: „Den fangne, som har stjålet en hest og er dømt til at hænges, må løslades, dog skal han forsværge landet“.

De første jagtgårdsmænd syntes kun at have været der få år

ad gangen. Man kender ikke navnene på dem alle; men fra 1632, hvor opsynet med gården blev overladt til skovrider Jørgen Christensen, syntes kongen at have fundet den rette mand. Han havde før været skytte og var gift med Ellen Hansdatter.

Efter Jørgen Skovriders død i 1645 var stedet uden beboere et års tid. I samme tidsrum var „Skovriderens hus“ ude for en hård medfart. Dørene og vinduerne blev stjålet. Fjællelofterne blev brækket ned tilligemed panelet omkring bordet og under vinduerne i den store stue. Selve bordet var forøvrigt også stjålet. Der skulle således en større reparation og fornyelse til, inden den nye skovrider, Mathias Røder, kunne flytte ind.

Skovriderne havde en god ekstrafortjeneste ved at skyde rov-fugle i kongens vildtbane. Mellem 40 og 60 ørne og høge måtte hvert år lade livet. Kløerne blev samlet sammen og afleveret til lensmanden, der betalte en ort for hvert par kløer. Når skovrideren skulle skyde dyr til kongens fornødenhed, fik han udleveret et kvantum krudt og bly til formålet. Et år fik han f. eks. 2 skålpund krudt og 1 lipund bly af jægermesteren.

Jagtgården tog ikke synderlig skade i svenskekrigen. Mathias Røder var der stadig. I 1661 blev der foretaget en synsforretning, men kun over kornhuset, som derpå blev repareret*). Der manglede især tagsten, som blæste ned, fordi gården lå ud til den åbne mark. Fra samme år foreligger en kgl. bestalling til Røder, hvorefter hans gage som skovrider i Dragsholm len blev sat til 80 rdl. årligt*).

I bestallingsbrevet, som er underskrevet af Frederik III, fik Røder besked på, hvorledes han som skovrider skulle forholde sig i alle tænkelige situationer. Det hedder bl. a. heri: „Dersom han nogen betræder, som sig understår at skyde eller ødelægge dyr på Vor skove og ejendomme, som de ikke have lod eller del i, eller nogen med lange rør går uden for alfarvej i formeldte skove, skal han gøre sin flid at blive dem mægtig og føre dem til Vort slot Dragsholm, og dersom han ikke kan blive deres overmand, skal han dem efterfølge og med flid udspørge, hvem

*) Dragsholm amt: Regnskaber over visse og uvisse indkomster 1661—64.

de er og tilhører, og det på tilbørligen sted tilkendegive og med ingen se igennem fingre. Findes også nogen krybskytter af almuens folk, som understår sig at skyde dyr eller går med lange rør uden for alfar vej, at han ej kan blive dem mægtig, og de ej heller vil følges med ham, at give besked, hvem de er, tjener eller tilhører, skal han have fuldmagt at skyde et lod i dem og ingen skade eller tiltale derfor lide“.

Jagtgården er nævnt både i Frederik III's (1664) og Christian IV's (1688) matrikler. Matriklen fra 1664 giver følgende oplysning: „Udi dette sogn (Asminderup) er beliggende Kgl. Majestæts jagtgård, tilsammen med 3 længer bebyggt, noget bygfældig, hvoriblandt er et kornhus, hvor Kgl. Majestæts landgilde oplægges. Samme jagtgård beboes af skovrider Mathias Røder uden afgift“. Røder døde i 1680.

Den nye skovrider, Henrik Raabe, opnåede kun at være fire år i jagtgården. Der var nu to skovriderenker i byen. Mathias Skovriders enke, Dorthe Lauritsdatter, havde to gårde i fæste, bl. a. Vig sognekalds anneksgård i Asmindrup. Raabe var den sidste skovrider i jagtgården. Hans efterfølger, Peder Pedersen, som boede i Egebjerg sogn, havde dog en vis forbindelse med gården. I matriklen af 1688 er kongen nævnt som ejer af „Jærgergården“ i Asminderup. Ved sognepræsternes historiske indberetninger til Hoffmanns Foundationer i 1757 nævner den daværende præst slet ikke jagtgården, og man ved ikke, hvornår den er revet ned.

Løvenborg slotshave

og dens gartnere, J. G. Scherg og søn, gennem 65 år,
1753—1818

Af Jens Østergaard

Indledning

I Løvenborg slotshave findes en af sten i 1784 rejst æresminde for Johan Georg Scherg. Han var denne haves gartner gennem en lang række år, og af inskriptionen på stenen fremgår det, at han „ved sin Flid og Arbejdsomhed med maadelig Bekostning aldeles havde omdannet og forbedret“ haven. Det hører til en noget enestående begivenhed, at et fornemt herskab i deres have rejser en sten til ære og minde om deres gartners virksomhed hos det — i dette tilfælde her foranlediget af geheimerådinde, baronesse Løvenskiold. — I nutiden er hans virksomhed draget frem i rampelyset og har fået omtale flere steder.

Hvem er så gartner Scherg, og hvori bestod hans virke og personlige egenskaber, der foranledigede, at dette varige minde rejstes ham i Løvenborgs smukke have?

Inden vi kommer nærmere ind på omtalen af begivenhederne, der knytter sig til gartner Scherg, vil det være betimeligt som indledning at trække frem begivenheder, der er baggrunden for Schergs virksomhed i Løvenborgs slotshave.

1738 kom den rige norske bjergværksejer Herman Leopoldus i besiddelse af Birkholm, som Løvenborg da hed; han adledes følgende år under navnet Løvenskiold. Efter hans død 1750 overtog hans søn Severin L. gården, tilkøbte sig s. å. Vognserupgård og oprettede 1766 af besiddelserne stamhuset Løven-

borg, som, efter at han 1773 var optagen i friherrestanden, s. å. ophøjedes til et baroni. Severin L. (døde 1776)²⁹ var en human og fremskridtsvenlig godsejer; han var gift med Magdalene Charlotte Hedevig Numsen, en god hustru, en harmonisk og adelsbåren kvinde, af hendes omgivelser elsket, var opladt og forstående for tidens førende tanker, skattet af mennesker af af forskellige politiske og individuelle anskuelser; hun døde 1796²⁹. I hendes med egen hånd nedskrevne testamente af 6. april²⁵, en måned før hendes død, bestemte hun, at ville hendes efterlevende pårørende bevare erindringen om hendes grav, kunne „ved Lejlighed udhugges i en Sempel Nordsk Marmor Steen“ hendes navn, føde- og dødsår o. s. v. samt af romerbrevet 5., 1: „Da vi ere retfærdiggjorde af Troen, have vi Fred med vor Herre Jesus Kristus“. Og føjer hun til, at stenen, „som i ingenmaade maa gøres kostbarere end den nødvendig maae blive, men saaledes omtrent, som den jeg har sadt i Haven til Mindesmærke for den gamle Gartner Scherg“ (se nedenfor). C. Numsen²⁶ skrev hende et „Mindeord“, som det vil føre for vidt at referere her.

I 1789 overdrog hun Løvenborg gods til sin eneste søn, Carl Michael Herman Løvenskiold,⁴ der, skønt amtmand og som sådan var optaget af embedsforretninger, nåede i nogle år i tiden 1791—1804 at udskifte 14 byer, nyopføre 56 bøndergårde på udskiftede lodder og opføre 163 huse⁴, til hvilke han lod anlægge og tilplante haver, samt oprette avlsgårdene Severinsminde og Minnislyst. Han døde 1807 og efterfulgtes af sønnen Carl Severin Herman L., død 1831.

Løvenborg smukke rødpuksede renaissancegård blev i 1630'erne opført af Malte Juul i et lavtliggende areal (sump eller mose), den er liggende på en holm omgivet af et ikke ubetydeligt vandareal; Regstrup Å kommende fra sydøst er ledet vest om og forenes med Tudse Å, der mod nord løber i Holbæk Fjord.

Om en tidligere have vides intet ud over æresmindets ord, der siger, at haven blev omdannet, og på et perspektivkort af 1757³⁰ ses i havens nordvestre del en ca. 120 m lang dobbelt

trærække, som skærer tværs over gange og urtekarvarterer, den må opfattes som en tydelig rest af den tidligere have, af hvilken der ikke er et eneste træ tilbage.

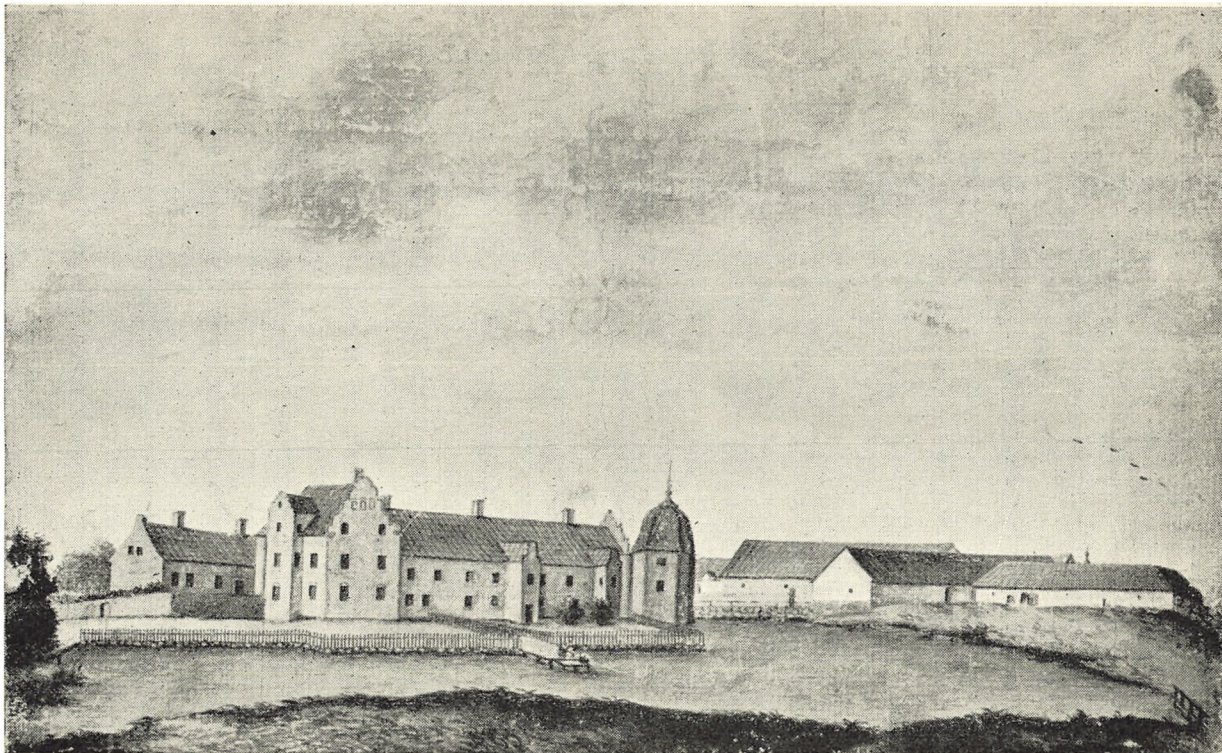
Johan Georg Scherg, hans virke og familie

Om Scherg vides det, at han i nogle år fra 1742²⁸ til i begyndelsen af 1750erne var gartner på Ledreborg, hvor hans attestation findes på bilag til regnskaberne vedrørende Ledreborg haves tildannelse — her er benyttet årene 1747 til 50²⁰ — omfattende fremskaffelse af: urtefrø, 1990 lindetræer og andre træer til „dieallee und tarrassen“ fra Store Ravnsborg i København, mistbænkevinduer, 438 alen rendetræ „zur die Wasserspringe, 9 Stkr. Fontain-Röhren“ og mange værktøjsreparationer, arbejder og leveringer, der viser, at Scherg havde nogle travle arbejdsår under Ledreborg havens anlæggelse, hvilket skete under overledelse af arkitekt J. C. Krieger, der var virksom ved byggearbejder på Ledreborg indtil 1748.

De nærmere omstændigheder, der har foranlediget, at Scherg forlod Ledreborg og overtog gartneritjenesten ved Løvenborg slotshave, er ikke fundet. I slutningen af året 1753 nævnes han ved Løvenborg, thi d. år Dom. 3. advent er Monsr. Scher (således skrevet) fadder ved en dåb i Butterup Kirke¹⁵ (Løvenborgs sognekirke). Han må således påregnes ankommet til Løvenborg 1753.

På æremindestenen står, at Scherg aldeles omdannede og forbedrede Birkholm have (se efterfølgende), og af perspektivkortet af 1757^{30, 2, 4, 6} hvis „skjold“ har teksten „Wahrer aufriis des hochadelichen Herrn von Løwenskiold lust Hofft und Garten Birchholm 1757“, må det fremgå, at haven har været eller i det væsentlige var fuldført dette år.

Der kan ikke føres bevis for, at det manuelle tegnearbejde til perspektivkortet er udført af Scherg, det er dog ikke usandsynligt, at teksten i skjoldet er påført af ham, en sammenligning med denne og hans håndskrift på regningsbilagene i Ledreborg arkiv kan tyde på, at pennen på det er ført af Schergs hånd, og i så

Løvenborg i det 18. årh. Efter et maleri på Nationalmuseet

tilfælde viser de skæve ikke parallelle linier, at han har ikke været en skolet tegner og har næppe været kortets konstruktør og forfatter. Der er snarere grund til at regne med, at havearkitekten, der var engageret af Severin L., har afleveret tegningen uden tekst i skjoldet, hvilken Scherg derefter har indføjet.

I Løvenborg godsarkiv blev i begyndelsen af dette århundrede fundet en rulle bygningstegninger⁹, blandt hvilke fandtes et fugleperspektiv af slottet og dets nærmeste omgivelser, herunder også et lille haveanlæg med vaser, statuer, hække og navnetræk formet af blomsterbede ved slotsgårdens østside. Perspektivets konstruktive linier er mangelfulde, men i øvrigt er det i signatur udstyret på samme sirlige måde som ovennævnte perspektivkort af 1757, dog uden tekstlig påskrift; det må påregnes tegnet af samme hånd som kortet af 1757 — men næppe af Scherg.

På siderne af perspektivkortets skjold findes indtegnet en hvid lilje ved den ene side og en ananas ved den anden. Den hvide lilje er en gammel kulturplante i de syd- og mellemeuropæiske lande, og her i landet formodes den af Simon Paulli 1648¹¹, „vel alle bekiendt“, og ananas var her i kultur 1764¹². Antagelig har Scherg i læretiden og svendeårene i sit sydlige hjemland (se nedenfor) eller andre steder i Mellemeuropa lært at kende de to plantearter og foranlediget dem indført på kortet af 1757.

Af haven findes en indgående beskrivelse⁵, til hvilken må henvises, af hvilken grund nærmere omtale udelades her.

Træfattigt synes der at have været omkring Løvenborg i midten af det 18. århundrede, se billedet, men af en situationsplan²⁷ bragt til veje før 1776 vises omgivelserne forskønnede med alleer mod Regstrup, Lauenborg (i nutiden ukendt stednavn) og Nybro, og en del af de nutidige træplantninger: nord for søen, ved indkørselen til slottet og vejen mod Nybro må være fremskaffede på den tid. Dette sammenholdt med æresmindets ord „Have og Egn aldeles omdanned og forbedret“, må tydes derhen, at Scherg også har været medvirkende ved forskønnelse af slottets omgivelser med alleer uden for haven.

I 1784, da gartner Scherg blev eller nærmede sig alderen 70

år rejste Magdalene Charlotte L. i taknemlighed for hans 31—32 års tjeneste og virke på Løvenborg æresmindet af norsk marmor, der har en højde af 1,25 m over en lav granitsokkel i havens sydøstlige hjørne. På mindets øverste del findes følgende inskription:

Hvo der har kendt denne Have og Egn
da Gaarden, som da kaldtes BIRKHOLM
Aaret 1750 tilfaldt
SEVERIN LØVENSKIOLD
efter hans Fader
HERMANN LØVENSKIOLD
vil billige, at dette Æres Minde oprettes
Gartneren JOHAN GEORG SCHERG
for at have, ved sin Flid og Arbeidsomhed
med maadelig Bekostning for Ejeren
aldeles omdanned og forbedret den
1784.

Da Carl Mich. Hermann L. i 1789 havde overtaget Løvenborg gods, påbegyndte han umiddelbart efter at foretage betydelige reformer på det, omfattende udskiftning af byer, opførsel af gårde og huse, hvilket er omtalt foran, og G. Begtrup¹ kunne 1803 skrive om denne hans virksomhed, at han har „ved sin Gartner ladet adskillige Bønders Haver indrette, og pynte, og givet dem Frugtræer, og Pile til at sætte omkring ved Gjerdet, og desuden en årlig præmie i de første år til Havens Dyrkning, af 6—10 Rdlr.“.

Det er gartner Scherg, der i en del år havde været virksom med fremskaffelse af haver og forskønnende plantninger ved de af Løvenskiold nyopførte avlsgårde, bøndergårde og husmandsbrug. For denne landøkonomiske indsats får han 1795 en offentlig anerkendelse af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab⁷, i hvilken det hedder:

„For udviist Flid i Haugedyrkningens Udbredelse i Danmark og Norge 105 Rdlr., iberegnet den anden Sølvmedaille til Gaertner Johan Scherg paa Løvenborg i Sieland.“

Uddelingsmødet fandt sted d. 29. maj 1795¹⁷, men han nævnes ikke i mødedagbogen „blandt de personligt fremmødte!“ Be-

lønningen har naturligvis glædet ham i hans høje alder. Landhusholdningsselskabets arkiv har ikke nærmere oplysninger om kvaliteten og kvantiteten af Schergs virksomhed, hans æskning er „sikkert fremkommet i 1794“. Den virksomhed, han havde udfoldet i Danmark og som bidrog til belønningen, formodes foruden omdannelse af Løvenborg Slotshave i det væsentlige at have fundet sted i tiden 1790 til henimod 1795, altså i hans alder fra 75—80 år. I de følgende år nævnes nok Løvenskiolds og flere godsejeres virksomhed for havedyrkningens udbredelse „blandt Landalmuen“¹³, men senere⁶, 1844, gives en indgående beskrivelse af havedyrkingen i Holbæk Amt, men Løvenskiolds og Schergs virksomhed på dette område nævnes ikke eller er glemt, og det tilføjes, at „Bonden endnu [mangler] Sands for Havevæsenet.“ De to foregangsmænds indsats havde tilsyneladende ikke efterladt sig varig virkning.

Om Schergs virksomhed i Norge er det ikke lykkedes at fremskaffe nogen som helst oplysning hverken i litteratur eller i arkiv. Holden (Ulefos) Jernværk ved Nordsjøs vestlige bred tilhørte den danske linie Løvenskiold^{10, 14} fra før 1750 til 1835, og det vides, at ejerne, Severin L. og senere sønnen Carl Mich. Herman L. var i Holden flere gange for at se til deres bedrifter, men „det vides ikke, at de bodde der nogen tid“¹⁴; fra 1750—1807 blev værket drevet af forvaltere¹⁴. Foruden selve værket fandtes der 36 våningshuse, og flere gårde lå under det¹⁰, så området var betydeligt, og det er vel højst sandsynligt, at Schergs virksomhed i Norge har været ved Holden Jernværk. Noget haveanlæg angives at have været dér, da Carl Michael Herman L.s søn, Eggert Christoffer L., 1807 overtog værket.¹⁴

Schergs nulevende efterslægt³¹ mener, at Schergs fædreland var Schweiz, han skrev tysk, bilagene i Ledreborg arkiv viser det. Han var født ca. 1715 og var gift med Ane Marie Rasmusdatter ²³, født ca. 1728¹⁶, (om hendes hjemsted og deres bryllup er ikke fundet oplysninger).

De havde børnene¹⁵:

1. Michael Herman, dåben bekræftet 1757 dom. 1. advent.
2. Magdalena Charlotta Hedevig, dåben bekræftet 1759 d. 23. maj — død 1765.

3. Johan Rasmus, døbt 1760 d. 12. december (se om ham i det følgende afsnit).

4. Georg Wilhelm, døbt 1762 michelsdag (29. september).

5. Christiana Margaretha, døbt 1764 dom. 2. advent.

Hun var kammerpige hos Magdelene Charlotte Hedevig Løvenskiold, som i sit testamente²⁵ betænkte hende med „den Seng, som hun har lagt udi [am]. Toe hundrede Rixdaler og mit Guld Uhr med Kiæde“. Hun blev 1799 på Løvenborg viet til skolelærer og kirkesanger i Nr. Jernløse Sr. Niels Andersen Slotfeldt.

Butterup kirkebog mangler dåb i en række år (1765—85), derfor kan der ikke ses, hvormange børn ægteparret yderligere har, dog har de:

6. Hans Peter, 1787¹⁸ 19 år og skriverdreng under baroniet; (han nævnes også nedenfor i skiftet efter moderens død).

Af faddernes navne ved børnenes dåb fremgår det, at Scherg og hustru havde en betydelig og standsmæssig venskabskreds¹⁵. Ved Georg Wilhelms dåb var konferensrådinde og konferensråd Løvenskiold, baron og kammerherre Juul Vind, etatsråd Stampe og oberstinde Schubarth faddere. Monsr. Scherg var mange (9) måske flere gange fadder ved børns dåb i Butterup kirke, hans hustru et par gange, deres tilstedeværelse ved de hellige handlinger viser, at de to mennesker har været overordentlig afholdt i den kreds af medbeboere, som havde nær tilknytning til Løvenborg.

Scherg boede i gartnerhuset og nød årlig i løn 1788 for sig og sin søn²²: græsning ved gården til 2 køer, 6 læs hø og 6 læs halm, 30 læs brænde, 30 læs tørv og i penge 150 rd. Sønnen Johan Rasmus var (1787)¹⁸ gartnersvend hos faderen.

Igennem en længere årrække havde Scherg et tilgodehavende hos geheimerådinde Løvenskiold på 400 rdl.²¹ (fra 1776 på stempelt papir), 1780 går beløbet over til 300 rdr., det kan ikke ses, hvornår beløbet blev betalt. Af denne lille oplysning må det yderligere fremgå, at tillidsforholdet mellem gartner og herskab var det bedste og endvidere, at Scherg har været en mand af solid økonomisk indstilling.

1799 d. 11. februar døde Schergs hustru, 71 år, og blev begravet på Butterup kirkegård¹⁶; i skiftet nævnes børnene²³ Michael Merman, Johan Rasmus, Georg Wilhelm, Hans Peter og Kirstine Margrethe. Gamle Scherg blev boende i gartnerhuset, hvor han døde 1804 d. 22. november, 89 år og nogle måneder gammel¹⁶; han blev efter forudgående ceremonie (kirkelig handling) begravet på Butterup kirkegård. — Et langt og virksomt liv var sluttet.

Johan Rasmus Scherg

Hvornår Johan R. Scherg har overtaget gartnerjenten efter faderen kan ikke ses, formodentlig umiddelbart efter sit ægteskabs indgåelse på slutningen af året 1795. På Løvenborg var 1794 i tjeneste Karen Margreta Dahm, født i Hjørring ca. 1762, som jomfru²⁶. Hun blev gift med unge gartner Scherg; om deres vielse findes i Butterup Sogns Kirkebog indført følgende:¹⁶

1795. Tirsdag den 29de Decembris bleve efter Kongelig Bevilling af 4ds d. M. copulerede på Løvenborg Gartner Sr. Johan Rasmus Scherg og Jomfrue Karen Margreta Dahm. Som Forlovere efter Loven for dette Ægteskab indestaar og egenhændig underskriver vi undertegnede. Johannes Aldewelt [Provst]. J. G. Scherg.“

Baronesse Magdelene Charlotte L. betænkte også i sit testamente af 1796²⁵ sin „forrige Huusholderske Dahm med Et Hundrede Rixdaler.“

Om lønning anføres 1803²²: „Gartner Scherg, den Ældre og den Yngre, faar Bopæl i Gartnerhuset. For 2 Køers Græsning og Foering er den mellemste Sandbankemark [umiddelbart nord for boligen] udlagt til ham isteden“, desuden brændsel og i penge 170 rdl.

Unge gartner Scherg døde tidlig, 1818 d. 17. januar, 57 år¹⁶. Karen Margreta, der blev tildelt underhold fra Løvenborg gods²⁴, levede 1825 i Sdr. Jernløse²² og får i pension 24 rbd. i sølv, senere (1834) på Vognserup hovedgård, hvor hun fremdeles levede af pension¹⁹ og havde pige til hjælp hos sig, og her døde hun 1853 d. 18. februar, 91 år¹⁶. Børn efter dem er ikke fundet. De er begravede på Butterup kirkegård.

Efter Scherg havde Hans Christian Rolsted gartnertjenesten på Løvenborg^{18, 22} ; han drev samtidig en tid krohold i gartnerboligen.

Et vue ud over haven

Inden vi forlader den yndige have, kaster vi et blik hen over den og dens omgivelser. Vi rejser spørgsmålet: Kunne det barokprægede haveanlæg have været trukket op i kraftige linier?

På grund af hindrende terrænforhold, søen mod nord, blev den aksielle forbindelse mellem slot og have kort og svag, så selv en mindre symmetrisk udformning til nordsiden blev ikke muligt at gennemføre.

På siderne af den korte akse er de der forekommende lindehække efterhånden vokset ud til anselige højder og bredder og bidrager til at knytte slot og have sammen i en afstemt intimitet. Måske er hækkene også fremkommet for at skulle give dækning mod de i denne del af haven i sin tid forekommende urtebede, således som kortet af 1757 viser.

Et regelmæssigt barokanlæg om en hovedakse med lang dybtgående forbindelse og point de vue var det på grund af søen ikke muligt at skabe her.

Et nutidigt kort over Løvenborgs slots og haves grænser og bevarede hængange er ikke kongruente med kortet af 1757, hvilket må skyldes en mangelfuld opmåling af arealet før 1757 for at danne grundlag for perspektivkortet.

Dog af de gamle plantninger fremgår det tydeligt, at den nordlige hængang (med bue i knækket), de tværgående hængange og den sydnordgående lindeallé i havens vestside er dele af haven af 1757.

Hækkene er vokset stærkt ud i højde og bredde. Lindehækkene, der har nicher og topkegler, har en højde af 4,5 m og tværmålene 3—4 m og avnbøghækkene har højden og tværmålet 4 m.

Allélindene i havens vestside, ca. 80 træer, der har en højde af noget over 25 m, bærer spor af nedskæring i 6—8 m's højde, hvorefter kronen består af 4—5 lodrette hovedgrene.

Grundlaget i den nuværende have er skabt ved Severin og Magdelene Charlotte Løvenskiolds og Johan Georg Schergs virksomhed. De tohundredårige monumentale hække og alleer sammen med de nyere træplantninger, kapel og pavillon præger den i romantisk landskabelig stil og gør, at den gamle have med sine venlige, lysegrønne græsflader hører til en af vore allersmukkeste og ejendommeligste herresædehave.

LITTERATUR

- 1) Begtrup, G., 1803: Beskrivelse over Agerdyrkning. Tilstand i Danmark, Sjælland og Møen 2. bd., s. 302.
- 2) Bobé, L., 1922: Løvenborg. — Danske Herregaarde ved 1920, 1. bd., 1922.
- 3) „ „ 1939: Løvenskiold-Løvenborg. — Fra Holbæk Amt, 10. bd.
- 4) „ „ 1944: Løvenborg. — Danske Slotte og Herregaarde, 1. bd.
- 5) Boye, G., 1952: Scherg, Johan Georg, Havearkitekt. — Weilbachs Kunsterleksikon, 3. bd. (med kildehenvisninger).
- 6) Det Kgl. Danske Haveselskab, 1930—39: Løvenborg — Danske Herregaardshaver.
- 7) Det Kgl. Danske Landhusholdnings-Selskabs Skrifter, 1804, 7. del, s. LIII.
- 8) Hasle, Th.: 1844: Holbæk Amt. — Bidr. t. Kundsk. danske Provindsers nærv. Tilst. i oecon. Henseende, s. 171 flg.
- 9) Jensen, Chr. A., 1905: Løvenborg. — Architekten, VIII, s. 173 flg.
- 10) Løvenskiold, Barth. H., 1784: Bradsbierg Amt og Scheens Bye.
- 11) Paulli, S., 1648: Dansk Urtebog, s. 271.
- 12) Pontoppidan, E., 1764: Den Danske Atlas. I., s. 543.
- 13) Thaarup, Fr., 1812: Udførlig Vejledning til det Danske Monakies Statistik. I., s. 113 flg.
- 14) Skard, Torf., 1926: Holden park og haver. — Selskapet Havedyrkningens Venners Medlemsskrift.

UTRYKTE KILDER

Forkortelser for en del af arkivalernes hjemsted.

L. A. = Landsarkivet i København. R. A. = Rigsarkivet.

- 15) Butterup og Tusse Kirkebog 1740—1772. — L. A.
- 16) Butterup Kirkebog 1785—1814 og 1813—1866. — L. A.
- 17) Erhvervsarkivet i Aarhus, 1935: Brev.
- 18) Folketællingslister for Butterup Sogn 1787—1845. — R. A.

- 19) Folketællingslister for Kundby Sogn (Vognserup Hovedgaard) 1834—1845. — R. A.
 - 20) Ledreborg arkiv, pakke nr. 235: Ledreborg vedkomm., Bygninger, Gaard, Have og Ejendom, læg N. O. og P. — Ledreborg Slot.
 - 21) Løvenborg godsarkiv: Hovedbog 1775—1788 med particularregnskaberne vedr. geheimeraadinde og baronesse Løvenskiold. — L. A.
 - 22) Løvenborg godsarkiv: Lønningsreglementer 1769—1876. — L. A.
 - 23) Løvenborg godsarkiv: Skiftedesignationer m. m., 1798—1820. — L. A.
 - 24) Løvenborg privatarkiv: Carl S. C. Herman Løvenskiolds arkiv 1788—1853. — R. A.
 - 25) Løvenborg privatarkiv: Mich. Herm. Løvenskiold, 1772—1807. 2. — R. A.
 - 26) Løvenborg privatarkiv: Løvenskiold, Severin og hustru 1751—94. Mindeord o. baronesse Løvenskiold f. Numsen, Læg D. — R. A.
 - 27) Løvenborg, situationsplan over stamhuset (1776). Ny Kgl. Sam. Fol. 387 e. — Det Kongelige Bibliotek.
 - 28) Marstrand, V., 1955: Brev.
 - 29) Nørre Jernløse og Kvanløse Kirkebog 1744—1800. — L. A.
 - 30) Perspektivkort af 1757: Birckholm ... lust Hofft und Garten. — Landbohøjskolens havebrugsafdeling. Gengivet i 2, 4 og 6.
 - 31) Scherg, Erik, 1956: Brev.
-

Lidt om Grundtvigs mødrene slægt

Af provst Chr. Mikkelsen

1. søndag i fasten 1691 blev der i Smørum sogn (formodentlig i kirken) døbt en lille pige, som fik navnet *Vibeke Margrethe* (navnet skrives også *Vivece*, *Wiweche Magrete* o. lign.). Blandt hendes efterkommere er to så betydelige mænd som *N. F. S. Grundtvig* og *Henrik Steffens*.

Hendes fader hedder *Hendrich Weldingh*. Han nævnes 1676 som rigsadmiral *Henrik Bjelkes* tjener, hvad der vel nok betyder, at han har været, hvad vi ville kalde godsforvalter eller bestyrer på *Edelgave*, hvor rigsadmiralen ikke opholdt sig til stadighed.

Gården havde fået navn efter *Henrik Bjelkes* hustru *Edele Ulfeld*, hvem *Frederik III* havde skænket et par bøndergårde med tilladelse til deraf at oprette en hovedgård, som måtte indrettes til sædegård, når det nødvendige bøndergods var erhvervet.

Hendrich Weldingh bevarer sin stilling på gården, da denne efter *Henrik Bjelkes* død går over til admiral *Christian Bjelke*, hvis enke 1698 sælger den til *Hendrich Weldingh*. Denne har sikkert været en dygtig mand, som de tidligere ejere har været vel tjent med at have til at tage sig af gård og gods, når de selv var fraværende. Helt uformuende har han næppe været, da han allerede 1672 af *Christian V* havde fået skøde på 7 bøndergårde i Maalev og Smørum sogne.

Hvem var så denne *Hendrich Weldingh*? Det kan næppe oplyses, hvorfra han stammer. Måske var han kommet med *Henrik Bjelke* fra Norge. Man har tænkt, at slægten skulle være indvandret til Norge fra Holland; men det må vi lade stå hen i det uvisse.

Et tegn på det gode forhold mellem Weldingh og Christian Bjelke har vi i, at Vibeke Margrethe må antages at være opkaldt efter Bjelkes hustru. Måske også Weldinghs to sønner Hendrich og Christian er opkaldt henholdsvis efter Henrik og Christian Bjelke, men det er ikke så let at afgøre.

Hendrich Weldingh var en foretagsom mand, der søgte at skaffe sig større indtægter bl. a. ved at erhverve sig fæstebrev på kirketienden for et par kirker, ligesom han fik fæstebrev på kongetienden i Smørumovre. Hans hustru hed *Regine Magdalene Getz* og var datter af en oberstløjtnant. Den ældste af sønnerne, Hendrich, blev kaptajn, men han faldt i slaget ved Gadebusch 1712. Den anden søn, Christian, overtog Edelgave, mens faderen endnu var levende, rimeligvis 1714. Han var først gift med en datter af sognepresten i Ledøje. Efter hendes død giftede han sig med sognefogdens datter. Dette giftermål var ikke stands-mæssigt, og det har måske medvirket til, at Hendrich Weldingh forlod Edelgave og vistnok i sine sidste år boede på Veddelevgård i Himmelev sogn. Det kan også være, at han har haft for megen virkelyst til at gå som aftægtsmand på Edelgave. Kort før sin død fik han privilegium på at drive Smørum kro, men det er nok tvivlsomt, at han har fået gjort brug af dette privilegium. Det har vel nok heller ikke været meningen, at han selv ville drive kroen, da han på det tidspunkt må have været en gammel mand.

Hendrich Weldinghs yngste barn og eneste datter var foranvænte *Vibeke Margrethe*. Hun vokser op på Edelgave, hvor hendes forældre har haft deres bopæl i adskillige år, før hun blev født. I Smørum sogns kirkebog nævnes hendes fader som boende på Edelgave 1683. Vibeke nåede imidlertid næppe at blive voksen, før hun måtte forlade sit barndomshjem. Kun 15 år gl. (hun har næppe været ret mange dage gl., da hun blev døbt, dengang døbte man nemlig altid børnene meget snart efter fødslen) blev hun 22. juni 1706 gift med assessor i kancelliet *Christian Wildenradt*, der var enkemand og vel på det nærmeste 3 gange så gammel, men på den tid var sådan aldersforskel mere almindelig end nu. Familien Weldingh har vel nok

regnet med, at Wildenradt var et så godt parti, at der ikke var noget at betænke sig på. Han var ejer af 2 herregårde i Højby sogn i Odsherred, nemlig *Anneberg* og *Ellingegård*. Han skal være født i Norge, vistnok i Bergen. Han havde været gift med Lave Billes enke Dorte Skov, hvis rygte ikke var det bedste, men som havde Havreløkkegård (nu Havløkkegård) i pant for penge, som hendes stedsønner skyldte hende. Det kan måske have mildnet lidt på hendes rygte. Hun havde været Lave Billes tjenestepige, før hun blev hans hustru. Efter hans død havde hun ført proces med stedsønnerne om Havreløkkegård og havde for så vidt vundet processen, som hun havde fået dem dømt til at betale sig 3000 rdl. Dorte Skov døde 1701, hvorefter Wildenradt solgte den del af Havreløkkegård, som var tilfaldet ham.

Almindeligvis opgives 1705 som det år, da Wildenradt købte Anneberg og Ellingegård, men der må nok være sluttet bindende aftale om købet 1704, for 21. oktober 1704 bortforpagter han nogle rettigheder til fiskeri, som må antages at tilhøre godset. Af Højby kirkebog fremgår, at han var til alters 5. søndag i fasten 1705, men da boede han på Ellingegård. Da de tidligere ejere af de to gårde har boet på Anneberg, og Wildenradt senere bor dér, må der have været en særlig grund til, at han først har taget bolig på Ellingegård. Måske har den tidligere ejer beholdt sig ret til at blive boende på Anneberg nogen tid, efter at handelen var gået i orden, eller Wildenradt har villet have foretaget reparationer eller lign. i et sådant omfang, at det bedst kunne ske, når hovedbygningen var ubeboet.

Vi regner med, at Wildenradt kun for en kortere tid har boet på Ellingegården, og at han i hvert fald er flyttet til Anneberg, inden han holder bryllup med Vibeke. Hun får således sit hjem her til sin død 1744. Anneberg er særdeles smukt beliggende ved Isefjorden og ved gårdens skov, der omtrent går helt ned til fjorden. Til Nykøbing er der kun et par km, medens der er ca. 5 km til sognekirken i Højby, hvad dog vistnok ikke har hindret gårdens daværende beboere i flittigt at søge dertil.

Hofman skriver i sine fundatser: „Anneberggaard er et fornøjeligt Sted med Frugthauge og Skov. Graven, som gaar rundt

om Gaarden, er 25 Al. bred, hvori er skønne Fisk og en broe over. Paa østre Side løber Ise-Fjorden ind paa et Bøsse-Skud nær, hvor Skibe paa 1000 Tønder kand losse og lade.“

Den smukke beliggenhed har måske hjulpet den unge fru Vibeke til lettere at finde sig til rette på det nye sted; det kan vel have været svært nok alligevel. Der var langt til hjemmet på Edelgave, så der har nok været længe imellem, at hun så sine forældre og brødre. Hun var jo ikke stort andet end et barn, men skulle være frue på en stor gård, hvor hun var omgivet af folk, hun ikke kendte. Wildenradt har vist været en god ægtemand, men man kan ikke undgå at tænke, at den store aldersforskel har været en hindring for, at han kunne blive det for hende, som en jævnaldrende ægtefælle kunne have været. Imidlertid må hun vel ikke have været utilfreds med sin halvgamle ægtemand, siden hun ikke er bange for at bortgifte sine unge døtre til mænd, der ikke længere kan kaldes unge.

Da Vibeke er mellem 16 og 17 år, får hun en søn, som efter at være hjemmedøbt bliver fremstillet i Højby kirke 30. novbr. 1707 og får navnet *Johan*. Han bliver båret af en oberstløjtnants frue, og fadderne er officerer, sandsynligvis har bekendtskabskredsen mest været militære. Således har det måske også været i fru Vibekes hjem, og på Anneberg var det ikke vanskeligt at dyrke sådant bekendtskab, da der i Højby sogn var stationeret en afdeling ryttere, så der til stadighed boede en kaptajn og en løjtnant eller to i Højby. Herskabet på Anneberg kommer hurtigt i forbindelse med disse. Fastelavns søndag 1708 havde en kvartermester Suchou et barn i kirke, det blev båret af fru Vibeke. Blandt fadderne er løjtnant Weldingh fra Edelgave. Det må være fru Vibekes broder Hendrich, der formodentlig har været en ungdomsven af Suchou. Denne er rimeligvis identisk med den senere løjtnant og birkedommer Suchou.

Det var ikke første gang, fru Vibeke bar et barn til dåb i Højby kirke. Allerede i foråret 1707 var hun gudmoder til et barn fra den senere nedlagte landsby Ubberup i nærheden af Anneberg. Det var almindeligt, at bønderne gerne ville have standspersoner til at bære deres børn til dåb, men når de bad

herremandens frue derom, er det vidnesbyrd om, at de satte pris på hende, og at hun ikke følte sig så højt hævet over dem, at de var bange for at bede hende om en sådan tjeneste. Vi skal nok snarere tænke, at hun på sine spadsereture omkring Anneberg har været glad for at tale med bønderfolk, som hun traf på.

I ægteskabet med Wildenradt fik fru Vibeke foruden den foran omtalte søn, Johan, også en søn, der fik navnet *Christian*, samt to døtre, hvoraf den ene måske døde som barn, den anden hed *Anna Dorothea*.

Assessor Wildenradt døde på Anneberg 28. april 1723 og blev bisat i Højby kirke 19. maj. Fru Vibeke, der nu er 32 år, bliver efter tidens skik hurtigt gift igen. Medens det vel sagtens ikke havde været hende selv, der valgte sin første ægtefælle, er der næppe tvivl om, at hun selv vælger den anden. Det bliver en mand, der er kommet til Anneberg som huslærer. Vi ser af kirkebogen, at han var der 1715, da han optræder som fadder. Han nævnes her som mons. Peder Svane, selv skriver han altid *Peder Schwane*. Han var omtrent jævnaldrende med fru Vibeke, dog et år yngre. Om han har været på Anneberg hele tiden siden 1715, vides ikke, men han har sandsynligvis været der ved Wildenradts død, ellers må han være blevet antaget af fru Vibeke snart efter som godsforvalter, for inden årets udgang findes hans navn i tingbogen for Dragsholm birk. Det er ganske vist kun som vitterligheds vidne på en skrivelse fra fru Vibeke, men det er nok ham, der har forfattet den; og i den følgende tid optræder han som forvalter på godset, indtil han efter at være blevet gift med ejerinden kan optræde som ejer. Sandsynligvis har Vibeke Weldingh og Peder Schwane holdt bryllup i begyndelsen af 1724, men dag og sted for vielsen synes ikke hidtil at være oplyst.

Det er ikke meget, vi ved om Schwane, før han kommer til Anneberg. Af oplysninger i Højby kirkebog ved hans død fremgår, at han er født i København 1692 — vist 10. juni. Han skal være blevet student i Sorø 1712. Her skrives hans navn (iflg. N. Lange) Petrus Petrides Schwan, hvorefter man må regne med, at hans fader hedder Peder Schwan. De københavnske

kirkebøger fra den tid er ikke alle bevarede, så der er ikke noget underligt i, at det ikke er lykkedes at finde Schwanes navn blandt de bevarede noterede fødsler. Måske var hans fader en indvandret hollandsk koffardikaptajn,² men han har i så fald nok slået sig ned i København. Det er ikke udelukket, at han er den Peder Schwan (Svane), i hvis hus der holdtes pietistiske forsamlinger 1705, men vi ved det ikke.

Peder Schwane til Anneberg var stærkt religiøs, men der spores ikke separatistiske tendenser hos ham. Det kan dog skyldes, at der i Højby var præster, som han var godt tilfreds med. Schwane kom til at betyde ikke så lidt for Højby sogn; men til at begynde har han næppe været afholdt af bønderne, i hvert fald ikke af dem, der havde svært ved at betale deres afgifter eller ikke holdt sig helt på lovens grund. Schwane havde nok de bedste hensigter, men han forstod sig ikke på bønder og bønders kår. Han ser, at bønderne ikke altid opfylder deres forpligtelser. Sådant sløseri vil han ikke have. De skal lære at være lydige og yde deres skyldighed. Han vil have orden i sagerne. Vil hans underordnede ikke bøje sig med det gode, går han retens vej. Bliver han vred, og det kan han let blive, kan han også bruge magt.

På den anden side vil han gerne ofre noget, for at bønderne kan blive oplyste, blive dygtige og fromme. Derfor opretter han meget hurtigt en skole i Stenstrup, der ligger nogenlunde centralt i sognet. Senere opretter han også en skole i den foran nævnte landsby Ubberup, hvor der dog kun holdes skole fra allehelgensdag til kyndelmisse (1.-11.—2.-2.), det var vel, fordi der var få børn til denne skole. I det nærliggende Asmindrup sogn, hvor han har noget bøndergods, opretter han også en skole³. Af en fattigvæsens protokol ses, at Schwane 1732 har givet 12 rdl. til de fattiges kasse, provst Nyegaard har givet 6 rdl. 4 mark, hvoraf de 2 rdl. skal bruges til at lade børn gå i skole for. Hele sognets øvrige befolkning har tilsammen kun givet ca. 4 rdl. Heraf ser man, at Schwane ikke har været uvillig til at yde hjælp til de fattige, og at han ofrede ret betydelige beløb til skoler; for det var jo ikke gjort med at oprette skoler, de skulle også holdes vedlige, og der skulle holdes lærere.

Man kan derfor undre sig over, at Schwane har været meget nøjeregnende med at få alle de afgifter ind, som bønderne var forpligtede til at yde, og at han for hårdt frem, om nogen forlod hans gods uden tilladelse. Forud for høsten 1724 lod han på Dragsholm birketing tillyse, at enhver, som sår og høster i Vig og Rørvig vogne, advares mod at hjemtage korn, før tienden er ydet. De skal meddele på Anneberg, hvornår de vil begynde at høste, for at der kan blive sendt tiendetællere. Disse skulle tælle negene, mens de stod på marken, for at tidendejerne kunne få deres part. I Vig skulle Schwane have både konge- og kirke-tiende, i Rørvig kun kirketiende. Varede det for længe, inden tiendetællerne kom, kunne det ske, at bønderne ikke kunne benytte det gode vejr til hjemkørsel af kornet, men måtte risikere, at det blev mer eller mindre ødelagt af ugunstigt vejr, inden man kunne få lov at køre det hjem. Under disse forhold er det klart, at Schwanes advarsel har vakt uvilje, men i flere år gentog han den forud for hver høst.

Den 3. novbr. 1724 kræver Schwane nogle husmænd og ind-siddere i Vig sogn dømt til at betale nogle afgifter, som de ikke har betalt; for de flestes vedkommende drejer det sig kun om nogle skilling, og i alt beløber det sig næppe til 2 rdl. Wilden-radt har formodentlig ikke villet have ulejlighed med at inddrive disse småbeløb, og han har måske heller ikke nænnet det, da yderne vel sagtens dårligt kunne betale. Man kan også vanske-ligt tænke sig, at det er for beløbets skyld, Schwane sagsøger dem. Det er snarere, fordi han vil lære folk, at de skal gøre, hvad de skal. 2 af husmændene hævder, at de har betalt, men Schwanes „tjener“ (det sømmer sig vist ikke, at herremanden selv møder på tinge) kræver, at de enten skal møde med bevis eller aflægge ed på, at de har betalt.

Formodentlig er Schwane ophavsmand til en sag, som fru Vi-beke har for birketinget 10. december 1723, altså inden de er blevet gift. Sagen drejer sig om en mand, der hedder Svend Pe-dersen. Byfoged *Morten Hansen Grundtvig* forelægger sagen på fru Vibekes vegne. Svend Pedersen opholder sig på det kgl. gods og har i 12 år haft tjeneste uden for Anneberg gods, men nu har

man fundet ud af, at han må være vorned til Anneberg. Vornedskabet var ganske vist ophævet 1702, men kun for dem, som var født efter Frederik IV's tronbestigelse. Svend Pedersen var omk. 30 år og altså født længe før. Men sagen er ikke så ligetil. Svends fader er nemlig født i Skaane, hvor der ikke var vornedskab. Han har været rytter i dansk tjeneste i 4 år. I de sidste 23 år har han boet på det kgl. gods, før den tid har han vistnok været på Anneberg gods, men har aldrig været vorned. Måske er Svend ikke hans søn, for han er født, inden forældrene blev gift. Hans moder er indstævnet som vidne og erkender, at sønnen er født i et hus i Hønsinge på Annebergs gods. Dette gods og det kgl. gods lå imellem hinanden; i en landsby hørte nogle gårde og huse til det ene gods, mens andre hørte til det andet, så det var ikke altid let for fremmede at finde ud af.

Svend Pedersen står ikke ene. Som omtalt opholder han sig på det kgl. gods, hvorfor den konstituerede fuldmægtig for dette gods er indstævnet sammen med ham. Denne mand hedder *Herlof Kjær* og bor i Ulkerup, Egebjerg sogn. Han optræder hyppigt på tinge, ved denne lejlighed er han konstitueret fuldmægtig, men i almindelighed er han stedfortræder for amtsforvalteren, der vel af navn bestyrer det kgl. gods, men har overladt det meste af arbejdet til Kjær. Denne vil ikke godvilligt give afkald på Svend Pedersen, hvorfor sagen trækker ud. Schwane synes vel, at det varer for længe. Han mener at have ret og vil ikke vente på rettens sendrægtige afgørelse. Svend Pedersen tjener hos en af de kgl. bønder i Lille Egebjerg, Vig sogn. Her møder Schwane med 2 mand og forlanger, at Svend skal følge med til Anneberg, hvad han også gør. I et retsmøde, hvor Kjær antyder, at Schwane nok har tvunget Svend til at følge med, tilbyder Schwane at lade ham komme tilbage i pladsen mod kaution, men denne synes ikke at kunne skaffes.

Dom afsiges 31. marts 1724, dens ordlyd kendes ikke, men da Svend Pedersen nu betegnes som vorned til Anneberg, må fru Vibeke har vundet sin sag. Men nu er der kommet en ny sag til, idét amtsforvalteren anlægger sag mod Schwane for selv-tægt ved at have tvunget Svend til at forlade sin plads. Schwane

lader sig dog ikke skræmme heraf, men i glæde over, at den sag er vundet, får han lyst til at prøve at få fat i flere bortrømte. Han indstævnedes 4, men de mødte ikke; det er tvivlsomt, at han får fat i nogen af dem.

Svend Pedersen får han heller ikke megen fornøjelse af. Han rømte fra Anneberg 13. april og mødte før retten som stævnet 21. april. Her forklarer han, at han måtte flygte for at redde sit liv. Schwane havde pryglet ham, slået ham på hovedet, på hagen og mange steder på kroppen. Han er nu husmand i Lille Egebjerg. Kjær har formodentlig skyndt sig at få givet ham et hus i fæste. Svend Pedersen begærer dom over Schwane. Dommeren henviser ham til at søge øvrigheden, om han gør det, vides ikke, men sagen kommer igen for birketinget, hvor Kjær møder med fuldmagt fra amtsforvalteren. Schwane anklages for at have trakteret kgl. Majestæts husmand Svend Pedersen med hug og slag i hans arrest på Anneberg, da han bad om lov til at gå hjem og ikke ville tage tjeneste hos ham.

Nu føres der vidner. Det første vidne er en mand, som har gravet i Annebergs have sammen med Svend Pedersen. Han forklarer, at Schwane blev vred, da Svend anden gang bad om at måtte gå hjem; som grund anførte han sine slidte klæder. Svend løb så derfra over marken. Efter befaling af Schwane løb vidnet efter ham, men kunne ikke indhente ham, fik fat i en hest, og nu nåede han Svend og fik ham med tilbage. Han ville ikke gå ind ad porten, men lod sig dog bevæge til det, da en sagde til ham, at han ikke ville komme til at lide nogen skade. Så kom Schwane. Vidnet så ikke, at han slog Svend, men da denne igen kom i haven for at grave, var han blodig i hovedet. Det næste vidne havde set Schwane give Svend 2 slag med en kæp, som han havde skåret til at bære vandkanden i. Svend løb snart igen fra haven. Schwane efter ham. Svend kom tilbage igen. Det var dagen før påske. Da vidnet næste søgendag igen kom til gården, fik han at vide, at Svend om natten var løbet fra gården. På opfordring af Schwane forklarer et tredje vidne, at Svend var så fnattet, at ingen ville ligge sammen med ham.

6. oktober begærer såvel Schwane som Kjær tingvidner (ud-

skrift) af, hvad der er passeret i retten. Schwane ønsker tillige en udskrift af Kjærs fuldmagt fra amtsforvalteren. Disse ønsker efterkommes. 23. april 1725 er sagen igen for retten. Kjær fremkommer med et indlæg mod Schwane, der tilpligtes til at møde 11. maj, om han vil gøre indsigelse. Schwane mødte ikke. Sagen blev optaget til dom, der blev afsagt 1. juni 1725, men dommen er ikke anført.

Schwane er nu blevet kommerceråd. Man var så glad for titler dengang, at man gerne betalte noget for at få en sådan. Da staten trængte til penge, havde man fundet på at lade folk betale noget for at få en titel, og det skal være på denne måde, at Schwane har fået sin⁴. Han har måske ment, at den kunne hjælpe ham til at hævde sig blandt andre herremænd, der vel nok ikke rigtig regnede ham for deres lige, fordi han var borgerlig født. I tingbogen nævnes han 6. oktober 1724 som kommerceråd.

Det er især i Schwanes første tid på Anneberg, at han har mange retssager. Senere bliver de sjældnere. Han bliver vel klar over, at der vindes ikke meget ved sådanne sager. Han skønner vel også, at det ikke er så let at få bønderne til at makke ret, som han havde troet, og at man ikke opnår ret meget ved tvang. Der er dog et område, hvor han er nødt til at påkalde rettens hjælp, nemlig mod skovtyveri. Det var ikke ualmindeligt, at bønderne tog det tømmer, de skulle bruge, hvor de kunne få fat i det uden hensyn til, hvem der ejede skoven. Det er derfor ikke alene godsets egne bønder, der stjæler i Annebergs skove, men også de kgl. bønder. Meget tit er det mest de unge træer, det går ud over. De er jo lettest at have med at gøre, når man skal skynde sig, men derved ødelægges skoven, så man forstår, at dette kan ejeren ikke lade passere. I Schwanes retssager mod skovtyvene fremhæves, at det drejer sig om unge træer. Mange af bønderne betragtede det vel ikke som egentligt tyveri, derfor var det så svært at bekæmpe.

Når det er bønderne på det kgl. gods, Schwane har stridigheder med, er Kjær deres forsvarer, som vi har set med Svend Pedersen. Således bliver Kjær ofte Schwanes modstander for ret-

ten, men det har ikke medført noget personligt uvenskab. De har tværtimod været gode venner, hvad vi kan skønne af, at Kjær er fadder til den yngste af Schwanes to døtre. De to mænd har begge været betydelige nok til at respektere hinanden, selv om de hver især gjorde, hvad de kunne for at besejre hinanden i sager for retten.

Omtrent samtidig med, at Schwane bliver herremand på Anneberg, bliver Hans Nyegaard sognepræst i Højby, fra 1729 tillige provst. Mellem disse to mænd bliver der et godt samarbejde. Nyegaard er ikke pietist. Men han har det tilfælles med pietisterne, at han er ivrig for at fremme skolevæsenet, og for at der skal skaffes hjælp til fattige og nødlidende. Her fik han god støtte af Schwane. Det er sandsynligt, at det er efter tilskyndelse af Nyegaard, at Schwane opretter skolen i Stenstrup. En halv snes år efter oprettes der to rytterskoler, så omkring 1735 er sognet ret godt forsynet med skoler, lærerne er vist også ret gode i den første tid.

De fattige har elendige kår. De, der kan gå med tiggerposen og ikke skammer sig ved det, kan måske klare sig nogenlunde, men de svagelige lider tit nød, især når der kommer år med misvækst, og det var tilfældet i Odsherred 1733. Schwane og Nyegaard vil begge gerne hjælpe de fattige, men fattigdommen er så stor, at privat hjælp ikke slår til. Vi må tænke os, at de to taler sammen om, hvad der kan gøres. De har ment, at oplysning ville gavne en hel del, derfor gjaldt det om at få oprettet skoler; men der må også gøres noget for at bedre på forholdene i øjeblikket. Nyegaard fremsender til stiftsbefalingsmanden forslag om, at tiggerne skal blive hjemme i deres eget sogn, hvor man kender dem og deres trang, medens man nu ofte giver i blinde. En sådan ordning ville tjene både de fattige og dem, der skal give. Han mener også, at man bedre kunne komme de sengeliggende til hjælp. De er særlig dårligt stillet, for de kan jo ikke tigge. De skal som andre fattige have kosten fra nogle gårde i nærheden, oftest fra 7 gårde, der hver leverer den syge kost een dag om ugen. Den, der bringer maden, hjælper måske den syge lidt, hvis der er tid til det, pligt til det er der næppe, og lys og

varme er det småt med. Provst Nyegaard ser, at det er galt, og han prøver, om der dog ikke kan findes på udveje, men det er ikke let, for der er ikke midler til at hjælpe med. Schwane er forstående, måske også enkelte andre, men de fleste i sognet har ikke megen offervilje, måske heller ikke meget at hjælpe med i de år, hvor trangen er størst.

Om venskabet mellem Schwane og Nyegaard vidner, at Schwane er blandt fadderne, da Nyegaard 1725 har en datter, som bliver døbt, og da Schwanes yngste datter efter hjemmedåb bliver fremstillet i kirken, bliver hun båret af madam Nyegaard. Det er også af bemærkninger i kirkebogen tydeligt, at Nyegaard har sat stor pris på familien på Anneberg.

Det var ikke noget lille gods, Schwane var blevet ejer af. Foruden de to herregårde havde han bøndergods, der 1754 var ansat til 324 tdr. hartkorn. Desuden konge- og kirketienden i Vig sogn samt kirketienden i Rørvig. Bøndergodset synes Schwane ikke at have forøget, derimod har han søgt at udvide og afrunde Annebergs jorder ved lejlighedsvis at købe tilgrænsende smålodder. Han køber også et hus i Højby og et i Lumsås, måske flere. Det er nok for at skaffe lejligheder til folk, der er i hans tjeneste på Anneberg eller Ellingegaarden. Man synes ganske vist, at de derved får lidt langt til arbejdspladsen, men det har de måttet finde sig i. På den tid var man jo trænet i at gå. Med bøndergodset sker vist ingen forandring i Schwanes tid.

At Schwane var kirkeejер i Vig medførte et par retssager, hvoraf den ene gik til Sjællandsfars landsting. Den angår to obligationer, som tidligere ejere af kirketienden har udstedt henholdsvis 1699 og 1705. Schwane har nok ikke kendt noget til dem. De lyder på ret store beløb: 2200 + 3000 rdl. Det er vist arvingerne efter tidligere ejere af obligationerne, der her håber på at kunne komme til penge. De bliver dog skuffet, idet obligationerne bliver kendt døde og magtesløse, og Schwane fritages for enhver forpligtelse med hensyn til dem.

Den anden sag påbegyndes af sognepræst Schiwe i Vig. Han mener at have ret til nogen afgift af kirken, men kan åbenbart ikke føre bevis for denne ret, for efter at have fået sagen udsat i

14 dage frafalder han påtale, men han er blevet vred, og han hører til dem, som har vanskeligt at styre deres vrede. Han klager over, at den vin, som Schwane har leveret til altergangen i Vig kirke, ikke er god nok. Værre er det, at da han ikke kan ramme Schwane, lader han sin vrede gå ud over nogle helt uskuldige husmandsfolk, der har boet på Schwanes gods i Vig sogn, men er flyttet til Højby sogn. Dem nægter han pas, så de kan ikke komme til alters. Provst Nyegaard søger om biskoppens tilladelse til at tage dem til alters, uanset at de ikke har pas og skudsmål fra sognepræsten på det sted, hvorfra de er flyttet, således som påbudt af biskoppen. Husmanden har først selv bedt Schiwe om det, og derefter havde Schwane sendt bud til ham om at få det, men uden resultat. Schiwe var nok en meget stridbar herre. Det kommer også for tinget, at han og provst Nyegaard engang skal have været i slagsmål. Der føres et par vidner, men de kan ikke huske noget, udover at den ene ved, at en af dem havde slængt præstekjolen, men han husker ikke, hvem af dem det var.

Vig kirke har også nogen jord i Udby sogn på Tuse Næs, hvorfor Schwane sammen med sognepræsten der skal stille en soldat. Schwane har stillet soldat i 3 år, og da han kun har halvt så megen jord som præsten, mener han, at nu må det være denne, der skal skaffe soldaten. Præsten lover det også, men gør ikke alvor af det, og da han endelig sender en, bliver han kasseret. Schwane får en sessionsresolution for, at præsten skal stille en duelig soldat til første session, ellers skal han betale en mulkt på 12 skilling pr. dag, til soldaten kommer. Formodentlig er Schwanes soldat så blevet fri. Schwane havde givet ham en gård i fæste; der var en enke på gården, men hende giftede soldaten sig med. Måske har det ikke været så let at få gården bortfæstet, når enken fulgte med, men noget sådant var ikke ualmindeligt dengang. Soldatertjenesten var forhadet, så kunne en soldat slippe fri af denne tjeneste og i stedet få en gård i fæste, var han rimeligvis villig, selv om enken fulgte med.

Endnu en retssag må omtales. Schwane har 3 bønder, som bruger nogen jord, som hører til Højby kirke. Heraf skal der

svares afgift til rektoren ved Roskilde skole. Men bønderne har „glemt“ at betale. Det synes at have fået lov at gå i en årrække, men da Schnabel bliver rektor, kræver han afgiften. Siden 1688 har rektoratet været kirkeejer i Højby, men Schnabel mener ikke, at de pågældende bønder har betalt siden 1712, hvorfor han indstævner Schwane til sammen med bønderne at betale for 16 år; det drejer sig i alt om ca. 110 rdl. Retten kommer til det resultat, at det ikke kan bevises, at der ikke er betalt afgift siden 1712; men fra Schnabel blev rektor og har krævet afgiften, bør den betales. Schwane betaler på sine bønders vegne. Om han får pengene igen af dem kan være tvivlsomt. Det viser sig nemlig senere, at rektoren ikke får afgifterne, hvorfor han i et par breve til Schwane beder ham være sig behjælpelig med at få dem. Der er altså ikke kommet fjendskab mellem Schwane og Schnabel på grund af retssagen. Man har indtryk af, at for Schwane fører retssager ikke til personligt uvenskab, han kan tåle at tabe.

Forbindelsen med Bang

Blandt familien Schwanes bedste venner er *Niels Christian Bang*, der 1728 var blevet forvalter over det kgl. gods i Odsherred, og hans hustru *Catarina Marie Kjær*. Bang er præstesøn, født i Vorbasse 1699⁵. Medens den foromtalte Herlof Kjær på tinge optrådte på amtsforvalterens vegne, er Bang selv udnævnt til forvalter over godset og tituleres som sådan. Han er ugift, da han kommer, men bliver gift, inden der er gået et år. Hvem hans hustru var, er vist aldrig oplyst. Vi kan gætte på, at hun er datter af Herlof Kjær, men har ikke stort andet end navnet at støtte os til. Kjær dør 1730, ca. 47 år gl. Efter hans død kræver Bang, at der af retten skal udnævnes 4 mand til at afgive skøn over brøstfældigheden af gården, hvor Kjær har boet, og han indstævner såvel Kjærs enke som hendes lavværge i anledning af skiftesagen. Er det som kgl. forvalter eller som medarving på sin kones vegne, at Bang er så ivrig for at få rettens afgørelse i denne skiftesag, eller er grunden bare den, at han selv skal overtage gården som sin embedsbolig? Vi kan ikke

svare på disse spørgsmål. Underligt synes det, om Bang er så rethaverisk over for fru Kjær, hvis hun er hans svigermoder — hun kan jo også være hans hustrus stedmoder. Hun har meget hurtigt efter mandens død ladet afholde auktion over boet. Måske har gården været så forsømt, at Bang har været nødt til at gribe ind. Blandt fadderne til Bangs børn er et par gange nævnt Nicolai Kjær, der den ene gang betegnes som barnets morbroder, i øvrigt synes ingen af hustruens slægt at have været faddere. Vi må erkende, at vi ikke er i stand til at klare, om der har været slægtskab mellem Herlof Kjær og Bangs første hustru.

Bang og hans hustru synes hurtigt at være kommet i et godt forhold til den omboende befolkning. Det gælder både høje og lave. Allerede 6.5.1729 er Bang fadder ved en barnedåb hos den daværende ejer eller bruger af Egebjerggård, hvor han selv senere kom til at bo. I de følgende år er hans hustru ofte gudmoder også til bøndernes børn. Bangs navn forekommer meget hyppigt i tingbøgerne i hele hans tid som forvalter, så et grundigt studium af disse bøger ville bidrage godt til at få et pålideligt billede af manden, men vi må begrænse os til at anføre, at han har været en god forsvarer for kronens bønder, når de havde fået en retssag for birketinget. Han var heller ikke bange for at påtage sig en utaknemlig sag, når hans hjælp tiltrængtes. Det ser vi af en sag mod en skoleholder, der har skaffet sig lidt ekstrafortjeneste ved ulovlig brændevinsbrænding. Han har rimeligvis ikke råd til at leje sagfører, så det ser håbløst ud. Men ved næste retsmøde møder Bang som hans forsvarer med den begrundelse, at skoleholderen bor på jord, der hører til det kgl. gods. Modpartens sagfører protesterer, men retten giver Bang medhold i, at han har ret til at være forsvarer. Han kan vel ikke redde skoleholderen fra at blive dømt, men han protesterer med stor virkning mod meget af det, der hidtil er foretaget i sagen. Man har en følelse af, at skoleholderen, der har følt sig slået fuldstændigt ud, har åndet befriet op, da Bang tog ordet. Han kunne til tider være skarp i sine udtalelser over for modparten, men har sikkert været respekteret for sin dygtighed.

Schwane og Bang måtte hurtigt komme i forbindelse med

hinanden. Deres bønder boede spredt imellem hverandre. Tvi-stigheder kunne ikke undgås. Undertiden førte det til retssager, til andre tider kunne de i fællesskab finde en afgørelse, som bønderne bøjede sig for. Uundgåelige retssager mod hinanden hindrede ikke et trofast venskab mellem de to mænd, og det blev nok også til venskab mellem deres hustruer.

Da Bangs første barn, *Jørgen Andreas*, fremstilledes i kirken efter at være hjemmedøbt, blev han båret af fru Schwane. Blandt fadderne var Schwane og kaptajn *Friboe*, der nylig var blevet gift med Schwanes steddatter, *Anna Dorothea Wildenradt*. En datter af dette ægtepar, *Christine Carlotte Friboe*, blev Jørgen Andreas Bangs hustru. Både Schwane og Friboe er forøvrigt faddere til flere af Bangs børn af første ægteskab. Et af dem, Johannes, bliver båret af fru *kaptajn Wildenradt* på Anneberg. Kaptajn Wildenradt må være en af Schwanes to stedsønner. Venskabet mellem Schwane og Bang er kommet til at omfatte også fru Vibekes børn og svigerbørn af første ægteskab.

Efter at have boet i Ulkerup nogle år flyttede Bang og hans hustru til Egebjerggård, der vel var noget større end gården i Ulkerup. De får 10 børn i løbet af 14 aar. 4 af dem dør dog som små, deraf 2 drenge i 1743, den ene er 9 måneder, han dør 6. januar, den anden dør som spæd 8. maj, og en måned efter, 8. juni 1743, dør Bangs hustru, og han står ene tilbage med 6 børn, hvoraf det ældste ikke er fyldt 13 år. Vi kan tænke, at det har været en streng tid for Bang, og at han tit er søgt til sine venner på Anneberg for at tale med dem om, hvorledes han nu skulle forholde sig. Foruden gennem venskab var han også knyttet til dem ved den fælles kristentro, som havde sat sit præg på begge hjem.

Når den ene ægtefælle døde, varede det på den tid sjældent længe, inden den efterlevende giftede sig igen. I mange tilfælde var det vel også nødvendigt, fordi hjem og bedrift ellers ikke kunne blive passet. Da mange døde i forholdsvis ung alder, blev der også mange unge enker og enkemænd, men de fleste fandt hurtigt en ny ægtefælle. Bang har næppe været i tvivl om, hvor han skulle søge sig en ny hustru. Schwane har 2 døtre, men den

ældste, den 18-årige *Regina Margrethe* er allerede for et år siden blevet gift med tolder *Knoblauch* i Rørvig. Bang får så den yngste. Hun hedder *Ulrica Eleonora*⁶ og er lige fyldt 17 år, da hun bliver viet til Bang 29. november 1743. Vielsen finder sted på Anneberg iflg. kongebrev. Hun er hjemmedøbt 2. novbr. 1726 og er vel født den dag eller dagen før. Ved fremstillingen i kirken 4. novbr. blev hun båret af madam (senere provstinde) Nyegaard, blandt fadderne var, foruden Herlof Kjær, kaptajn Friboe og provst Chrystalsin i Egebjerg.

Bang er 44 år, da han bliver gift med *Ulrica*, men han bliver ikke narret med sin unge hustru. Hendes opgave var ikke let. Hun blev stedmoder til 6 børn, hvoraf det ældste kun var 4 år yngre end hun selv. I ægteskabet med Bang fik hun 9 børn, så der var nok for hende at tage vare på, men så vidt man kan skønne, har hun været opgaven voksen. I hvert fald blev børnene til noget. Af stedbørnene var det især den næstældste, der nåede frem til en høj stilling. Han hed *Ole (Oluf) Lundt Bang*, endte som justitarius i Hof- og Stadsretten. Under Struensee-processen var han Brandts forsvarer. Han var ivrig for bondestandens frigørelse og udgav 1786 et skrift herom. Det vakte stor opmærksomhed og fremkaldte skrivelser for og imod.

Det ældste af *Ulricas* stedbørn var, som nævnt foran, *Jørgen Andreas Bang*, der blev præst. *Schwane* kaldede ham til res. kapellan for Vig-Asmindrup menigheder 1753, da han kun var 23 år; han tiltræder først embedet 2 år senere. *Schwane*, der havde kaldsret, har vel kaldet ham så tidligt for ikke at være forpligtet til at kalde en anden. *Jørgen Andreas Bangs* bryllup med jomfru Friboe finder sted på Anneberg. Formodentlig har bruden boet der, eller *Schwane* har ønsket at holde dette bryllup for sine to „børnebørn“. Det er nemlig tydeligt, at de begge har regnet ham for bedstefar, skønt han ikke var det til nogen af dem. *Jørgen Andreas Bang* blev senere sognepræst i Store og Lille Fuglede, hvorfra han 1781 kom til Korsør-Taarnborg.

Både *Schwane* og *Bang* har haft de fleste af præsterne i Ods herred som omgangsfæller, og ved giftermål kommer de i slægtskabsforhold til nogle af dem. 1730 bliver sognepræst *Dahl* i As-

næs viet til jomfru Margrethe Sophie Schwane Hun er formodentlig Schwanes søster. Vielsen foretages på Anneberg. Ved indførelsen i kirkebogen har provst Nyegaard tilføjet: „Gud vel-signer og lyksaliggør deres ægteskab“. Den samme tilføjelse har han gjort ved indførelsen af kaptajn Friboe og jomfru Wildenradts vielse. Man kan se det som vidnesbyrd om Nyegaards nære tilknytning til familien på Anneberg.

1753 bliver sognepræst Garde i Vig viet til Vibeke Petrine Friboe, datter af kaptajn Friboe. (Vielsen foretages på Anneberg). Af Bangs og Ulricas døtre bliver 2 gift med præster, men det skal vi senere vende tilbage til.

Nogle måneder efter Ulricas bryllup med Bang døde hendes mor, 53 år gl. Hun blev iflg. kirkebogen begravet i Højby kirke 16. april 1744. Efter Hofmans fundatser skal imidlertid såvel hendes som hendes første mands lig henstå i åben begravelse i Vig kirke på den tid, da Hofman skriver om Vig og Højby sogne. Forklaringen er antagelig, at Schwane efter sin hustrus død har ladet indrette en begravelse i Vig kirke, hvor han var kirkeejer, og han har så ladet de to kister føre fra Højby til Vig kirke.

Fru Vibekes død har været et hårdt slag for familien. Ulrica har regnet med at have moderen at søge hjælp og råd hos, om hun kom ud for vanskeligheder. Det var i hvert fald rart at have hende i nærheden. Der er ca. 7 km mellem Anneberg og Egebjerggård, så selv om man ikke havde nutidens befordringsmidler, var det overkommeligt. Men det varede kun lidt over 4 måneder efter Ulricas bryllup, inden hun måtte mangle moderens støtte. Måske er fru Vibeke også blevet savnet af Ulricas stedbørn, der har kendt hende, før hun blev deres „mormoder“. Jørgen Andreas og Oluf Lundt opsætter (formodentlig over hendes kiste, men findes nu på Det kgl. Bibliotek) et sørgedigt, som kaldes en Ære-Støtte for hende. Det er vel næppe de to drenges eget værk, men derfor kan det nok sige noget om, at hun ikke har været uden betydning for dem. Det er i tidens svulstige stil og ligner andre rimerier, som blev til for at ære en afdød. Hun prises i så høje toner, at vi har svært ved at tage det alvorligt, men i datiden så man vel ikke noget galt i sådan

ros. Underskriften lyder: „Sørgeligst samt skyldigst oprejst af Den salige Frues Datters Sønner.

Jørgen Andreas Bang og Oluf Lund Bang“.

Det var dog nok Schwane, som savnede hende hårdest. Pastor Schow skriver i kirkebogen ved hans død, at han kun var een gang gift. Denne bemærkning er vel et udtryk for, at man har undret sig over, at den 52-årige mand ikke hurtigt tog sig en ny hustru, således som det var almindeligt. Der var nok adskillige, som ønskede sig stillingen som frue på Anneberg, der var andre, som gerne ville have en datter anbragt i den stilling. Men Schwane har nok ikke kunnet tænke sig nogen i Vibeke's sted. Hun var ikke alene den, ved hvem han var blevet ejer af 2 herregårde med tilliggende bøndergods, men hun havde sikkert været enig med ham i, at det var betroet gods, som skulle bruges efter Guds vilje. Ellers havde han vel næppe kort efter giftermålet oprettet en skole og senere een eller to til og holdt dem i gang for egne midler. I sine yngre dage var Schwane, som vi har set, hidsig og for til tider voldsomt frem. I tidens løb er han blevet lidt mildere af sind. Han har vel lært et og andet af sine nederlag, men mon ikke fru Vibeke har haft sin del i, at han blev mindre voldsom og mere forstående over for sine undergivne? Han har nok følt sig i stor taknemmelighedsgæld til hende og til Gud, som havde givet ham så meget mere, end han i sin ungdom havde haft udsigt til at opnå. Savnet af hustruen skal bæres. Det skal ikke skubbes til side ved, at en anden får hendes plads.

Schwane lever 18 år efter sin hustrus død. Han oplever at se en stor børneflok vokse op hos Ulrica og Bang på Egebjerggård, og der er heller ikke langt til hans anden datter i Rørvig. Endnu nærmere end disse to bor steddatteren i Højby. Han har altså ikke langt til sine nærmeste, og da stærkt sammenhold præger familien, har han meget at glæde sig over.

En enkelt retssag, som Schwane på sine ældre dage anlægger mod en soldat, der har forladt hans godt, bør vist omtales, da den både viser, hvor let det er at forlade et gods og komme over på et andet, og hvor svært det er at få lov at blive der, når man er soldat.

En af de soldater, som Schwane har stillet, tjener hos en af hans bønder i landsbyen Gudmindrup. I samme by har præsten i Højby en mensalgård, der er bortforpagtet til en mand, hvis datter er (eller under sagen bliver) gift med nævnte soldat. Hendes fader bliver svagelig, så han ikke kan passe gården. Soldaten forlader sin plads, hvor han efter fæstemålet skulle blive et halvt år længere, og går over på svigerfaderens gård, hvor han bliver for at hjælpe med bedriften. Skønt han er i samme landsby, sagsøger Schwane ham for at være rømt fra godset. Langvarig retssag med afhøring af vidner m. m. Ved dommen tilpligtes soldaten at betale et halvt års løn til husbond og herskab, hans svigerfader skal betale dobbelt så meget og betale den skade, som ved soldatens bortgang er påført husbonden. Desuden skal de i fællesskab udrede sagens omkostninger. Soldatertjenesten lagde kun beslag på en ringe del af soldatens tid, så han kunne godt gøre karlearbejde på en gård samtidig med soldatertjenesten, men medens Schwane i sine unge dage sagsøgte rømningsmænd for at få dem tilbage, har han senere holdt op med dette; men en soldat vil han ikke undvære. Han kan ganske vist udskrive en anden, men der er ingen, som godvillig vil være soldat, og Schwane er vel ikke glad for at skulle tvinge flere, end han er nødt til, men det gør os ondt for soldaten. Havde han giftet sig med datteren af en af Schwanes bønder, var han vel nok blevet fri og havde fået lov at få svigerfaderens gård i fæste efter ham.

Schwane bliver ikke fri for sorger på sine gamle dage. Begge hans døtre bliver enker i en ung alder. Ulrica gifter sig dog så hurtigt igen, at Schwane kan nå at være forlover. Et årstid senere dør Schwane 11. juni 1762. Der står i kirkebogen, at han blev 70 år og 1 dag. Han havde selv bestemt, at der ved bisættelsen i Højby kirke skulle læses Gal. 3, 22 (Men skriften har indsluttet alt under synd, for at forjættelsen skulle af tro på Jesus Kristus gives dem, som tror) og Joh. 11, 25 (Jeg er opstandelsen og livet, den, som tror på mig, skal leve, om han end dør). Det sidste af disse skriftsteder skulle være tekst for talen. Pastor Schow, der nu var præst i Højby, skriver, at han prædi-

kede over disse af Schwane selv udvalgte sprog. Efter bisættelsen blev Schwanes lig båret til Vig, står der i kirkebogen, der er ca. 8 km fra Højby til Vig, så det har været langt at bære en ligkiste, men det må vel have været anset for mere passende end at køre den på en vogn. Pastor Schow var pietist, men det gode forhold mellem herremanden og sognepræsten fortsatte, selv om man ikke er i stand til at afgøre, om venskabet har været lige så varmt som i Nyegaards tid. Det pietistiske hos Schow har næppe frastødt Schwane, og han har nok hele tiden været en trofast kirkegænger, ligesom han også i Schows tid holdt de skoler i gang, som han havde oprettet. Men der er vel nok ikke ved disse skoler udrettet nær så meget, som han havde tænkt, da han som ung mand blev herremand og mente, at han snart skulle få sat ret skik på det, som han havde fået at råde over. Skuffelser havde han fået, men dem havde han lært noget af, han havde bl. a. lært, at det er begrænset, hvad vi mennesker formår, og at vi ikke må tro, at vi kan få andre mennesker til at blive, som vi vil, at de skal være, selv om vi er helt sikre på, at det ville tjene dem bedst. Det var nok gået ham som adskillige andre, at han altid havde troet på Gud; men i hans unge dage havde han også troet en hel del på sig selv. På hans ældre dage var troen på Gud bevaret, men troen paa ham selv var blevet stærkt svækket.

Vi vender nu tilbage til Ulrica og Niels Chr. Bang på Egebjerggård. De fik 9 børn sammen. Det kan siges om dem som om Bangs børn af første ægteskab, at de blev til noget. Vi skal nævne nogle af dem: Den ældste hed *Peter Schwane Bang*. Han blev præst. Begyndte som kapellan i Asmindrup og endte som sognepræst i Vig. Den næste i rækken var *Vibeke Mergrethe*, der 15 år gl. bliver gift med den meget ældre pastor Thoneby i Nykøbing. Han dør snart; som 17-årig bliver hun derefter gift med en læge. Han døde også ret hurtigt, og med et tredje ægteskab gik det noget lignende. Nr. 3 er lægen, professor *Frederik Ludvig Bang*. Nr. 4 er *Cathrine Marie Bang*, der blev Grundtvigs moder. Hun blev født 1. juli 1748 kl. 4 om morgenen, døbt 7. juli. Fru kajtajn Wildenradt bar hende (Kaptajn W. må være

Ulricas halvbroder, han blev vist senere oberstløjtnant). Fadderne var Schwane, tolder Knoblauch, Jørgen Andreas og Ole Lundt Bang samt jomfru Vibeke Dahl, datter af pastor Dahl og Margrethe Sophie Schwane, Asnæs. Cathrine Marie er formodentlig opkaldt efter Bangs første hustru. Vi må endnu omtale et af Ulricas og Bangs børn, nemlig datteren *Susanne Christine Bang*, der blev Henrik Steffens moder. Hun blev født 24. januar 1751.

Den første madam Bang var ofte gudmoder, det samme gælder om Ulrica, i hvert fald støder man jævnlig på hendes navn som den, der har båret et barn til dåb. Det varer kun kort, at Ulrica kaldes madam, allerede 1744 bliver Bang kammerråd og hun følgelig kammerrådinde. Man var på den tid meget omhyggelig med titlerne. Bang var endda efter sønnens oplysning blevet *virkelig* kammerråd⁷. Det var heller ikke uden grund, for han har sikkert gjort god fyldest i sit embede.

Der er kun ca. 7 km fra Egebjerggaard til Anneberg, så det var let for Ulrica at besøge sin fader. Tilmød går vejen til Nykøbing lige forbi gården, så når Ulrica havde ærinde til købstaden, benyttede hun sig nok af lejligheden til at hilse på sin fader. Ofte havde hun vel nogle af børnene med, og efterhånden som de voksede til, tog de vel tit selv en tur hen til morfar.

Bang og Schwane havde mange fælles interesser og har ofte været sammen. De har talt om deres marker og deres husdyr, og kvægsygen, som rasede rundt om dem og vel sagtens også ramte deres besætninger. Den ramte i hvert fald deres bønders kvæg, og det var slemt nok, for så skulle de vel hjælpes til ny besætning. De fleste bønder kunne ikke bære det tab, som kvægpesten voldte. Bang og Schwane har talt om de bryderier, de havde med nogle af deres bønder. De har talt om de fattiges lidelser og om, hvad der kunne gøres for at hjælpe dem. De har glædet sig, når der kom mange børn til de skoler, som nu var oprettet på deres godser, og de har talt om, hvor svært det var at få bønderne til at skønne på det, der blev gjort for at hjælpe dem fremad. Tit har de ældste af Bangs sønner lyttet til sådanne samtaler. Mon ikke Oluf Lundt ved at lytte til fade-

ren og og bedstefaderen allerede i sin ungdom har fået den påvirkning til at virke for forbedring af bøndernes kår, som kommer til udfoldelse under hans arbejde i den store landbokommission. Jørgen Andreas får måske også ved at lytte til disse samtaler tilskyndelse til at blive præst og på den måde virke for det, som var det bærende for hjemmene på Anneberg og Egebjerggård.

Bang døde 5. december 1760. Døden kom pludselig efter næppe en times sygdom⁸. Han blev begravet 22. december i Egebjerg kirke. Kirkebogen oplyser, at han blev 61 år 9 måneder 2 uger 4 dage gl.

Gennem 32 års virke som forvalter over det kgl. gods i Ods herred har Bang fået stor betydning for egnen. Han har været streng i at håndhæve lovbestemmelser, ikke mindst på det moralske område, men har nok i almindelighed været en god overordnet for kronens bønder, ligesom han har været en god og solid embedsmand. Som nævnt foran vil det være muligt ved arkivstudier at få et tydeligere billede af hans person, men vi standser ved det her fremdragne. Dog vil vi ikke undlade at nævne de to sætninger, som han indskærpede sine børn: „Altid Gud for øje!“ og „Tankerne ved, hvad I gør!“

5 måneder efter Bangs død giftede Ulrica sig med hans efterfølger *Jacob Hansen*. Det var vel næsten nødvendigt for hende. Hun havde næppe midler til at kunne forsørge sig selv og 15 børn. De ældste af stedbørnene var ganske vist i stand til at klare sig selv, kunne måske endda hjælpe de yngre lidt, men der var i hvert fald mange at drage omsorg for. Det yngste af børnene var ikke fyldt 1 år. Det er vel også muligt, at Jacob Hansen havde bedre udsigter til at blive Bangs efterfølger som forvalter, når han lovede at gifte sig med enken. Hvordan det end forholder sig med dette, var hverken Ulrica eller børnene narret med Jacob Hansen. Brylluppet blev holdt 22. maj 1761, og i kirkebogen benævnes han som kammerråd, så han har hurtigt fået den titel. Måske har han købt den for ikke at være ringere end formanden. Jacob Hansen har nok været på Egebjerggård ved Bangs død. Han er nemlig fadder til et barn 7. januar 1761, og så kan det

næppe tænkes, at han lige skulle være kommet. Han har vel været huslærer⁹ ligesom sin svigerfader. Måske har han hjulpet Bang med arbejdet som forvalter, så han ikke har været ukendt dermed.

Straks efter Bangs død blev forvalteren på Dragsholm konstitueret som forvalter over det kgl. gods, men allerede 16. januar 1767 kan Jacob Hansen som forvalter over krongodset lade foretage de tilbørlige lysninger på tinge angående skifte efter afdøde bønder.

Man undrer sig over, at Bangs enke 30. januar lader tillyse offentlig auktion mandag 16. februar ikke alene over besætning og redskaber, men også over alt indbo, selv husgeråd og sølvtøj m. m. Der skulle vel holdes skifte med børnene, men man skulle dog tro, at hun burde have haft lov at beholde noget af det mest nødvendige, men det ser ud, som alt skal sælges. Formodentlig har hun og Jacob Hansen købt en del af det. Men man må sige, at det var hårde vilkår for en enke, om hun straks efter mandens død var nødt til at lade alt, hvad de havde haft til det fælles bo, sælge på auktion.

Året efter dør som nævnt Schwane. Jacob Hansen og Ulrica tænker nok hurtigt på at købe Anneberg, for at den kan blive i familiens eje. Ulricas søster er for ikke ret længe siden blevet enke og vil rimeligvis gerne, at søsteren og svogeren køber barndomshjemmet. Hun og Ulrica er vistnok eneste arvinger, Schwanes stedbørn har formodentlig fået deres arvepart efter moderen udbetalt, så det er måske ikke så vanskeligt for Jacob Hansen at klare den udbetaling, som kræves. Gården bliver solgt ved auktion sammen med Ellingegården og alt tilliggende bøndergods, tiende m. m. Ved tredje og sidste auktion bliver godset solgt til kammerråd Jacob Hansen for 35,000 rdl. Auktionen er holdt i september 1762.

Det varer vel næppe længe, inden Jacob Hansen og hans hustru flytter til hendes barndomshjem. Inden de flytter fra Egebjerggård, bliver Cathrine Marie Bang dog konfirmeret. Det sker 3. oktober 1762, og der er kun 2 konfirmander. Jacob Hansen og Ulrica får 2 børn, en søn, der bliver født på Egebjerggård 20.

januar 1762 og får navnet Hans Jacob Hansen, og en datter, som bliver født på Anneberg 1. maj 1763 og får navnet *Christine Margrethe Hansen*. Hende skal vi senere vende tilbage til.

Cathrine Marie Bang og de fleste af hendes helsøskende får altså i deres ungdomstid deres hjem på Anneberg. Hun og hendes søster Susanne Christine bliver meget benyttet som gudmødre. Det kan ske, at der en søndag er brug for dem begge som 29. sept. 1768, da et tvillingepar, en dreng og en pige, bliver døbt. Cathrine Marie bar drengen, Susanne pigen. Dette viser, at disse unge piger og deres forældre har været afholdt af befolkningen i sognet, og at de ikke holdt sig for fine til at glæde bønderne med at bære deres børn til dåb. Snarere har det nok været en glæde for dem at få lov til det.

Det var en stor flok børn og unge, der samledes på Anneberg på den tid. I sine to ægteskaber havde Ulrica 11 børn + 6 stedbørn, i alt 17. Dertil kom disse unges fætttere og kusiner, Wildenradts børnebørn, der i deres barndom havde været nær knyttet til Anneberg, så vi kan slutte, at der tit har været samlet en stor flok unge og måske ældre med, uden at det var nødvendigt at udsende særlig indbydelse. Der var megen slægtsfølelse og stærkt sammenhold inden for slægten, og så længe Jacob Hansen og Ulrica ejede Anneberg, var denne gård det selvfølgelig samlingssted, som alle familiens medlemmer gerne søgte til. Her blev Cathrine Marie Bang 4. oktober 1768 viet til sogneprest *Johan Grundtvig*, Odden, og Susanne Christine Bang blev 8. oktober 1770 viet til lægen *Henrich Steffens*.

Samme år, 1770, solgte Jacob Hansen Anneberg og Ellingegård med tilliggende til forvalter Rosted. Dermed glider Anneberg for en tid bort fra slægten; og selv om en gren af den senere i nogle år vendte tilbage til gården, blev den næppe mere samlingssted for den store slægt, der nok ikke mere havde noget sted, hvor hele slægten kunne føle sig hjemme. Men minder fra Anneberg og fra livet, som det levedes der, er måske ikke uden betydning for den indsats, som senere blev øvet af Schwanes og fru Vibekes efterkommere, især af *Henrik Steffens* og *Grundtvig*.

Efter at have solgt Anneberg flyttede Jacob Hansen og Ul-

rica tilbage til Egebjerggård. Jacob Hansen bliver vist ved at være forvalter over det kgl. gods i Odsherred til sin død 3. febr. 1791. I sine sidste år har han dog nok haft nogen hjælp af *Frantz Wilhelm Trojel*, der 1782 blev gift med hans datter Christine Margrethe. Trojel benævnes i kirkebogen som inspektør „ved de nye indretninger“. Formodentlig tænkes der herved på forberedelsen og gennemførelsen af landboreformerne, bl. a. udskiftningen, som Trojel fik indflydelse på. Trojel er vist kommet til Egebjerggård nogen tid, før han bliver gift med Jacob Hansens datter. Han bliver også boende der efter sit giftermål, og her blev en datter født. Hun fik navnet *Ulricha Eleonora Schwane Trojel*.

Anneberg var imidlertid blevet solgt til kronen 1775, og fra 1785 bor Trojel vistnok der. Han bliver efter sin svigerfaders død hans efterfølger som forvalter over krongodset, men bliver boende på Anneberg, som han køber 1801, dermed ophører forbindelsen mellem Anneberg og Ellingegården, der sælges til en anden. Anneberg bliver i familiens eje til 1814, men de sidste år ejedes den af Trojels svigersøn, kaptajn *Lorenz Fribert*, der var gift med ovennævnte *Ulricha Eleonora Schwane Trojel*. Hun var altså den sidste af *Vibeke Margrethe Weldinghs* efterkommere, som havde sit hjem på Anneberg. Det var formodentlig hende, der efter mandens død solgte den til kaptajn v. *Buchwald* 1814.

KILDER

Trykte.

Nanna Lañge: Slægten Weldingh i Danmark og Norge. 1906 (N. L.).

J. P. Jørgensen: Historiske Efterretninger om Edelgave i Aarvog for Københavns Amt 1914. (Jørg.)

Povl Hansen: Dorte Skov. I Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog 1916. Side 22 ff.

F. Rønning: Den grundtvigske Slægt. 1904.

Holger Begtrup: Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede. Bind I. 1909.

Ny kirkehistoriske Samlinger 3. R. V. Side 387—92. (Kh. 3. V).

” ” ” 5. R. IV. Side 95, 97 og 140.

” ” ” 3. R. I. Side 233 og 235.

Oluf Lundt Bang: Livsminder. Udg. af Vilh. Maar 1929.

Jørgen Andreas Bang og Oluf Lund Bang: Ære-Støtte for Vel-Edle og Vel-Byrdige, nu salige Frue Wibeke Margrete Welling 1744. (På Det kgl. Bibliotek.)

Trap: Danmark. 5. udg.

Louis Bobé: „Anneberggaard“ i „Danske Slotte og Herregaarde“. Ny Samling 1. Side 412—15. (Bobé.)

Utrykte.

Højby sogns kirkebøger.

Egebjerg sogns kirkebøger.

Smørum sogns kirkebøger.

Tingbøger for Dragsholm Birk.

Sjællandsfars Landstings Skødeprotokoller.

1 pakke i Landsarkivet: Odsherreds Gods 1623—1754. Adkomstbreve, Skøder m. m. (Pk.).

NOTER

¹ Jørg.

² Bobé.

³ Pk. nr. 50.

⁴ Bobé.

⁵ I Egebjerg kirkebog oplyses, at Bang, der døde 5. dec. 1760, blev 61 år 9 måneder 2 uger 4 dage gl. Dette stemmer med, at sønnen opgiver, at han døde i sit 62. år. (Kh. 3. V. Side 389.)

⁶ Bobés udtalelse, at Ulrica Eleonora Schwane gjaldt for at være datter af Frederik IV, ser jeg bort fra, da rigtigheden af et sådant rygte synes meget usandsynligt. Forøvrigt er flere af Bobés historiske oplysninger om Anneberg urigtige.

⁷ Kh. 3. V. Side 389 f.

⁸ Kh. 3. V. Side 389.

⁹ Begtrup i anf. skrift.

Kristjan Pedersen

1857—1957.

Gårdejer - folketingsmand - landbrugsminister.

Af **Bent Rasmussen**

Kristjan Pedersens navn og virke blev ikke alene kendt i Holbæk amt, men rundt i landet. Det er dog ikke alene af den grund årsag til at riste ham en minderune; men hans livsførelse kunne i sig selv være grund nok, hvilket forhåbentlig vil fremgå af det efterfølgende.

Slægten.

Kristjan Pedersen stammer såvel på fædre- som mødre- side fra gamle nordvestsjællandske bondeslægter, ja, man kan næsten sige fra egnen om Kundby og Gislinge.

Hans fædrene slægt kan føres tilbage til tiden før kirkebøger- nes indførelse i de første år under enevælden. Dette er i øvrigt typisk for bondeslægter, der har levet og boet på samme egn; thi de har — som regel — været nogle af deres tids mest fremragende landmænd, thi ellers ville de ikke generation efter generation have beholdt fæstet. Det var derfor oftest dem, der gik i spidsen med at frikøbe ejendommene fra fæstet.

Således har Kristjan Pedersens mandlige slægtlinie levet i Sandby i alle tilfælde i 250 år, tillige i Marke og måske Thorslunde, men altså stadig på egnen.

Kristjan Pedersens oldefar, *Peder Jørgensen*, havde en af Sandbys gårde i fæste under „Mørkegård“, nuværende „Toft- holm“, hvorfra han som en af de første i Sandby ca. 1800 fri- købte fæstegården.

Født under Stavnsbåndet oplevede han altså dettes løsning (1788) og de deraf følgende store landboreformer. Det var et af de største lyspunkter for ham — måske det største —, at han blev selvejer og kunne drive gården, som han ville.

Efter hans død overtog den yngste søn *Jørgen Pedersen* fødegården i 1811. Han var, som man vil forstå, opkaldt efter bedstefaderen. Ved giftermål kom han ind på nabogården, som efter udskiftningen var blevet flyttet ud nord for byen. På denne gård drev han i mange år et meget dygtigt landbrug. Han var også meget interesseret i sognets anliggender, hvilket bl. a. gav sig udslag i, at han var medlem af Kundby sogneråd i to perioder.

J. P. var gift tre gange.

Hans sidste hustru, *Anne Marie Mogensdatter*, var født på Birkelygård i Gislinge 1825 som datter af *Mogens Nielsen* i Trøninge. Efter at *Mogens Nielsen* havde været med i slaget på Rheden 1801, blev han ladefoged på „Løvenborg“. Efter sit giftermål fik han Birkelygård, der „lå“ under Løvenborg, i fæste.

Datteren *Anna Marie* kom som ung pige til Sandby, hvor hun traf sin skæbne og vandt sin lykke som hustru for enkemanden *Peder Jørgensen* og flyttede som husfrue ind på „Viekær“ og kom her til at grunde hjemmet for *Kristjan Pedersen* og hans tre søskende.

Hjemmet.

Gården „Viekær“ lå yderst mod Lammefjorden og var på 80 tønder land. Den havde som følge af sin beliggenhed ud til den da ikke tørlagte Lammefjord en ret stor kyststrækning med strandenge ud mod fjorden. Som følge heraf var der et meget rigt fugleliv, særlig mangeartede svømmefugle og mågearter, der levede op i landskabet.

På denne gård fødtes *Kristjan Pedersen* 13. oktober 1857 som den næst yngste af fire søskende.

De to ældste var piger og har haft deres skolegang i Kundby, idet Sandby først fik sin skole samme år, som *Kristjan Pedersen* fødtes. Han kom således sammen med sin yngre broder, *Niels*

Peder, til at gå i skole i Sandby. Da Kr. P. havde gået i skole i tre år, kom en ny lærer til Sandby, nemlig Karl Lauritz Fogtmann, F. var lærer i Sandby fra 1868 til 1905, men han var tillige folketingsmand til sin død 1907. Årene i skolen ved vi ikke så meget om; men at der har været et godt samarbejde mellem hjem og skole er sikkert nok, og at dette ligeledes har sat sit præg på det senere gode samarbejde mellem Fogtmann og Kr. P. er hævet over enhver tvivl.

Som sekstenårig kom Kr. P. på Hindholm højskole, som i disse år fik mange af sine elever fra denne egn af Sjælland. I „Den danske Rigsdag“ skrives: „Kun 16 år gammel kom han på Hindholm højskole, men modtagelig og åndslivlig, som han var, høstede han, trods sin ungdom, stort udbytte af dette højskolebesøg“.

I sommeren 1878 aftjente Kr. P. sin værnepligt som fæstningsartillerist i København, og selv om han aldrig har været og vel heller ikke den gang var militarist, kaldte kompagnichefen ham dog for kompagniets bedste soldat. Det vidner om, hvad der var et kendemærke for hans virke, altid at gøre sin pligt.

Senere, 1880—81, besøgte han Tune landbrugsskole, hvor de kendte skolemænd Svendsen og Christensen i disse år begyndte den på Hindholm indledede landbrugsfaglige undervisning. Det var også i disse år, at Lammefjordens udtørring fandt sted. Dette store arbejde — der tidligere er omtalt i Historisk Samfunds årbøger — blev selvfølgelig også kendelig på de hjemlige omgivelser i Sandby. Fjorden trak sig tilbage og fjordbunden blev synlig og forvandlede sig senere til frugtbart agerland.

Bryllup.

28. april fejrede Kristjan Pedersen sit bryllup med *Birgine Katrine Pedersen*, født 4. august 1861 som datter af den kendte gårdejer Niels Fr. Pedersen, Sandby, af den kendte Sandby-slægt, der blandt sine medlemmer tæller læge Frederik Sandby, Sdr. Jernløse, fru lærer Sørensen, kapelmusikus Kr. Sandby, cellisten Herman Sandby, Chr. Olsen m. fl. Det er i denne forbin-

delse nærliggende, at den mødrene slægtsarv blev så kendelig i Katrine og Kr. P.s hjem — sansen for sang og musik.

Katrines moder, Lisbeth Hansdatter, var ældste datter af gård-ejer Hans Hansen og hustru Karen Marie, „Andershvile“, Sandby. Da Kr. P.s bedstefader — ovennævnte Hans Hansen — døde, flyttede Kr. P. og hustru ind som ejere af „Andershvile“, medens Kr. P.s yngre broder N. P. Pedersen overtog „Viekær“.

„Andershvile“ er en gård på 50 tdr. land, og her blev de til Kr. P.s død i 1927.

På „Viekær“ fødtes de to ældste børn, nemlig:

1. *Ingeborg*, født 1883, som blev gift i Gislinge med lærer Fogt-mann.
2. *Astrid*, født 1885, gift med parcellist Vestengaard.

På „Andershvile“ fødtes:

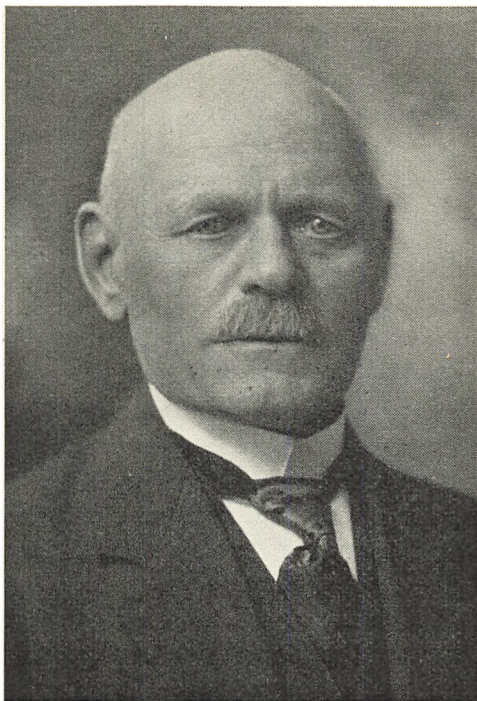
3. *Thorvald*, f. 1890, overlæge på Brønderslev amtssygehus til 1955.
4. *Aage*, født 1892, gårdejer i Kundby.
5. *Gerda*, født 1894, gift med gårdejer Jakob Jensen, Solvang, Sandby.
6. *Svend*, født 1898, i Pennsylvania i U. S. A.

I årene omkring 1885 var Kr. P. også meget virksom i det på den tid politiske, folkelige og landøkonomiske foreningsliv — naturligvis måtte dette kalde på den oplyste og interesserede bonde, sådan som nedenfor kort omtales:

I 1885 startede Kundby foredragsforening med Kr. P. som formand. Derved fik han ikke alene stor indflydelse på foreningens ledelse, men også på, hvem der kom for at føre ordet.

Politisk kom Kr. P. også tidligt til at tage en absolut frisindet stilling, og han sluttede sig så helt til „Det forenede Venstre“s venstre fløj. Men hans tilhørsforhold blev også yderligere fæstet, idet han fra sin ungdom absolut følte sig forpligtet over for de medborgere i samfundet, der kun har deres hænder arbejde at sælge som grundlag for hjemliv og levefod.

På denne baggrund forstår man, at Kr. P. var den førende

Landbrugsminister, gårdejer
Kristjan Pedersen

kraft for oprettelse af Kundby sogns arbejderforening i 1893, og i mange år var han denne forenings formand og viede den stor interesse og arbejde.

Skole- og sognerådsarbejdet lå også Kr. P. stærkt på sinde. I 1885 blev han for første gang indvalgt i Kundby sogneråd, kun 28 år gammel, så man forstår, at han var velanskrevet i sit sogn som den oplyste og retsindige mand han var.

Ved præsteskiftet i Kundby sogn 1898 gik han stærkt ind for at få den frisindede grundtvigske præst Morten Pontoppidan, som da var sognepræst i Gislinge, til Kundby. Denne plan lykkedes ikke; men så fik de Pontoppidan til at komme ud og tale i Kundby, eller Kr. P. med familie og andre tog til Hagedsted-Gislinge for at høre ham, idet der var kommet en indremissionsk præst til Kundby. Morten Pontoppidan forflyttedes et par år senere til Greve og Kildebrønde sognekald. Der blev dan-

net en kirkelig forening for Kundby sogn, hvor Kr. P. og hans familie naturligvis var med — og dens gode støtter.

Mangesidet var Kr. P.s arbejde. Her skal nævnes, at han i 1886 blev medlem af skolekommissionen, ligesom han valgtes ind i ledelsen af Kundby andelsmejeri og Holbæk andelssvine-slagteri. Formand for Banken for Holbæk og Omegn, hvis første formand han var. Formand for Holbæk Amts Landboforening. Han havde altså en mængde hverv uden for hjemmet.

I rigsdagen.

Igennem alt det offentlige arbejde, såvel i kommunale råd som i andelsvirksomheder og andre foreninger modnedes Kr. P. til at tage endnu større opgaver op i samfundslivet. En anden i nutiden meget kendt og betydningsfuld politiker har udtalt, at man, inden man kommer ind i rigsdagen, altid burde have udført kommunale hverv, så man derigennem måske var vokset op til den forståelse og det kendskab med samfundslivet og folket, der bør være en forudsætning for deltagelse i lovgivningsarbejdet. Denne vej havde Kr. P. betrådt, stadig båret frem af sine sogneboeres tillid; thi Kr. P. trængte sig aldrig frem.

Igennem hans virke og gennem hans tale lærte befolkningen i Holbæk amts tredie valgkreds — Svinningekredsen — Kr. P. at kende som den frisindede bonde, der var så stærkt interesseret i såvel sociale som åndelige spørgsmål. Kr. P. havde længe gået og tumlet med tanken om at skaffe jord til landarbejderne og til de husmænd, der kun havde 2—3 tdr. land, som man almindelig så; thi de måtte slide „både hellig og søgn“, ofte ud på de små timer, da de jo om dagen måtte tjene til føden for sig og sine ved arbejde på herregårdene eller bøndergårdene. Nu kom — kan man sige — tilfældet ham til hjælp.

Kathrinedals udstykning.

Denne gård brændte nytårsdagsaften 1898. Bygningerne nedbrændte til grunden. Herom skriver „Holbæk-Posten“ d. 3. jan. 1898:

Holbæk-Posten 3. jan. 1898:

Katrinedal ejes af proprietær Axel Jørgensen og har et tilliggende på 38 tdr. hartkorn.

Ilden opstod ved 9-tiden om aftenen. Ejeren og hans voksne søn opholdt sig i et værelse forneden i hovedbygningen, den øvrige familie i etagen ovenover. Vinduerne i hovedbygningen var forsynet med skodder, og ilden opdagedes først, da staldbygningen stod i lys lue. Det var umuligt at komme i den brændende stald fra gårdsiden. Stalden udgjorde den østlige længe af den 4-længede gård. Øst for stalden lå en mødding omgivet af en mur med en port. Porten var imidlertid aflåst indefra, og det tog nogen tid at få den brudt op, så man ad denne vej kunne komme ind i stalden. Ilden havde imidlertid nu grebet om sig, og alt var et flammehav. Alle kreaturer og heste i stalden var allerede døde, kvalt af ild og røg. Ilden fik fat i svinehuset, men det lykkedes at redde nogle af grisene, medens andre stærkt forbrændte måtte skydes. Det varede meget længe, før sprøjter kom. Det var denne aften stærkt tåget, og selv i Svinninge kun en fjerdingvej borte, kunne man ikke se ildskæret. Ilden havde nu bredt sig til hele gården. Noget af indboet fik man ud af stuehuset, men ellers brændte alt undtagen 2½ halmstakke, der stod noget fra gården.

— „Det er sjældent, at ilden så absolut ødelægger alt, som den har gjort her“, skriver Holbæk-Posten.

Nytårsmorgen ankom politiet og optog brandforhør. Man tog røgterren med til arresten i Holbæk. Han var den eneste, der havde været på gården foruden familien Jørgensen. De øvrige folk var taget bort på grund af helligdagen. Røgteren var en ung mand først i 20'erne. Han havde været på gården siden 1. november og fik det bedste skudsmål af proprietær Jørgensen. Han havde dog i julen taget stærkt til sig af de våde varer, og indrømmede at have været beruset nytårsaften. Efter aftenfodringen var han gået ind i sit værelse, der lå i den ene ende af staldbygningen, og var gået i seng. Han kunne nær have indebrændt, idet han ikke kunne komme ud af stalden, da han vågnede ved ildskæret. Det lykkedes ham dog at klemme sig ud ad et lille vindue.

Der indebrændte 110 kreaturer, 14 heste, nogle høns og duer. En kostbar tyr havde slidt sig løs, men havde ikke kunnet komme ud.

Bygningerne var forsikrede i Landbygningernes afm. brandfors. for 87.000 kr., løsøre og indbo i „Danmark“ for 134.000.

Folkene led et stort tab, da ingen af dem havde forsikret deres tøj, som altsammen brændte.

Af bygningerne var stald og hovedbygning grundmur med stråtag, resten bindingværk med strå.

Efter branden tog proprietær Axel Jørgensen og hans familie ophold på Vognerup for at afvente foråret og evt. genopbygning af gården.

— — —

Den anholdte røgter, der var anholdt mistænkt for ved uforsigtighed at have antændt branden, måtte nogle dage senere løslades, da brandforhøret i Holbæk ikke gav nogen sikker oplysning om, hvorledes ilden var opstået.

Gården var på 250 tdr. land, og dens marker afgrænsedes af Torslunde mod syd og hovedvej 4 mod nord, når bortses fra et mindre areal omkring Drusebjerg nord for hovedvejen.

Brandtomten med tilliggende købtes af et konsortium bestående af Kr. Pedersen, mejeribestyrer Frants Poulsen, Gislinge, købmand Anders Larsen, Holbæk, rådmand Gustav Philipsen m. fl. — Udstykningen fandt sted i løbet af året til brug på 8 til 15 tdr. land.

Dette blev altså en udstykning uden den senere lov af 1899 om statshusmandsbrug. Den kom således, kan man sige, til at danne skole på en mønstergyldig måde til lykke for brugerne og uden udsigt til vinding for konsortiet, der i flere år måtte administrere Jyderupskoven, indtil den blev solgt til nuværende skov ejer Frede Jensens far, som på det tidspunkt var skovfoged. Jyderup skov hørte nemlig også under Katrinedal.

I 1889 valgtes Kr. Pedersen til formand for Svinningekredsens venstreforening, og året efter blev han opfordret til at overtage kandidaturet som kredsens folketingskandidat. Dette kom ham meget overraskende, og et lille overtal ved en sogneafstemning til fordel for gårdejer Chr. Larsen, Hagendrup, løste spørgsmålet.

Folketinget blev opløst og folketingsvalg udskrevet til 21. januar 1890.

Folketingsmand Dønnergaard havde i 10 år været kredsens repræsentant. Han havde p. g. a. striden med P. A. Alberti, der var formand for Smøreksporfforeningen, siddet fængslet i 4 måneder som følge af den såkaldte „falske smørbalance“ — senere tider viste, at Albertis regnskab var urigtigt.

Der var røre blandt Venstre i kredsens. Ved et af 500 vælgere besøgt møde talte Dønnergaard og sagde bl. a.: Jeg er ikke rigsdagssyg. Men jeg har ønsket, at vælgerne her gennem det forestående folketingsvalg skulle give mig oprejsning for de 4 måneders varetægtsfængsel, og de øvrige forfølgelser, jeg har været

genstand for. Dønnergaard blev på mødet anbefalet som valgkandidat af folketingsmand Fogtmann og gårdejer Kristjan Pedersen, Sandby. Det blev aftalt, at de tre venstrekandidater skulle bøje sig for afstemningen ved kåringen ved folketingsvalget, så de to skulle trække sig tilbage for den, der fik flest stemmer.

Gårdejer Kr. Pedersen, Sandby, anbefalede Dønnergaard og udtalte: Jeg har ikke det mindste personligt, egentlig heller ikke noget politisk mod de to andre venstrekandidater, Ohr. Larsen, Hagedrup, og P. Larsen, Marke. Heller ikke har jeg noget imod, at spørgsmålet Dønnergaard eller ikke Dønnergaard, bliver taget op i valgkredsen, kun at det henlægges til en anden tid. Dønnergaard var blevet forurettet stærkt ved sit lange 4 måneders fængselsophold og fortjente oprejsning ved valget i Svinningekredsen. Kristjan Pedersen sluttede med at oplæse et telegram fra redaktør Vilhelm Lassen, Aalborg, der lød således: „At Svinningekredsen ved Dønnergaards valg virkningsfuldt protesterer mod vor rådne retspleje, ventes af mange demokrater“.

Resultatet blev, at Chr. Larsen fik flest stemmer ved håndoprækningen. Ved selve valget sejrede han med 1315 stemmer mod den konservative Lemvigh.

Hans Dønnergaard, der havde fået et pænt antal stemmer ved kåringen, følte sig dybt skuffet.

Chr. Larsen var så folketingsmand for kredsen 1880—1892 og afløstes da af gårdejer Jens Clemen Nielsen, Tømmerup.

I april 1894 stemte J. Cl. Nielsen for forliget med ministeriet Estrup.

Denne gang gik der også bud til Kr. Pedersen om at stille sig imod J. Cl. Nielsen. Denne gang turde Kr. Pedersen ikke undslå sig for kandidaturet. I sin tale sagde Kr. Pedersen: „Grunden til, at jeg gik ind på at optræde som valgkandidat, var, at arbejderforeningerne ønskede det. Jeg synes, at deres krav var billigt, når de foreslog en venstremand og gårdmand fra kredsen. Der- som der ikke blev taget noget hensyn til et så billigt forlangende, tror jeg, det ville give stof til en livlig agitation mod Venstre fra Socialdemokratiets side ... Jeg er, som de ved, der kender mig, ikke revolutionær eller antikristelig. Jeg lægger vægt på, at store

og små står sammen. Jeg vil ikke udviske forskellen mellem Venstre og Socialdemokratiet; men jeg vil ikke gøre skellet større. Jeg skammer mig ikke ved at være Hørupper, kun, hvis Hørup går imod landboernes interesser, skammer jeg mig ved at være det ...“.

Selve valgkampen skal jeg ikke komme ind på, men resultatet blev, at Kr. Pedersen valgtes med 1095 stemmer mod Jens Clemens Niensens 636.

Fra 1895 til 1918.

Da Svinningekredsen nedlagdes, var Kr. Pedersen folketingsmand for denne kreds. Han voksede sammen med kredsens. Kr. Pedersen fik nu nye opgaver uden for hjemmet, og på det tidspunkt var der ikke noget, der hed Odsherredsbanen — den blev først åbnet 1. april 1898, indtil da var den nærmeste befordring pr. bane: Holbæk.

Kr. Pedersen har engang som ældre sagt noget om, hvad politik var for ham; og der er ingen tvivl om, at han også mente det, og det lød således: „Politik er for mig kristendommen sat i paragraffer“. Sine børn indprentede han: „Hvad du vil, at andre skal gøre mod dig, det skal du også gøre mod dem“.

Kr. Pedersen ønskede ingen personlig forret og prøvede at leve dette så nær som muligt i denne realiteternes verden.

I årene efter første verdenskrig foretog han sammen med sin søn Thorvald en rejse i Tyskland og besøgte Oberammergau, hvor de så de berømte passionsskuespil, senere foretog han endnu en tur til Tyskland og en til England.

Da Kr. Pedersen trådte ind i den danske rigsdag 1895, havde denne til huse i den gamle kaserne i Fredericiagade, sidegade til Bredgade. Det var efter Christiansborg slots brand i 1884, og man ventede snart at få bedre lokaler ved slottets genopbygning; men det varede næsten en menneskealder.

Tiltaleformen fra tingets talerstol var f. eks. — det ærede medlem fra Holbæk amts anden valgkreds —.

I 1913 blev Kr. Pedersen udnævnt til landbrugsminister i

Zahles andet ministerium (1913—20). Igennem alle den første verdenskrigs brydsomme år var han med som folketingsmand og minister. Efter denne var tiden moden til at gennemføre jordlovene af 4. oktober 1919, som han kom til at sætte sit navn under, ligeså under grundloven af 1915.

Det har været de største politiske episoder i hans lange parlamentariske liv, hvor to af de vigtigste ting, han havde kæmpet og arbejdet for lige siden sin ungdom, blev gennemført.

Odsherredsbanen gik igennem hans mark, og Sandby holdeplads kom til at ligge på marken, ved vejen mellem Sandby og hovedvejen. I de første år bestod den kun af en „paraply“ — et korsformet skur med tag, så der altid var læ for de skiftende vinde ved een side.

Dette blev i nogle år den hjemlige station for Kr. Pedersen, Fogtmann og Kr. Knop, og i Vig kom Peder Madsen, Eskilstrup, så det var en hel lille rigsdag.

Hjemme i gården trak han i almindelighed i arbejdstøj, bluse og træsko, og ud at se på bedriften. I sine første rigsdagsår tog han gerne del i det legemlige arbejde; men som årene gik, lagde arbejdet på rigsdagen mere og mere beslag på ham, så det hjemlige arbejde måtte overlades til andre.

Medhjælperne var i almindelighed i flere, nogle i mange år, 7—9—13 og flere år, på gården og således godt hjemme i bedriften. Blandt dem, der var der i mange år, var en karl af samme navn og fik som følge deraf navnet „Den lille minister“.

Mange søgte, som naturligt var, Kr. Pedersen for at få gode råd, og megen hjælpsomhed i mange retninger ydede han. Det siger sig selv, at dette stillede vidtgående krav til ham og lagde stærkt beslag på hans tid.

Som et eksempel på forholdet kan nævnes en lille episode i hans ministertid: Departementschefen og et par andre herrer var gæster hos ham, da pigen åbnede døren til stuen og sagde: „Kristjan der er nogen i telefonen, der vil snakke med dig“.

Jordlommen.

Engang, da Kr. Pedersen var gæst i et hjem, faldt følgende replik. Et mindreårigt medlem af familien havde hørt en samtale mellem Kr. Pedersen og faderen og kom så med dette udbrud om Kr. Pedersen: „Det er så ham, der har jord i lommen“. Denne replik morede selvfølgelig Kr. Pedersen meget.

I denne forbindelse er det naturligt at nævne Kr. Pedersens aldrig svigtende interesse for oprettelsen af selvstændige landbrug, som også førte med sig, at hans navn blev knyttet til jordlovene af 1919, og som kom til at betyde lykke for så mange familier, og som kom til at sætte præg på det danske landskab.

I sin hustru, Katrine, havde Kr. Pedersen en udmærket, dygtig, fin og forstående ægtefælle, som ikke alene gjorde det gamle bondehjem hyggeligt, men kunne forestå hjemmet på god måde.

Ægteparret var lydhøre for åndelige rørelser, hørte ofte pastor V. J. Hoff, Vallekilde, senere Ubberup, og Morten Pontoppidan i Hagested-Gislinge, så de var i nær kontakt med grundtvigske kredse, således også med forstander Uffe Grosen m. fl.

Kr. Pedersen havde også hjælp af sin broder Niels Peder Pedersen, Sandby, og dennes hustru, Hansine Pedersen, datter af lærer Nielsen, Trønninge. N. P. Pedersen besøgte i sin ungdom både Tune landbrugsskole og Askov højskole, hvilket kom til at betyde meget for ham livet igennem. Hansine Pedersen flyttede efter deres bryllup 1886 ud med sin mand på hans fødegård. Hun kom til at supplere sin mand udadtil også noget som følge af hans tunghørighed. Hun kæmpede fra sin ungdom for kvindernes politiske ligestilling med mændene. Hun var medlem af sogneråd, skolekommission og amtsrådsmedlem, og hun udfyldte disse stillinger på bedste måde.

Ægteparret døde samme år, 1941, og ligger begravet på Kundby kirkegård.

Folketingsmand for Nykøbing-kredsen 1918—1927.

Da Svinningekredsen blev nedlagt i 1918, og kredsen blev delt mellem de andre fire kredse, fulgte Kr. Pedersens kandidatur

med til Nykøbing. Svinningekredsen havde en meget stor udstrækning fra Udby sogn på Tuse Næs til og med Vørslev sogn ved Kalundborg og mod syd til og med Skamstrup-Frydendal sogne.

Da Kr. Pedersen kom til Nykøbingkredsen, var det en mængde nye vælgere, han kom ud for; men han fandt snart i god kontakt med den nye kreds og dens vælgere.

I efteråret, 13. oktober, 1927 fyldte Kr. Pedersen 70 år. I den sidste tid før denne fødselsdag havde han skrattet noget; men han gav dog møde i folketinget; men en snigende lungebetændelse tog dog i disse oktoberdage hans sidste kræfter, og den 26. oktober 1927 sov han stille ind i døden.

Kr. Pedersen og hustrus gravsted er på Kundby kirkegård, nær kirkens østgavl i slægtens gravsted.

Nekrologer

Ove Rode i „Politiken“: Kr. Pedersens politiske skikkelse vil længe blive mindet for den friske og modige måde, hvorpå han stillede sig i forhold til tanker, der kun langsomt kæmpede sig frem i samfundet. Han blev, skønt udgået fra andre kredse, foregangsmand for husmandsbevægelsen og dens økonomisk og sociale program, og de opfattede ham, da han i 1913 blev landbrugsminister, i højeste grad som talsmand og repræsentant for de nye tanker, der løftede husmændene frem og op i samfundet. Han havde på en særegen måde det hele landbrugs tillid samtidig med, at det øvrige landbrug respekterede hans dygtighed og karakteregenskaber. Den tillid og agtelse, han nød i alle politiske kredse, bevarede han til det sidste. Hans arbejde for husmændene var heller ikke udtryk for en klasse, men en samfundsopfattelse, og han vandt sin største sejr, da han gennemførte jordlovene af 1919. Han var et fint og indtagende menneske, klog og følelsesfuld, undertiden skjulende sig bag en spøg eller i den ironiske form.

„*Holbæk Amtstidende*“: Vi mindes Kr. Pedersen fra hans første fremtræden. Skønt han på alle gjorde indtryk af at være

den mest tilbageholdende, beskedne og venlige natur, man kunne tænke sig, stod der altid kamp om hans navn og person. Men de, der kæmpede imod ham, som de, der kæmpede for ham, samles i vemod om hans børn. Og mindet om ham vil hos alle blive behersket af hans venlige, imødekommende og varmtfølede personlighed.

Holbæk Amts Avis: Personlig var Kr. Pedersen et overordentlig hjerteligt og vindende menneske. Han havde sine venner i alle politiske lejre og i alle samfundslag. Ikke mindst hos småkårsfolk, hvis trofaste ven han var. Mange er gået hjulpet bort fra hans hjem i Sandby. Et sindets redelighed var bannermærke i Kr. Pedersens hele offentlige færde.

Man kunne være uenig med Kr. Pedersen i politik, man kunne mene, at hans velmenende hjerte hyppigt talte højere, end en kritisk, kølig vurdering ville tillade; men man måtte holde af ham som menneske, den ærlige, ridderlige og idealistiske mand.

Holbæk Amts Social-Demokrat: Pedersen Sandby hørte til det radikale venstres radikaleste fløj. Han var en pæn, demokratisk bonde, som uden standshovmod kunne række både husmænd og arbejdere på sin hjemegn en hjælpende hånd.

Sorø Amtstidende: Kr. Pedersen var af naturen en jævn mand, som han var en god mand. Det var en sjællandsk bonde af et ældre, men et godt slægtled. Uden særlig gårdmandsfornemmelser var hele hans færde — ikke forloren folkelighed — men som det var ham i sindet båret.

Han var folkelig og demokratisk over for småfolk og tjenestefolk. Vi talte ved et sommermøde i Uby 1927 — 100-året for Anton Nielsens fødsel —. Kr. Pedersen talte smukt ud fra Bjørnsens „En glad gut“:

Elsk din næste, du kristen sjæl,
træd ham ikke med jernslået hæl,
ligger han end i støvet.
Alt, som lever, er underlagt
kærlighedens genskaber magt,
bliver den bare prøvet.

Der er mange, som vil savne Kr. Pedersen — også uden for hans parti; og vi er en del, som ikke vil glemme ham.

Silkeborg Venstreblad: Så døde da Danmarks bedste bonde, en adelsbonde i sind og gerning, en jævn og beskeden mand i væsen og vovemod, et ejegodt, hjertevarmt menneske, hvis hånd og hjem var åbent for småkårsfolk, vel i så høj grad, at det blev bestemmende for denne stilfærdige og tilbageholdende mands livssyn.

Nationaltidende: Kr. Pedersen var trods gårdmand altid at finde på Venstres venstre fløj; og i forbindelse med arbejderne sejrede han, da han første gang stillede sig til valg 1895.

I rigsdagen holdt Kr. Pedersen altid denne linie. Trods al godlidenhed var han i virkeligheden en stor fanatiker, hvis fanatisme dog aldrig blev større end hans elskværdighed. Den tiltalende sjællandske bonde havde mange venner på rigsdagen.

Roskilde Dagblad: Kr. Pedersen var et ualmindeligt retskaffent, bravt og tiltalende menneske, ærlig i sin villie og stræben, en mand med hjerte for de små i samfundet og for en folkelig følelse, der bl. a. gav sig udslag i hans interesse for stiftsskolemøderne.

Holbæk Amts Venstreblad: Kr. Pedersens hjertesag var jordlovene, og der sejrede han.

Han lukkede sine øjne som en mand, der her i livet har nået, hvad han ville, og var dybt taknemlig for det.

Jeg kunne anføre langt flere presseudtalelser, men lad dette være nok; thi de giver udtryk for de forskellige politiske partiers udtalelser — og de samstemmer på de væsentligste områder i de billeder, de tegner af Kr. Pedersen — min gode ven.

Kristjan Pedersens jordfærd.

fandt sted den 30. oktober 1927 fra Kundby kirke, der ligger så højt — på et højdedrag, som istidens bræer har skudt op over Lammefjordens flade moræner. Den ses milevidt rundt fra baner og veje og behersker hele det smukke sletteland.

Det blev umuligt for det store følge at få plads i den store og rummelige kirke. Der var konger og arbejder.

Fhv. kirkeminister, folketingsmand, pastor Th. Poulsen talte og sagde bl. a.: Kristjan Pedersen var sandelig en bonde, i hvem der ikke var svig. Er det ikke det, der — jeg kan vist godt sige — enstemmigt har lydt ved hans død, og da han for ikke mange dage siden fyldte støvets år.

Han blændede ikke ved sin veltalenhed eller glimrede ved sine evner. Tværtimod famlende og søgende efter ord begyndte han; men inden længe lyttede alle til hans ord; thi de kom fra det varmeste og redeligste hjerte. Bag ordene lå en stærk personlig overbevisning og en urokkelig tro på sandhedens og retfærdighedens sejr. Han mente hvert ord, han sagde, som en politisk modstander sagde om ham. Han talte nemlig altid ud fra sin dybeste overbevisning.

Uden svig var han og en beskeden og ydmyg mand.

Der var i ham en stærk længsel efter at leve et rigt og kønt menneskeliv. Det var hans ungdomslængsel, og derfor søgte han at få del i de bedste åndelige værdier i sit folk, gennem skole og kirke, kunst og litteratur.

„Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord
som det, jeg ville ej med kongers bytte,
opklaret gang i ædle fædres spor,
med lige værdighed i borg og hytte,
med øjet, som det skabtes, himmelvendt,
lysvågent for alt skønt og stort hernelend,
men med de dybe længsler vel bekendt,
kun fyldestgjort af glans fra evigheden.“

Ja, et sådant liv ville Kr. Pedersen leve. Selv færdedes han lige jævnt i borg og hytte. Han var den samme, enten han stod over for landets konger eller over for den fattigste arbejder. Intet under, at Kr. Pedersen blev båret frem fra tillidspost til tillidspost. Landarbejdere og husmænd samledes om ham i tryk følelse af, at han var deres ven, som kun ville deres vel.

Tillidsposterne var for ham altid midlet, aldrig målet. Hjemme søgtes han af mange, der trængte til hans hjælp; og ingen gik uhjulpne af gårde.

Målet for hans politiske virke var at skabe ydre vilkår, så et sundt og godt menneskeliv kunne komme til udfoldelse. Kr. Pedersen vidste, at de gode hjem gav gode vækstbetingelser for et sådant liv.

Det bedste i ham var jo også grundet i det hjem, han var udgået fra, og det hjem, han selv har bygget sammen med sin hustru.

Men skulle andre have samme lykke? Skulle der være nogen, der på grund af fattigdom blev bedraget for denne lykke? Nej, her måtte alle kræfter sættes ind, at der blev økonomisk grundlag herfor. Og så opnåede Kristjan Pedersen den store lykke som landbrugsminister at gennemføre den lov, hvorved der skabes økonomisk betingelse for, at der rundt i vort land kan rejse sig hjem ved hjem, hvor et sådant grundlag er til stede.

Denne lov vil bevare Kr. Pedersens minde, og med taknemlighed vil hans navn blive nævnt rundt om i de tusinder af husmandshjem.

Det afgørende for ham var, at der i disse hjem levedes et liv med åben sans for åndelige værdier. De økonomiske midler måtte aldrig blive mål, men midler til at vinde åndelige værdier. Det var Kr. Pedersen en glæde ud fra egen erfaring at vidne herom.

Han glemte aldrig de åndelige værdier over de materielle.

Endvidere talte folketingsmand *Niels Frederiksen*, som fremhævede, at husmandssagen var den bevægelse, der stod Kr. Pedersen nærmest. Han tog del i husmandsforeningernes arbejde. Vi følte, at han var med i vor færd med hele sit varme hjerte. Tak for, hvad du var som minister for vor bevægelse.

Formanden for de sjællandske husmandsforeninger *N. P. Andreasen* bragte sin organisations tak i varmtføjte ord.

Højskoleforstander *Tormod Jørgensen*, Høng, bragte en tak fra højskolen.

(Efter Holbæk Amts Venstreblad.)

Efter Kristjan Pedersens død rejste hans vælgere en mindesten i Svinninge for ham, og den fik sin plads, hvor vejen fra hovedvej 4 drejer mod Svinninge Vejle og Hørve — en smuk sten.

Det er en tre meter høj, tresidet granitstøje med Kr. Pedersens medaillon på den sydlige side — mod hovedvejen. Her står hans data og de to ord:

Småmandens ven.

Under medaillonen står følgende:

Kristjan Pedersen, Sandby
13. oktober 1857 — 26. oktober 1927
Folketingsmand 1895—1927
Landbrugsminister 1913—1920

På stenens nordside står:

Retfærdighedens forkæmper

og på østsiden:

Småmandens ven

Det er et overmåde smukt billede, man får af Kr. Pedersens liv og virke, — og vidnesbyrdene fra alle sider samstemmer. Det er også mit indtryk af Kr. Pedersen, som jeg kendte gennem de mange år, vi var sammen i det politiske arbejde i Holbæk amt. Et venskab med sådanne åndeligt levende mænd er en berigelse for én, og for mit kendskab og venskab med Kristjan Pedersen er jeg yderst taknemlig.

Bent Rasmussen.

Tak til Kr. P.s datter, Gerda, og til fhv. gårdejer Jakob Madsen for mange og gode oplysninger.

Litt.: Hist. Samf. årbøger.

Dansk biografisk Leksikon.

Nord. Konversationsleksikon.

Salmonsens leksikon.

H. Lauesgaard: Rigsdagens medlemmer 1848—1916.

N. Bransager: Den danske Regering og Rigsdag,
samt en række dagblade.

Nykøbings stadsmusikanter og Odsherreds gamle spillemænd

samt datidens danse og dansestuer

Af Sophus Jensen

Nykøbings stadsmusikanter.

Hvad er en stadsmusikant?

Ordet klinger gammeldags og kendes ikke af den nulevende slægt. Stadsmusikanten var en privilegeret embedsmand.

Ved et reskript af 1670 blev det borgmester og råd tilladt selv at ansætte deres by- eller stadsmusikant, men det skulle stadfæstes af kongen. Stadsmusikanteren skulle selv antage elever, drenge eller såkaldte musikantersvende, disse skulle have kost og logi i hans hus. Kom der fremmede spillemænd til byen, måtte disse ikke spille, før der blev erlagt en afgift til denne. I 1700-årene ser det ud til, at Nykøbing havde stadsmusikant sammen med Holbæk.

I året 1723 nævnes instrumentist Bartholomæus Repereus, som 3. september fik kgl. stadfæstelse på embedet som stadsmusikant i Holbæk og Nykøbing amter, og i 1770 får instrumentist Erich Johansen, der året før var ansat ved Holbæk kirke, kgl. conf. på embedet med ret også til at spille i Nykøbing og Odsherred. I en gammel protokolindførelse i Nykøbing 1774 står der: „Om Nykøbings musikanter, der mente at han burde fritages for tjeneste i brandkorpset i nævnte år, skrives der yderligere, at han (musikanten) har den indbildning, at han ville kaldes musikanter, hvilket er latterligt, da her hos ham ikke findes mindste musikalsk geist“.

Nykøbings stadsmusikanter, Jakob Lund og hans slægt.

Da kalenderen viste 1830, var forlængst hensovet Jakob Lund stadsmusikant og organist udi Nykøbing by. Hans broder, Terkel Lund, også en meget dygtig musiker, han var tillige værtehusholder oppe på torvet, drev også et større landbrug samt beskæftigede sig med hestehandel. Han blev en kendt musiker-skikkelse i Odsherred. Når han skulle ud at spille, red han i reglen på en smuk hvid hingst og havde efter datidens skik kalveskindsposen med violinen under armen. Han døde i 1880'erne. Jakob Lunds søn, Jørgen Lund, også en fin musikanter, rejste til Roskilde i 1869 og blev fader til de landskendte brødre Lund i Roskilde, om hvis musikbegavelse der gik ry over hele Sjælland, ja, selv i København spillede de tit. Stamfaderen, Nykøbings stadsmusikant Jakob Lund, havde som hjælper i sit orkester, sådanne benævntes den gang musikantersvende, smeden Christen Gottschalck, som havde sin smedie på hjørnet af Grønnehavestræde, nu slagteriets ejendom. Dengang var smedien stråtaekt, som de fleste andre byejeendomme var i de dage. Nævnte smed blæste klarinet, som tredie musikanter var hattemager Morten Wiggers, der blæste fløjte. Dennes fløjte ligger i dag oppe i Odsherreds Folkemuseum som et minde fra en god og hyggelig borgertid. Jakob Lund og nævnte spillemænd var det faste byorkester sammen med broderen Terkel Lund.

De Nykøbing borgere havde dengang musik ved dørene og i hjemmet selve juleaften.

Det var skik i Nykøbing by, at stadsmusikenteren og hans musikantersvende gik rundt til borgerne fra dør til dør og spillede for disse på selve juleaften. Betalingen herfor var den faste pris 1 mark (33 øre). Denne gamle juleskik holdt først op i midten af forrige århundrede. Jakob Lund døde i en ret ung alder og var den sidste her i Nykøbing, som bar titlen som by- og stadsmusikanter.

At være stadsmusikant var i sin tid anstrengende nok. Dengang brugtes meget mere musik hos private end i vor radio-tid,

navnlig ved de store flere dages bryllupper ude på landet og fastelavnstesterne, som i reglen varede hele ugen ud. Jakob Lund havde derfor ret ofte assistance fra Holbæk og Kalundborg. Og kneb det ofte for ham at skaffe musikere, kneb det endnu mere med at skaffe melodierne, thi dengang fandtes noderne ikke færdigtrykte som i vore dage, man måtte ofte først høre dem, lære melodien og så skrive den ned. Dertil fordres ubetinget musikgeni, men Lund og hans slægt havde fået dette i vuggегave, så for dem lå det let og naturligt.

Efter Jakob Lunds død overtog broderen Terkel Lund Nykøbing og omegns musikbestillinger. Men i disse to musikeres tid skete en brydning i dansk musik og dans, for i 1830erne holdt de gamle polskdanse deres indtog som vals — mazurka — polka og galop.

Dette medførte også forandring i musikinstrumenternes sammensætning i orkestret. Messinginstrumenterne begynder nu at blive mest benyttede, særlig cornetten fortrænger den i århundreder brugte klarinet. Dette instrument var og er et herligt grundinstrument i orkestret, og til de gamle folkedanse danske uundværligt. Men til wienermusikken og til militærmarchernes repertoire har slag og messingblæserne ganske givet deres plads. Og særlig efter vor sidste ulykkelige krig i 1864 blev de benyttede næsten overalt. Men tidens krav skifter, det gælder såvel musikken som dansen. Et danseorkester i vore dage er jo sammensat af alle mulige instrumenter, den gamle trommeslager er nu afløst af janitsharen med sine mangfoldige biinstrumenter. Selv harmonikaen har en fremtrædende plads i det moderne orkester. Dette instrument, som de gamle musikere kaldte skipper- eller karleklaver, er i dag med dets klaviaturer blevet et udmærket instrument i et orkester og fordrer lige så stor øvelse som de andre instrumenter. Og dansene i dag bærer præg af den forstyrrede tid, vi nu lever i. De gamle smukke danse er ikke noget for ungdommen, de kaster sig ind i de eksotiske danse som jitterbug og den rædsel af det, som kaldes dans i vor tid: rockn-roll. Men trods dette bevares de gamle danse alligevel og vil blive holdt i hævd, ligesom de gamle dansemelodier. Folkedanseres foreninger og De gamle danses værn gør sit hertil.

Militærmusikeren A. Jørgensen i Nykøbing.

Til Terkel Lunds orkester kom som medhjælper den unge militærmusiker A. Jørgensen, der var født i Svogerslev ved Roskilde i 1840erne. Jørgensen bosatte sig i Nykøbing, han var et unikum som cornetblæser. Hos Terkel Lund traf han sin tilkommende kone, og de købte den ejendom i Svanestræde, som nu er bager Møllers. Og her drev de så beværtning; det var en gammel regel, at musikdirektøren drev skænkestue. Medens Jørgensen passede sine elever og sine mange musikforretninger, måtte hans hustru, Sidse Musikanters kaldet, passe skænkestuen. Og de dannede sig efter hine dages behov en god levevej. Det var før forsamlingshusene blev oprettet. Dansen gik da i de større gårde og andre private steder rundt om i Odsherred. Det var det, de gamle kaldte for at „gå til musik“. Jørgensen havde anskaffet sig et stort transportabelt dansegulv, hvad dengang næsten regnedes for luksus, og som på vogne blev kørt ud og lagt i haven ved den gård eller det sted, hvor dansen skulle foregå. Udlejning af dette gulv gav selvfølgelig Jørgensen en god ekstra fortjeneste. Når dansegulvet ikke var i brug, var det opmagasineret i købmand P. Olsens gård (nu Brugsforeningens). Men denne dygtige musiker fik en trang skæbne; af bygning var han nærmest spinkel, og under en stor militær lejr tur ved Hald blev han udsat for lange og strenge marchture i regn og blæst og lå i datidens primitive lejrtelte. Jørgensens lunger blev angrebet under denne manøvretur. Han kom hjem, spillede en kort tid, men han havde fået sit knæk, og hans karriere og livslys slukkedes her i Nykøbing d. 4. december 1879. Hans enke overlevede ham i over 50 år og døde næsten 100 år gammel.

Folketingsmand og spillemand Jens Rasmussen i Veddinge.

I ovennævnte musikers virketid var også den stoute odsherredske bonde ude fra Veddinge, en af herredets første rigsdagsmænd, som, når han stod på talerstolen, i sit kraftige vadmels-

Niels Jensen (med cornetten) og musikere af hans velkendte orkester i 1880erne

tøj og med sit ægte odsherredsmål udslyngede til forsamlingen: Jeg står og falder med mit standpunkt, og det viger jeg ikke fra. Det var slig en tale, som de gamle bønder kunne lide og holdt

fast ved. Det viste også det store stemmetal på valgdagen for Jens Rasmussen. Han var også forfatter til det velkendte vers: „Velkommen hjem, I tapre kriger“, som blev hængt op i gårdene, da de store soldaterfester blev lavet for de hjemvendte tropper fra Treårskrigen, hvor den tapre landsoldat havde holdt sit løfte og med held forsvaret vort gamle land. Som musiker var Jens Rasmussen også et geni, han var en god nodeskriver, havde selv komponeret flere danse. Hans gamle nodebøger findes endnu. Ved de såkaldte „Gammeldavs aftner“ trædes dansen til hans trippevals og polkaer den dag i dag.

Musikdirektør Niels Jensen i Nykøbing og hans landskendte orkester.

Efter militærmusiker Jørgensen blev Nicolaj Jensen og hans broder Jens Jensen førende musikere her i byen. Så blev Laurits Hansen byens musikdirektør. Han flyttede senere til Holbæk, og da hans musikergerning er så landskendt og yderligere omtalt i bogen „De gamle spillemænd“, er nærmere omtale her overflødig.

Men i de år, han virkede som musikleder her i Nykøbing, kom en ung mand fra Ledstrup i Egebjerg sogn som hans elev, nemlig min fader. Niels Christian Jensen var født i Ledstrup den 12. oktober 1861, og da L. Hansen rejste til Holbæk, fik han samlet de bedste musikere i Odsherred og Nykøbing, fik oparbejdet et godt og dygtigt orkester, som til enhver tid kunne konkurrere med nabobyernes musikkorps. De gamle musikere i dette orkester har forlængst sagt denne verdens glæder farvel. Men da de nu huskes i alle Odsherreds egne af den lidt ældre generation, skal deres navne nævnes her: Musiker Konrad-Jens Frederiksen i Vig; Ole Andersen i Veddinge; Niels Larsen i Hølkerup; Julius Pedersen i Hønsinge; William Danielsen, Rørvig; trommeslager Georg Mørch, Nykøbing; Kristian Jensen i Svinninge; A. Christensen, Grevinge; Niels Nielsen, Glostrup; Peder Hansen, Egebjerg; Laurits Henriksen, Glostrup; G. Gottschalck, Nykøbing; pianistinde Olivia Jørgensen, Nykøbing, der var den

første kvinde i Nykøbing, som tog ud og spillede til dans. Og lad mig ikke glemme Fløjte Laurits fra Kollekolle, hvis navn var kendt over hele landet. Han havde en særlig evne til at huske de gamle folkedansemelodier, og uden Laurits Hansen var mange af disse gået tabt for stedse. Af musikere fra den tid er der nu kun tre tilbage, nemlig Martin Madsen i Grevinge og barber N. Nielsen i Hagested, og til slut undertegnede selv, som spillede i orkestret og begyndte, da jeg var 12 år.

Niels Jensen var meget dygtig til at transponere noder. Havde han blot en klaverstemme, kunne han på kort tid sætte den ud til de forskellige blæseinstrumenter, hans noder var skrevet som de var trykte, og han kunne håndtere de fleste instrumenter. Nævnte orkester virkede lige til min fader døde nytårsaften 1914, godt 53 år gammel. Og på begravelsesdagen d. 7. januar 1915, medens sneen stille dryssede ned fra den blygrå vinterhimmel over Nykøbings assistens kirkegård og det store følge, lød tonerne til „Dejlig er jorden“ fra hans orkester, som her gav deres gamle ven og leder deres sidste hilsen. Det var første gang, et hornorkester spillede på Nykøbings kirkegård. Og det var også en af de sidste gange, at orkestrets medlemmer arbejdede sammen, thi kort efter trak de fleste sig tilbage fra musikens verden. Og siden Niels Jensens død har intet større faglært blæseorkester kunnet dannes i Nykøbing og Odsherred. Her er nu fortalt lidt om de Nykøbing musikanter. Vi vil gå længere tilbage i tiden.

Spillemandsliv og danse i vore bedste- og oldeforældres ungdom i landsbyen.

I ældre tider var livet i landsbyen til daglig meget stilfærdigt og ensformigt, den ene dag gik som den anden med arbejdet hjemme eller i hovmarken, fra tidlig morgen til sen aften. Det er derfor ikke til at undre sig over, at man greb lejligheden til en munter adspredelse, når den tilbød sig, man havde jo ikke anden morskab end den, man selv skabte sig. Ved bryllup og barsel samledes hele landsbyen til gilde i flere dage, og desuden de årligt

tilbagevendende fester som majfesten, de store fastelavnsgilder, pinsefesten o. s. v., her deltog alle unge som gamle og glemte de dagligdags bryderier under violinens og klarinettens klang.

Landsbymusikanteren.

Det var således ikke så sjældent, at der var brug for landsbyens spillemand, og i hver lidt større landsby var der i reglen to eller flere musikanter, der kunne håndtere violinen eller klarinetten. Spillemanden stod højt i kurs i datidens landbysamfund og var selvfølgelig særlig blandt ungdommen yderst populær. I reglen var forholdet dog således, at han ikke levede af sit spil alene, ofte drev han tillige et lille håndværk som træskomager, skomager, skræder o. s. v. Når spillemanden var håndværker, fik han ofte navn efter sin profession; man kunne således træffe kuriøse navne som Violinsmeden eller Klarinetskræderen, eller efter fornævnet som Per eller Lars Spillemand. I reglen opfattede man spillemandens musik som et ganske almindeligt håndværk, men alligevel var der noget ved de toner, han lokkede frem af sin violin, som ikke bare var håndværk. Der skulle gehør til for at blive en god musikanter, og der gik mange myter i landsbyen om spillemand, der gennem deres musik havde næsten troldsmands magt og kunne få alle de unge sorgløse til at fælde tårer, eller få de gamle adstadige folk til at svinge sig i en lystig hopsa, om de så aldrig så meget forsøgte at stå imod.

I spillemandslære.

Når en ung mand skulle lære at spille, gik han til den gamle spillemand i landsbyen, og det første, han lærte, var at stemme violinen, derefter tog man fat på at indøve grebene på strengene og føre buen med løse strøg. Tonestige eller noder var der ikke noget, der hed. Læremesteren lærte sin elev at spille nogle af de mest brugelige danse, så var han udlært og måtte siden selv forsøge sit repertoire. Det var derfor en ufravigelig betingelse, at eleven havde et særdeles godt gehør for musik. I hvert fald indtil midten af det 19. århundrede var det så sjældent,

Byorkestret spiller til Nykøbings efterårsmarked i 1897

for ikke at sige næsten umuligt, at træffe en landspillemand, der kunne læse og spille efter noder, endsige nedskrive en melodi på et stykke nodepapir. Som følge heraf blev alle datidens melodier spillet efter hukommelsen. Det var slet ikke noget ringe forråd af melodier, spillemanden således måtte have på lager, thi en god spillemand måtte aldrig kunne sættes i forlegenhed af sit publikum.

Når der »spilles over borde« og spillemandens tallerken gik rundt.

Ved de mindre ungdomsgilder i landsbyen kunne man nøjes med en spillemand, men ved de store årlige fester i reglen to musikere. Skulle der stort bryllup eller barselsgilde, kunne man, om man ikke ville stå tilbage, ikke godt nøjes med mindre end tre musikanter, en førsteviolín, en sekondspiller og en klarinet. Ved de store bryllupper mødte spillemændene tidligt på den gård, hvor festligheden skulle holdes. De blev som regel placerede på stole ude i gården, og hver vogn, der rullede ind med

bryllupsgæster, blev modtaget med musik. Senere, når brudefølget kørte til kirke, blev spillemændene anbragt i den første vogn, også i nogle tilfælde i vognen lige bag brudeparret, og turen til og fra kirke opmuntredes af livlige melodier. Efter at den kirkelige handling var vel overstået, måtte man have noget at styrke sig på, og ved hjemkomsten blev det egentlige gilde indledet med det såkaldte store højtidsmåltid. Ved denne lejlighed måtte musikanterne så „spille over borde“, som det kaldtes, men så fik de også deres velfortjente løn, thi imod slutningen af måltidet gik „spillemændenes tallerken“ rundt, og på den måtte alle deltagerne lægge deres skærv til musikken. Gårdmændene kunne give 8 sk. eller 1 mark, ja måske flot i slaget for at dupere de andre gæster, lægge en klingende rigsort på fadet. Kvinderne nøjedes med nogle få skilling. Husmænd og de unge kunne slippe med 2 sk., men noget skulle alle give. Imidlertid blev det hen imod aften, og i den store stue, der i festens anledning var ryddet for alle møbler, stemte spillemændene nu deres instrumenter, tællepråsene og tranlamperne tændtes, og ungdommen stimlede glade sammen for at se brudeparret svinge sig i brudevalsens. Så gik dansen lystig til den lyse morgen, og fra musikanternes instrumenter lød de gamle melodier ud i stuen. En ting udmærkede de gamle spillemænd sig ved, det var deres udprægede rytme og takt. De trampede takten med deres tyksålede sko eller træsko, og selv gennem de dansendes larm kunne man høre deres taktfaste tramp. Omkring århundredskiftet holdt de rigtige store landsbybryllupper op. I Odsherred holdt skikken sig længst ude på Sjællands Odde, hvor de sidste bryllupper i den rigtige gammel-dags stil holdtes til op i 1920'erne.

Spillemandsliv og de gamle, glemte danse i Odsherred.

Der skulle en robust natur til at være landbyspillemand; han var udsat for meget. Det var således ikke altid behageligt at sidde en hel nat i en dansestue, thi det støvede fælt, og derfor blev spillemanden ofte tør i halsen. Var der ingen andre, der huskede på dem, skulle forspilleren nok vide at erindre om for-

glemmelsen. Her i Odsherred spillede de en bestemt melodi, og så sang hele stuen af fuld hals „Brændevin og øl skal der til“, og musikanterne fik omgående de tørre ganer læskede. Men som regel behøvede de ikke selv at minde derom, de fik nok alligevel, thi dansestuenes moral var dengang, at „strengene klinger bedst, når de smøres med brændevin“. Efterhånden som stemningen steg, blev også de ældre smittede af lystigheden, de måtte også op i øverstestuen og prøve, om de endnu kunne træde deres ungdoms glade danse, og så gik det først rigtig løs med de gamle turedanse og menuetter. Først prøvede man en sirlig „mollevit“ (menuet), og senere dansede man alle dem, man kendte, der var flere særlig ejendommelige. Der var hoftetur — drejlsdansen — jødetur — pigernes fornøjelse — ottekanten — stikkelsbærsidse og den morsomme pudedans, som nu er gået helt i glemmebogen. Pude- eller kysstedansen udførtes paa den måde, at en kavalier ad gangen dansede rundt med en pude, den dame, han knælede ned for med sin pude, måtte give ham et kys. Af andre gamle danse var der tantes hopsa, den spanske vejr-mølletur og desuden to-, tre- og fire-tur, halvfemte-tur, sekstur og mange andre. I det sydlige Odsherred dansedes også en nu glemt dans: Tørvedansen. Der blev lagt tre tørv på gulvet, mellem hvilke tre mænd valsede rundt. Den, som rørte ved en tørv eller dansede i en forkert retning, måtte som straf drikke et glas punch (mon ikke der let blev danset forkert?). Af andre pudsige Odsherredsdanse var der „Hans Jørgens tur fra Knadrup“ og „stakkevejrsvalsen“. Ved den første dans efterlignede kavalererne fårenes brægen og kalvenes brægen, hver gang de bukkede for deres damer, og i den sidste dans gjorde spillemanden nu og da et ophold i musikken, og i disse pauser råbte alle de dansende i kor: „Det bliver stakkevej i morgen“ (godt vejr til at tage stak ind i). Navnlig den førstnævnte dans kunne gøre et komisk indtryk, og børnene, som altid stod andægtigt og betragtede musikanterne, tiggede dem i reglen om at få den spillet ofte. Særlig fastelavnsgilderne kunne vare flere dage og nætter i træk og endte først op ad formiddagen. Den sidste gildesmorgen sagde man: „Godmorgen“ til spillemændene. De holdt da hånden åben, for de

vidste, at nu faldt der spillemandspenge af til dem. Landsbyens festligheder gik tit på, og ofte måtte spillemændene sidde nætter igennem i kulde og træk, de dansende var jo altid varme af datidens ofte anstrengende danse. Det var ikke noget sundt liv at være musikanter, tilmed da flasken ofte gik rigeligt rundt. Det hed sig også derfor, at gamle spillemænd kom til at lide af „jægt og rystende syge“. Deres næse havde med tiden også fået en mørkeblå kulør, som i betænkelig grad nærmede sig farven på deres vadmelsbenklæder.

I Odsherreds gamle dansestuer fulgte gratis kaffe, øl, brændevin og tobak hele aftenen med en dansebillet til 1 kr.

Adgangen til datidens private gilder og dansestuer var offentlig mod betaling. Entré for herrer 1 kr., og herfor var adgang til dansen, fortæring hele natten, gratis øl, brændevin og tobak. Forsamlingshusene afløste dansestuerne. Odsherreds første forsamlingshus i Stenstrup blev opført i 1879, og der gik flere år, inden alle de nuværende huse blev bygget. Når folk dengang skulle til fest, sagde de altid: „Vi skal gå til musik i aften“. Mange af de steder, der blev afholdt dans i, er af den nuværende generation glemt. Jeg skal her gengive nogle avertissementer fra disse dage, og ældre i Odsherred vil vel endnu kunne erindre dem:

Dans afholdes i morgen søndag d. 23. januar 1876 hos gårdejer
P. Pedersen i Hønsinge.

Dans afholdes 2. påskedag 1878 hos boelsmand A. Olsen i Ræberne.
Musik A. Jørgensen fra Nykøbing.

Dans afholdes 2. påskedag hos slagter Anders Nielsens enke i Højby.
75 øre for en herre, 25 øre for en dame.

Pigebal afholdes lørdag d. 24. oktober 1880 hos Laurits Jensen i Rørvig.
(Man lægge mærke til benævnelsen pigebal.)

Søndagen d. 26. september 1880 afholder Erik Madsen af Eskildstrup dans i hans skovhave, hvortil lysthavende indbydes. Indgang som sædvanlig. Musik og beværtning besørger af slagter Lars Nielsen i Braade.

Pigedans hos Anders Olsen i Højby.

Dans 7. november 1880 hos tømrer Niels Jensen i Kollekolle.

Dans afholdes hos undertegnede 2. juledag 1880 og 2. nytårsdag 1881.
Betalingen erlægges med 1 kr. for en herre og 35 øre for en dame,
hvorfor erholdes fri dans, kaffe, øl, brændevin og tobak hos
drejer N. H. Nielsen i Abildøre.

Dans var der også hos handelsmand J. Pedersen i Højby. Og hos Hans Christensen på Vester Lyng. Og hos skrædder Laurits Pedersen i Tengslemark og hos Niels Pedersen i Overby.

Men alt dette hører nu historien til. De gamle dansestueværter og spillemænd er forlængst hensovet, og de sidste har desværre taget mange af de karakteristiske melodier og danse med i graven.

Sophus Jensen.

Trille påskeæg i Ordrup skov

Af A. Strange Nielsen

Rundt om i Midtsjælland og også andre steder i Holbæk amt var der tidligere en række ældgamle festpladser, hvor befolkningen samlede sig på forskellige tider af året. En del af disse pladser kan endnu stedfæstes, og minderne om det, der foregik, lever stadig hos de gamle. Ikke mange af pladserne er i brug mere, men på samlingspladsen i Ordrup skov er traditionen endnu ubrudt. Så langt tilbage mindet rækker, har børn og unge, ja deres forældre med, søgt til skovs påskedags eftermiddag for at fejre våren. Nu er kun skikken „at trille påskeæg“ tilbage af den gamle folkekult.

Hvordan denne dyrkelse af vårens underfulde kræfter er opstået, eller hvor gammel den er, véd vi ikke fuld besked med. Men vi véd, at skikkene fortaber sig langt tilbage i den hedenske tid, og at vårfesterne rummede meget andet end ægge-trilningen, navnlig leg og dans, men måske også soldyrkelse. Da kristendommen kom til Danmark, blev en del af vårkultens skikke knyttet til påske, således at de overgik til symbolsk at blive et udtryk for livets genfødsel i det kristne opstandelsesbudskab. Påskeæggenes røde farve stammer fra det gamle testamente; de brune og gule farver synes derimod at være nordiske, måske hos os noget oprindeligere end det kristne.

Trillepladsen i Ordrup skov er sydskråningen af den 81 m høje bakke Højbjerg (Høegbjær'). Op ad skråningen går en sti i svage bugtninger. Lidt før man når den øverste top, er der en „afsats“. Det er herfra, der trilles, og stien er „trillebane“. Påskedags eftermiddag 1957 — mødte 15—18 drenge og piger og

Der trilles påskeæg i Ordrup skov påskedag 1957

omtrent lige så mange voksne op. En hel del friske æggeskaller røbede, at der allerede havde været nogen at trille. Så begyndte æggene at rulle — alle de røde, brune, gule, blå og spraglede æg trillede og hoppede over det visne løv ned ad stiens æggebane og langt ned i dalen. Børnene fo'r bagefter og hentede deres æg op igen. Påny måtte de farvestrålende, hårdkogte æg tage turen ned. Når et æg ikke helt splittedes ad, så blomme og hvide sprang til hver sin side og forsvandt, blev resten af skallen fjernet, og ægget blev spist. Trilningen fortsattes, så længe der endnu var nogen, der havde hele æg tilbage af de 3—4 snese, som medgik, og som man i adskillige hjem dagen i forvejen havde gjort sig megen umage med at gøre festlige.

Nu foregår der kun trillen med påskeæg; men adskillige kan fortælle om, hvordan børnene smed sig i løvet og selv trillede ned ad skråningen, når det var slut med æggene. Mange blev ved så længe, at de blev dårlige deraf og kastede op. Efter trilleriet samledes man gerne neden for skråningen, eller hellere på en plads lige neden for toppen af bjerget, hvor der alligevel ikke ville gro træer. Her blev der leget forskellige sommerlege og sanglege: „To mand frem for en enke“, „Banke ud“ o. s. v. Men én bestemt leg var særlig knyttet til dagen: „Skiden æg“. De nedtrillede, itugåede æg var nemlig ofte alt andet end rene, når

de havde udtjent som trille-æg og derefter blev spist. Vi står sikkert har ved oprindelsen til navnet på den ret „Skiden æg“, som det tidligere var tradition at spise påskelørdag.

Gamle hedenske steder er ofte i folketroen blevet tilholdssted for troldtøj. Det er måske derfor værd at nævne, at folkeoverleveringen om stenene lige uden for Allindemagles nordmur netop fremhæver, at de blev kastet af en trold fra Højbjerg. Foruden så meget andet fortæller sagnet måske lidt om, hvordan man fra kristent hold i Allindemagle så på det gamle kultsted.

Da de folkelige og religiøse bevægelser satte ind ved midten af forrige århundrede og i tiden nærmest derefter, blev Ordrup-egnen et af de steder, hvor der blev størst røre. Det var derfor helt i overensstemmelse med stedets gamle tradition, at man ville holde folkemøde på Højbjerg, som protest mod Estrups provisorie-politik. Bondevenlige kredse indbød til mødet, og det menes, at gamle C. C. Alberti var taler. Imidlertid havde man forregnet sig; thi Højbjerg hørte også dengang under den „Suhrske Stiftelse“ (Bonderup), og den konservative administrator satte sig imod sådant et møde på godsets grund. Mødet blev holdt alligevel, men på Gæslingebjerg, på nabogrunden til Ordrup skole. Det blev et meget stort møde, hvortil der endog kom folk helt fra den anden side af Ringsted.

Men tilbage til påskeæggene. Den gamle skik bringer bud om fjerne tiders vårkult med den tids menneskers glæde over vårens forjættende, lyse tid. Endnu fyldes menneskene af samme glæde, men det er kun få steder, den giver sig det gamle udslag, som det er tilfældet i Ordrup skov. Beboerne har her en kulturskat at værne om og føre videre. — — Æggene rummer den koncentrerede livskraft, og meningen med skikken er, at menneskenes børn ved at lege med dem og spise dem skal glædes og fyldes med den underfulde kraft til sundhed og trivsel.

A. Strange Nielsen.

„Manden med skægget“

Jens Schmidt Bjerrum.

Lærer i Lunderød v. Tølløse. 1862—1890.

Af Victor Andersen

Denne beretning om den meget særprægede Lunderødlærer er udarbejdet på grundlag af optegnelser af hans eftermand i embedet, lærer H. Kristensen, og egne undersøgelser.

H. Kristensen

Schmidt-Bjerrum tog lærereksamen fra Ranum seminarium, hvis forstander var den kendte historiker Ludv. Chr. Møller. Bj.s formand i Lunderød hed Rechmann. Han holdt i sine senere år hjælpelærere. En af dem, Friederichsen, blev lærer i Nr. Valingerød. En anden hed Mølgaard. Han havde kun een arm. Men den forstod han at bruge. Straks han kom til Lunderød fortalte han børnene, at han, hvor han kom fra, havde pryglet en dreng til døde. Så de skulle passe på! For øvrigt var han en af de bedste af de syv hjælpelærere.

I Rechmanns sidste år var alt gået på bedste beskub. Så der var meget at få ordnet for den unge Schmidt-Bjerrum. Skolestuen havde lergulv. Lange sorte borde, hvis ben var slået ned i lergulvet. Et vaklevornt kateder, en revnet sort tavle på væggen. Af skolemateriel ikke meget. En bibel uden bind, nogle få testamenter, nogle sangbøger, pegepinde (den indbyrdes undervisningsmetode) og et par forsvarlige rebtampe. Børnene regnede på en stump sortmalet bræt, som de havde med hjemmefra. Det kaldtes et regnebræt („Kom, hjerte, tag dit regnebræt“).

Nu blev disse erstattet med tavler og grifler. De mest medtagne af bordene fornyet, nyt kateder (vist efter Schmidt-Bjerrums anvisning), sortmalet vandret plade, skuffer til protokoller m. m. Den revnede sorte tavle erstattet af en ny. Selve skolestuen var bindingsværk, udvendig beklædt med halm.

Schmidt-Bjerrum var tysksindet, hvad han ikke lagde skjul på. Han udtalte, at han håbede at leve den dag, da tyskerne tog Danmark. Og børnene skrev i skrivebøgerne efter tyske forskrifter. Derved lærte de dog en smule tysk, der kunne komme dem tilgode, når de engang skulle være tyske statsborgere (!). Da der engang kom uanmeldt provstevistats, var provsten forfærdet over ikke at finde eet dansk ord i børnenes skrivebøger. „Tysken blev brutalt forbudt,“ som Bj. sagde. Så blev de tyske forskrifter, pænt opklæbet på pap, lagt på loftet. Der havnede også pegepindene. Men rebtampene beholdt man i skolestuen „som skolens bedste redskab til fremme af flid, orden og gode sæder“.

Bjerrum drev selv skoleloden, havde karl og pige, 2 heste, 3 køer og svin, men ingen får. Bønderne var pligtige at pløje o. s. v., så læreren fik drevet skoleloden omtrent gratis.

Til jul bragte bønderne ænder, høns, æg o. s. v. Men dette „Småredsel“ fik Bj. afløst med et fast kvantum byg årligt.

Et par gange om måneden blev der gjort rent i skolestuen. Pigerne fejede, karlen skovlede ud, lærerens pige tørrede støv af. — „Men ikke dræbe edderkopperne. Det er nyttige dyr, som æder mange bakterier“, sagde Bj.

Omkring legepladsen plantede Bj. frugttræer. Det gav anledning til mange afstraffelser, da børnene jo ikke kunne lade frugten være.

Udenomsbekvemmeligheder var det småt med. Læreren havde en lille retirade, en såkaldt „Lude“. Børnene slet ingen. Når det „kom på“, listede de om bag en busk eller et gærde. Der kunne man så senere se snese af „bindehunde“ i flok og rad. Bj. fik forlænget lærerens „Lude“ med et smalt skur mod nord, delt i to rum, et til drenge, et til piger. Så var der et bræt med et hul i, og som virkelig genialt var det meget skråt, lavt

fortil, højt bagtil, så børnene næsten stod op og forrettede. Det skrå bræt forhindrede børnene i at stå op på det, hvorved brættet uvægerligt grisedes til. Man har set det på mange offentlige retirader. Bagsiden var ikke beklædt ret langt ned, så man let kunne rage affaldprodukterne ned og kaste dem i den nærved liggende mødding. Af hensigtsmæssige grunde var der ingen døre, og dette, samt den ufuldstændige bagklædning, havde den gode virkning, at børnene ikke blev længere ude end nødvendigt, særligt når vinden var østlig! At man somme tider kunne se et par nøgne barnerumper, tog ingen forargelse af.

En særlig vanskelighed havde man med drikkevandet. I Bjerrums tid blev der sat stakit om brønden, og børnene havde ikke adgang til den. For som Bj. sagde: „De store drenge spyttede i den, og de små „tissede“ deri“. Der blev så stillet en tønde op ved skoledøren. Den var forsynet med en messinghane forneden, og børnene kunne tappe efter behov. Men vandet var tit dårligt, og tønden var vanskelig at holde ren. Børnene fra mere velstående hjem havde gerne en flaske øl med i skole.

Bjerrum var vist en meget god lærer. Men de mindrebegavede tog han sig ikke meget af. „Når et barn ikke har lært noget til 10-års alderen, lærer han aldrig noget. Og så spiller jeg ikke min tid på ham, men arbejder videre med de andre“, sagde Bj. Og pastor Lunddahl, fader til seminarielærer L., Jonstrup, sagde: „Den øverste trediedel af børnene i Lunderød skole er flinke og velunderviste. Resten kan ingenting.“ (Mon han forresten var kompetent til at udtale sig så kategorisk?).

Bjerrum var i mange år ungkarl. Så blev han forlovet med forstråd Stoltzes datter Karoline i Tølløse. Men forstråden var ikke helt tilfreds med en lærer til svigersøn. Så besluttede Karoline og Jens, at de først ville gifte sig, når forstrådens var døde.

Karoline var meget smuk, og hun bevarede sin skønhed med årene. Hun var livlig og velbegavet, sang meget. Engang var hun som barn til fint selskab i København. Blandt gæsterne var selveste H. C. Andersen. Han var så uheldig at tabe sit lommetørklæde. Alle gæsterne ledte, og K. var den heldige finder og overrakte digteren det med en dyb bøjning. „Tak, mit dejlige

barn“, sagde han og klappede hende på kinden. „Forfængelig, skabagtig og rædsom grim“, sagde K. om ham.

Engang imellem kom den meget lærde og meget distraite provst Becher fra Soderup. Han kunne spise altid, ikke mærke, når han var mæt. Når hans vogn rullede ind i gården, smurte Karoline et stort fad smørrebrød og satte det ind på bordet. Den lærde provst gik op og ned og holdt historiske foredrag for Karolines forældre. Hvergang provsten kom forbi bordet, tog han et stykke mad, indtil fadet var tomt!

Engang imellem kom digteren Vilh. Kaalund, og i ferierne altid præstens søn, den senere så kendte Lyngbypræst Peter Rørdam, som fru Stoltze var særlig glad for.

Da endelig Karoline og Jens kunne gifte sig, 5. maj 1877, var han 50 år, hun 40 år.

Endnu en episode fra hendes ungpigedage skal nævnes. Der skulle være „fint bryllup“ i kirken. Fra sit vindue i gavlen, lige over for kirken så K., at alle byens madammer kom listende for at få noget af stadsen at se. Det var fugtigt. Derfor var de ubudne gæster i træsko. For ikke at gøre for megen støj satte de træskoene i våbenhuset. Så listede den unge pige ned og ombyttede træskoene. Da vielsen var forbi, kom madammerne farende. Men ak! og ve! De kunne ikke finde deres træsko. Så de måtte på hosesokkerne ud på den våde kirkegård, og imens stod Karoline og lo.

Efter brylluppet holdt Karoline sit indtog i Lunderød skole. Beboernes gave var en flagstang med flag (Dannebrog). Bjerrum var glad for det, skønt han ikke rigtig ville vise det. „Af hensyn til min kone hejser jeg flaget engang imellem“, sagde han. Karoline havde ikke vanskeligt ved at finde sig tilrette i Lunderød. Hun forstod at få sin mening frem, hvilket nok også var det bedste. „Jo“, mente hun, „manden er kvindens hoved. Men kvinden er halsen, som drejer hovedet“. Ægteskabet var lykkeligt, men barnløst. Schmidt Bjerrum var interesseret i landbrug, og da han var gode venner med godsforvalteren, fik han 20 tdr. land, der lå op til skolelodden, på samme betingelser, som de andre landmænd: som arvefæste. Den mand, fra hvis fæstegård

jorden var taget, blev hans bitre fjende fra at have været hans bedste ven. Fra den tid kaldte han Bjerrum for „djævelen“. Doktor Flindt fra Holbæk, som kom og vaccinerede børnene i skolen, kaldte ret og slet Bjerrum for „Manden med skægget“.

Når Bj. stod ret op og redte skægget ud, nåede det et godt stykke neden for knæene. Det lyder fantastisk, men det er Bjs efterfølger og nabo i 18 år, der fortæller det, og hans troværdighed har jeg ingen grund til at betvivle. Der er endnu gamle folk, der kan huske ham. De fortæller alle om hans vældige skæg. Han bar det inden for skjorten. Nogle siger, at han bandt det på ryggen.

1890 tog Bjerrum sin afsked og flyttede med sin hustru over til sit nye hjem, som han havde bygget på jordlodden. Økonomisk gik det efterhånden ikke så godt. Bj. havde en overgang bestyrer, men det gik helt galt. Karoline døde 1899, blev brændt i København, 65 år gammel. Bj. blev, som årene gik, mere og mere vanskelig. Til sidst måtte man umyndiggøre ham. En mand fik stedet for at passe Bj. Det var et brydsomt arbejde, da Bj. til sidst blev sindssyg.

1908 døde han, 80 år gammel. Han blev begravet på Tølløse kirkegård. Karolines urne blev hentet fra København og sat ned på kisten. Graven er under det mindesmærke, som godsejer Larsen lod rejse for sin hustru.

En sønnesøn

af den Jens Sørensen, fra hvis gård Bjerrum fik de 20 tdr. land, fortæller, at Bjerrum temmelig let kunne bygge den lille gård, da han fik både tømmer og mursten gratis fra baroniet. Der må have været noget tiltalende ved Bjerrum, siden den smukke Karoline holdt ud til den mangeårige forlovelse. Man skulle tro, at alene hans vildmandsskæg gjorde hende betænkelig. Det gjorde det altså ikke. Da hendes forældre var døde, giftede Karoline og Jens sig den 5.5.1877. Og Karoline tog som lærerkone til Lunde-rød. Pengelig medgift havde hun næppe, men hun havde en mængde kostbare og sjældne ting fra sit hjem.

Bjerrum drev de 20 tdr. land sammen med skolelodden, men blev boende i skolen til han 1890 tog sin afsked med pension. Så flyttede han og Karoline over i gården. Den eksisterer endnu og hedder „Bjerrumsminde“.

Lærer Karl Hansen, Tuse,

nuværende formand for bestyrelsen for lærernes understøttelsesforening for Holbæk amt, hvilken bestyrelse også administrerer „Det Schjelderupske legat“, oplyser: I mange år (1874—1904) var Schmidt Bjerrum herredsformand og bestyrelsesmedlem. Da han var på valg 1904, protesterede lærerne i Holbæk, som også hører til Merløse herred. De sagde, at Bj. var både blind og åndssvækket (de mente vist sindssvag). Der blev så valgt en Holbæklærer, Almegaard, i stedet for Bjerrum.

Bjerrum tog sin afsked 1890. Da var han 62 år gammel. Gennem skolefond og ministerium har jeg forsøgt at få at vide, hvordan det kunne lade sig gøre at få afsked med pension i den alder.

Der kom enslydende svar. Man gemte kun sagerne i 50 år. Måske kan ovenstående oplysninger give et fingerpeg. Schmidt Bjerrum kan have fået afsked på grund af sygdom (begyndende blindhed?).

Anonym, men absolut sikker kilde.

Forstråd Stoltze var en velstående mand. Foruden Karoline havde han 6 døtre og 1 søn. De 6 døtre var gift med forpagtere, inspektører, storkøbmænd o. s. v., så det var ikke mærkeligt, at han ikke var helt tilfreds med en lærer som svigersøn. Karoline kom jo imidlertid som lærerkone til Lunderød, og hun kom ikke helt tomhændet.

Tølløse kirkebog

har: Schmidt Bjerrum født 3.4.1828 i Haderslev. Dette er ikke rigtigt. Sønderjysk landsdelsarkiv i Aabenraa kan ikke finde ham i de gamle kirkebøger fra Haderslev.

Lærer Kristensen skriver, at Schmidt Bjerrum var en smedesøn fra Angel. Dette er jo et meget vidt begreb. Så skriver Kr. også, at Schmidt Bjerrum tog lærereksamen fra Ranum, og da han endvidere skrev, at han havde læst sammen med den senere så berømte politiker Chr. Berg, var der grundlag for en henvendelse til Ranum.

Ranum

Uden større vanskelighed kan det konstateres, at Chr. Berg dimitteredes fra Ranum 1850.

Musiklærer Niels Bak, som jeg kendte noget til, fra han var musikdirigent i Holbæk, har givet mig fyldige oplysninger.

Schmidt Bjerrum er dimitteret fra Ranum 1849 med 1. karakter. Han var født 3. april 1828 i Dover, Haderslev amt. Hans far var smed og hed Søren Chr. Bjerrum. Endvidere oplyser seminariet, at han efter dimissionen var hjælpelærer, huslærer og lærer forskellige steder, bl. a. i Angel, inden han kom til Lunderød.

Formodentlig beder seminariet sine elever om at fortælle om deres lærerpladser. Ellers skulle man synes, at det var helt uoverkommeligt for seminariet at holde rede på dem.

Til sidst stod der om Schmidt Bjerrum „gmd.“. Det betyder „gårdmand“.

Landsdelsarkivet i Aabenraa bekræfter, at Schmidt Bjerrum er født den 3. april 1828 i Dover, Haderslev amt, søn af smed Søren Christiansen Bjerrum og hustru Maren Schmidt. Der er ingen tvivl om, at vi her har den senere Lunderød-lærer Jens Schmidt Bjerrum.

Dermed er en hel del af den mystik, der har dannet sig om Bj. hævet, bl. a. den myte, at Schmidt Bjerrum skulle være født 1818.

Interessant havde det været, om der havde foreligget noget om hans familieforhold. Det gør der ikke.

Bjerrum som legatstifter

Allerede i 1877 og 1893 oprettede Schmidt Bjerrum og hustru legater. Nærmest familie-legater. Karoline døde 1899, og år 1900 oprettede Bj. testamente, hvori det bestemtes, at hans efterlædenskaber skulle gå til et legat, „Schmidt Bjerrum og hustru's legat“, der skal bestyres af „Det Schelderupske legat“s bestyrelse. Legatet oprettedes 1909, året efter Bjerrums død. Der var kun et ganske lille beløb, da boet blev gjort op, ca. 600,- kr. Herved er dog at bemærke, at Bj. nok havde tænkt, at der blev mere efter ham.

Da han gjorde testamente, var han en ret velstående mand. Han kunne ikke vide, at det i hans sidste år skulle gå så stærkt ned ad bakke for ham, også økonomisk. Heller ikke kunne han vide, at et gælds-brev på 1500,- kr., der også skulle tilfalde legatet, viste sig at være værdiløst. Det var en sagfører Hansen (slægtning af Karoline?), der havde lånt de 1500,- kr.

En sagfører, som på legatets vegne undersøgte sagen, kom til det bedrøvelige resultat, at gælds-brevet var fuldstændig værdiløst. Sagfører Hansen boede nu i København, men var helt gået ned. Året før var der forgæves søgt udpantning hos ham for et så lille beløb som 36,- kr.

Bestyrelsen indsatte de ca. 600,- kr. til forrentning i en bank. 1916 var beholdningen steget til 856,- kr. Endnu nogle år lod man beløbet stå urørt. 1921 købte man, til gunstig kurs, en obligation (Østifternes Kreditforening kr. 1000,-, 4½ pct.). 1923 foretoges den første uddeling kr. 50-.

For tiden udbetales 60,- kr. årligt. Så meget afkaster legatet ikke, så man må angribe bankbeholdningen med nogle kroner årligt. Men hvis man ved dødsfald standser udbetalingerne nogle år, kan man hurtigt få bankbeholdningen op igen.

Ved dette legat kan der bringes et lille lysglimt til en og anden, som særlig trænger til det. Desuden er Bjerrums navn reddet fra forglemmelse. Der er mange, som husker den særprægede lærer og mindes ham med venlighed og respekt.

„Hr. Lars“

En Tølløsepræst for ca. 200 år siden

Efter optegnelser af lærer **Kristensen**, Lunderød

Ved **Victor Andersen**

Lauritz Jacobsen Cappel var hans navn, men på den tid var det brug, at præsterne latiniserede deres navn, og så blev Cappel til Cappellinius. Formanden i embedet, P. H. Cappellinius har ref. dette. Han var hr. Lars's farbroder. P. H. Cappellinius stiftede et par små legater, der er i kraft endnu. Disse cappel-linske legater afkaster årligt nogle få kroner. Førstelæreren i Tølløse får 8,- kr. årligt. Som tak for denne godgørelse blev der indmuret en tavle med en latinsk indskrift i korets væg. Ved kirkens restaurering i 1851 blev tavlen taget ned og indmuret i sakristiets østvæg.

Men altså „hr. Lars“. Om ham fortaltes der mærkelige ting, og disse beretninger har holdt sig til nutiden. En søndag stoppede han på prædikestolen op midt i en sætning og så stift hen for sig. Kirkegængerne studsede: „Hvad gik der mon af „vor far““. Han sagde så: „Nu bliver du stående til jeg kommer“. Ude på vejen stod en mand med en dragt brænde, som han havde stjålet i præstens skov. Han trippede og trippede, men kunne ikke komme af stedet, før præsten kom med formaning og tilgivelse.

Hr. Lars kunne „mane“ og havde stort kendskab til „den sorte kunst“.

Når han skulle „til sogns“, kørte han for det meste. Karlen måtte så holde ud for den stendysse, der findes på Th. Larsens

mark. Præsten gik en tur op til dyssen. Folk vidste nok hvorfor. Troldpakked i dyssen havde været så ondskabsfuldt, så byen, der da lå ved den, havde måttet flytte til dens nuværende plads ved skovvejen. Derfra stammer vel navnet Nyby. Men engang imellem måtte „vor far“ op og formane troldtøjet i dyssen, så det stadig kunne holde sig i skindet.

Somme tider red „hr. Lars“ til sogns, med kjole, krave og parryk! En dag kom hesten ene hjem. Stor forfærdelse og eftersøgning. Man fandt da præsten sødeligt indslumret i en ærtemark. Han havde fået lyst til ærter. Og da han havde spist sig mæt, følte han trang til en lille lur. Da præsten stadig ikke kom, gik hesten hjem, og det var der jo ikke noget at sige til.

Nede i Truelsbæk ved Aagerup spøgede Lange-Maren. Hun havde i sit liv gjort så meget ondt, at hun ikke kunne få ro i sin grav. En søndag efter gudstjenesten i Aagerup bad han karlen køre til Truelsbæk. Præsten betroede karlen, at han ville mane Lange-Maren ned, så hun kunne blive i jorden. „Men nu må du ikke være nysgerrig og se mellem hestens hoved og seletøjet. Gør du det, vil det gå os begge ilde.“

Han blev længe borte, og tilsidst kunne karlen ikke styre sin nysgerrighed. Han så gennem åbningen mellem hestens hoved og hovedstolen. Og nu kunne han tydeligt se, hvordan „hr. Lars“ droges med Lange-Maren. Det gik meget hårdt til. Somme tider var præsten ved at blive sat i knæ, men tilsidst gik han da af med sejren, og Lange-Maren forsvandt gennem et hul i jorden.

Da præsten kom tilbage, var han syg, og han døde kort efter. Nogen tid derefter døde også karlen.

Historisk Samfund i 1956

Årsmødet afholdtes i Nykøbing den 11. marts. — På styrelsesmødet meddeltes, at den skriftlige afstemning blandt medlemmerne havde givet som resultat, at redaktør Bent Rasmussen, Tranebjerg, forstander Eskild Nylev, Uby, og landinspektør S. Rud-Petersen, Nykøbing, var genvalgt til styrelsen.

Det af kammerherre Estrup og sparekassedirektør Blinkenberg Nielsen udarbejdede forslag til ændringer i vedtægterne havde været forelagt på et ekstraordinært styrelsesmøde den 16. februar, hvor forslagens enkeltbestemmelser var blevet gennemdrøftet. Forslaget er optrykt i årbogen for 1956.

Generalforsamlingen indledtes med formandens beretning. Formanden erindrede om, at Historisk Samfund nu har bestået i 50 år. Han mindedes stifterne og meddelte, at der på samfundets stiftelsesdag den 15. februar var blevet nedlagt krans på redaktør H. J. Hansens, kredslæge Møllers og overlærer Albert Thomsens grave.

Formanden kom derefter i sin beretning ind på virksomheden i 1955. Medlemstallet viste en mindre tilbagegang. Formanden meddelte endvidere, at samfundet i årets løb foruden årbogen havde udsendt Johs. C. Jessens „Løve Herreds Skolehistorie indtil ca. 1850“.

Lærer Erling Petersen, Sandby, der havde redigeret årbogen 1955, er flyttet fra amtet. I stedet har sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse, påtaget sig redaktionshvervet.

Kassereren, sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen, fremlagde regnskabet, der godkendtes. Efter tur afgik styrelsesmedlemmerne kammerherre J. Estrup, Kongsdal, og gårdejer Jakob Madsen, Kundby. De pågældende indstilledes til genvalg. Som revisorer genvalgtes skoleinspektør Nysted Christoffersen og kontorchef S. Aa. Halby Nielsen, begge Hølbæk.

I tilslutning af årsmødet holdt dr. phil. Vilh. la Cour et foredrag om udgravningen af Næsholm borgruin i Højby sogn. Foredraget var ledsaget af lysbilleder.

Årets sommerudflugt gik til Kalundborg og havde samlet ca. 100 deltagere. Kalundborg nyindrettede museum blev gennemgået under ledelse af bankfuldmægtig Calov, tandlæge Sestoft og museumsinspektør Bennike Madsen. Særlig er der grund til at fremhæve museets enestående samling af egnsdragter fra Røsnæs og Asnæs.

Medlemstallet pr. 1. januar 1956 androg 985 og 20 abonnenter, ved udgangen af året var antallet 967 medlemmer og 18 abonnenter.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Godsejer, kammerherre **J. Estrup**, Kongsdal, formand, fhv. forstander **Uffe Grosen**, Vallekilde, gårdejer **Jakob Madsen**, Kundby, forstander **Eskild Nylev**, Ubby, redaktør **Bent Rasmussen**, Tranebjerg, landinspektør **S. Rud-Petersen**, Nykøbing, tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg, sognepræst **O. Bruun Jørgensen**, Undløse, og sparekassedirektør **K. G. Kaaber**.

Redaktør: Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse pr. Tølløse, telf. Undløse 130.

Ekspedition: Frk. Ingrid Wiggers-Hansen, Havnevej 54, Holbæk, telf. 557.

Kasserer: Sparekassedirektør K. G. Kaaber, Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk, telf. Holbæk 144.

TILLIDSMÆND

som hver i sin kreds varetager Historisk Samfunds interesser:

Aarby: snedkerm. Ejnar Larsen, Aarby lyng.

Eskebjerg: proprietær P. Taarning.

Farevejle: elektromontør Oluf Nielsen, Stubberup.

Forsinge: tømrermester R. Kristiansen.

Føllenslev: gårdejer Vilh. Larsen.

Gislinge: husejer Grodal.

Gørlev: gårdejer Thorkild Andersen, Rye.

Højby: amtsrådsmedlem V. Nybjerg.

Høng: fru Edith Benth Frederiksen.

Jyderup: postpakmester N. Jensen.

Kalundborg: tandlæge Thorkil Sestoft.

Kallerup: frk. Bodil M. Jørgensen.

Kundby: gårdejer Jakob Madsen.

Nykøbing: landinspektør S. Rud-Petersen.

Orø: gårdejer Henrik Larsen.

Reerslev: lærer C. R. Hansen.

Refsnæs: førstelærer Vagn Rasmussen.

Ruds Vedby: postmester Stæhr Larsen.

Rørby: gårdejer Bøje Pedersen, Uggerløse.

Svinninge: førstelærer V. Ougaard.

Sæby: købmand A. Justesen.

Tranebjerg: redaktør Bent Rasmussen.

Tømmerup: frk. Olsen.

Tølløse: fabrikant Vald. Olsen.

Ubby-Jerslev: forstander Eskild Nylev.

Ugerløse: gartner Christiansen.

Vørslev: murermester Thorvald Jacobsen.

Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1956

DRIFTSREGNSKAB:

Indtægt:

Tilskud:

Staten	kr.	850,00	
Amtsråd og kommuner.....	„	1.005,00	
Pengeinstitutter	„	300,00	kr. 2.155,00
Kontingenter	„	4.826,60	
Indtægter ved salg af årbøger m. v.	„	143,34	
Betalt til dækning af porto	„	491,80	
„ for deltagelse i udflugt	„	54,00	
Andre indtægter	„	161,44	
Underskud	„	1.275,23	
			kr. 9.107,41

Udgift:

Årbogens fremstilling:

Trykningsudgifter	kr.	5.739,45	
Forfatterhonorar	„	1.552,50	
	kr.	7.291,95	
÷ bøger overført til lagerbeholdning ...	„	120,00	kr. 7.171,95
Årbogens udsendelse.....	„	1.126,05	
Afholdelse af møder	„	435,56	
Administrationsudgifter, porto m. v.	„	91,25	
Udgifter til anskaffelse af reel	„	130,50	
Andre udgifter	„	152,10	
			kr. 9.107,41

STATUS:

Aktiver:

Indestående i sparekasser og på postkonto m. v.	kr.	152,31	
Lagerbeholdning	„	6.636,18	
			kr. 6.788,49

Passiver:

Gæld til trykkeri	kr.	1.600,00	
Formue	„	5.188,49	
			kr. 6.788,49

Holbæk, den 11. marts 1957.

K. G. Ka a a b e r.

Publikationer til salg

De anførte priser gælder kun for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Årbøger („Fra Holbæk Amt“):

Argangene 1907—08—10—11—12—19	à kr. 1,00
„ 1922—23—24—25—26	à kr. 1,50
Argang 1926 (Hellige kilder i Holbæk amt)	kr. 0,50
Argangene 1927 til 1952 inkl.	à kr. 2,50
„ 1953 til 1956 inkl.	à kr. 3,00

Andre publikationer:

H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt, topografisk-historiske Skildringer, II udgave, 1.—6. hefte	à 2,50
J. S. Møller: Fester og Højtider bind I—IV, rigt ill., 1055 s.	8,00
R. Nielsen: Sejerø Sogns Historie, 320 s.	3,00
Otto Smith: En dansk Købstadshavns Historie (Holbæk) 130 s.	2,00
Povl Hansen: Lammefjorden, 96 s. ill.	1,50
J. P. Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918 I (Ruds Vedby og Svinningekredsene), 236 s.	2,00
Finderup Sogns Historie , ved Mich. Jensen og Tormod Jørgensen, Høng	3,00
Johs. C. Jessen: Løve Herreds Skolehistorie indtil ca. 1850, 120 s.	3,00

Bøgerne fås ved henvendelse til sparekassedirektør K. G. Kaaber, Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk.